

KUNTOUTTAVAN TYÖTOIMINNAN ASIAKKAIDEN TOIMIJUUS,
OSALLISUUS JA ELÄMÄNHALLINTA

Kaisa Jaaranen
Pro Gradu
Sosiologia
Yhteiskuntatieteiden laitos
Itä-Suomen yliopisto
Toukokuu 2018

Itä-Suomen yliopisto

Tiedekunta Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden	Laitos Yhteiskuntatieteiden laitos	
Tekijä Kaisa Jaaranen		
Työn nimi Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden toimijuus, osallisuus ja elämänhallinta		
Oppiaine Sosiologia	Ohjaaja Leena Koski	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Toukokuu 2018	Sivumäärä 78 + liitteet 4	
Tiivistelmä - Abstract <p>Tarkastelen tutkielmassani kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden kokemuksia toimijuudesta, osallisuudesta ja elämänhallinnasta. Selvitän miten nämä näkyvät pitkäaikaistyöttömien elämänhallinnassa, arjessa, kuntouttavassa työtoiminnassa ja yleisessä hyvinvoinnissa. Tarkoituksena on selvittää kuinka kuntouttava työtoiminta vaikuttaa heidän elämänhallintaan ja hyvinvointiin.</p> <p>Laadullisen tutkimuksen aineisto koostuu yksilöhaastatteluista. Puolistrukturoituihin teemahaastatteluihin osallistui kymmenen kuntouttavan työtoiminnan asiakasta. Aineisto on analysoitu sekä aineistolähtöisellä että teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä. Tutkielman teoreettinen viitekehys koostuu toimijuuden, osallisuuden ja elämänhallinnan teorioista. Sosiaalinen pääoma ja voimaantuminen ovat pääteoriaa tukevia käsitteitä.</p> <p>Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden toimijuus rakentui kolmesta toimijuustyypistä, jotka mukautuivat terveydentilan, arjen ja elämäntilanteen mukaan. Pitkäaikaistyöttömät käyttivät sopeutumista ja selviytymistä elämänhallinnallisena keinona. Asiakkuuskokemuksessa eriarvoisuus, kontrolli ja valtasuhteet heikensivät haastateltavien toimijuutta. Osallisuus tuotti sosiaalista pääomaa, kun yhteisön keskinäinen luottamus oli kunnossa. Yhteenkuuluvuuden tunne ja positiivinen ryhmähenki lisäsivät osallisuutta. Tutkimuksessa selvisi, että kokemus arjen sujuvuudesta ja mielekkyydestä vaikutti merkittävästi elämänhallintaan. Taloudellisten resurssien niukkuus heikensi valinnan mahdollisuuksia ja hyvinvointia. Kuntouttavan työtoiminnan koettiin vaikuttavan positiivisesti elämänhallintaan. Palvelu voimaannutti asiakkaita, ja useampi haastateltava halusi edetä elämässään esimerkiksi hakemalla koulutukseen ja sitä kautta työelämään. Haastateltaville kuntouttava työtoiminta näyttäytyi palkkatyötä vastaavana työnä. Kuntouttava työtoiminta oli pitkäaikaistyöttömille ainut mahdollisuus työn kaltaiseen toimintaan.</p> <p>Haastatteluiden perusteella kuntouttava työtoiminta lisäsi asiakkaiden hyvinvointia ja elämänhallintaa, mutta työllistymismahdollisuuksia se ei parantanut. Tutkielma antoi viitteitä siitä, että kuntouttava työtoiminta aktiivisena sosiaalipolitiikkana onnistuu tukemaan asiakkaiden elämänhallintaa, mutta ei tarjoa riittävästi tukea työllistymiseen.</p>		
Asiasanat kuntouttava työtoiminta, elämänhallinta, toimijuus, osallisuus, hyvinvointi, sosiaalinen pääoma, voimaantuminen		
Säilytyspaikka	Itä-Suomen yliopiston kirjasto	
Muita tietoja Liite: haastattelurunko, haastattelukutsu		

University of Eastern Finland

Faculty Faculty of Social Sciences and Business Studies	Department Department of Social Sciences
Author Kaisa Jaaranen	
Title Rehabilitative work customers human agency, participation and life management	
Academic subject Sociology	Type of thesis Master's thesis
Date May 2018	Pages 78 + appendixes 4
<p>Abstract</p> <p>In this study I will survey rehabilitative work customers experiences about human agency, participation and life management. I am trying to find out how these are seen in life management, weekday, rehabilitative work and general wellbeing of long-term unemployed. My intention is to find out how rehabilitative work affects their life management and wellbeing.</p> <p>The material of this qualitative research consists of individual interviews. Ten rehabilitative work customers participated in semi-structured interview. Material has been analysed by both data-oriented and theory-bound content analysis. This study's theoretical framework consists of theories of human agency, participation and life management. Social capital and empowerment are concepts that support main theory.</p> <p>Rehabilitative work customers human agency was built upon three types of human agency that adapted by state of one's health, weekday and life situation. Long-term unemployed used adaptation and survival as a means of life management. Inequality, control and power relations reduced participants human agency in customership experience. Participation produced social capital when communities peer-to-peer trust was in order. Feeling of togetherness and positive team spirit increased participation. This study showed that the experience of fluency of weekday and sensibleness significantly affected life management. The scarcity of financial resources weakened possibilities of option and wellbeing. Rehabilitative work had positive effects on life management. Service empowered customers and more than one interviewee wanted to more forward in life for example applying for education and moving on to working life from there. Interviewees saw rehabilitative work as a kind of labour that was comparable to paid labour. For long-term unemployed the rehabilitative work was their only chance for labour like activity.</p> <p>Based on the interviews rehabilitative work increased customers wellbeing and life management but it didn't improve employment opportunities. The study provided references that rehabilitative work as active social policy succeeds at supporting customers life management but doesn't provide enough support for employment.</p>	
<p>Keywords</p> <p>Rehabilitative work, human agency, participation, life management, wellbeing, social capital, empowerment</p>	
Archive location	University of Eastern Finland Library
<p>Additional information</p> <p>Appendixes: interview frame, research invitation</p>	

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	1
1.2 Aktivointipolitiikka ja kuntouttava työtoiminta pähkinänkuoressa.....	3
1.3 Työttömyyttä ja kuntouttavaa työtoimintaa koskeva aiempi tutkimus.....	5
1.4 Tutkimus pääpiirteittäin	6
1.5 Tutkimuskysymykset	8
1.6 Tutkimuksen rakenne.....	9
2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	11
2.1 Toimijuuden kokemus	11
2.2 Osallisuus toimintaan osallistumisen muotona	15
2.3 Työttömän elämänhallinta ja hyvinvoinnin kokemus	16
2.4 Voimaantuminen osana toimijuuden kokemusta.....	19
2.5 Sosiaalinen pääoma sosiaalisen kokemuksen kuvaajana	22
2.6 Työttömäksi leimaantuminen	24
3 TUTKIELMAN TOTEUTUS.....	25
3.1 Puolistrukturoitu teemahaastattelu.....	25
3.1.1 Haastateltavien valikoituminen.....	26
3.1.2 Haastatteluiden toteutus ja käsittely.....	28
3.2 Tutkittavien taustatiedot	31
3.3 Tutkijan position ja tutkimuksen eettistä pohdintaa.....	33
3.4 Aineiston keruusta analyysiin	36
3.5 Analyysin vaiheet	38
4 TOIMIJUUS	40
4.1 Toimijuuden eri muodot.....	40
4.2 Sopeutujan rooli	41
4.3 Pitkäaikaistyöttömien asiakkuuskokemukset	43
4.4 Elämässä eteenpäin pääseminen: voimaantuneet toimijat.....	46
5 OSALLISUUS.....	49
5.1 Osallisuuden kokemus ja voimavarat	49
5.2 Osallistumisen resurssit	52
6 ELÄMÄNHALLINTA	55

6.1 Sisäisen ja ulkoisen elämänhallinnan kokemus.....	55
6.2 Arjen hallinta pitkäaikaistyöttömänä	57
6.3 Kuntouttavan työtoiminnan ja työn merkitys elämänhallintaan	59
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	62
7.1 Tutkimuskysymykset jälkitarkastelussa	62
7.2 Tutkimuksen tulokset	63
7.3 Tutkimuksen yleistettävyys	66
8 LOPPUPOHDINTA	68
8.1 Menetelmän ja aineiston toimivuus.....	68
8.2 Tutkimuksen luotettavuus.....	69
8.3 Pro gradu -tutkielma prosessina.....	70
8.4 Jatkotutkimuksen mahdollisuudet	72
LÄHTEET.....	74
LIITTEET	79

KUVIOT

KUVIO 1. Haastateltavien ikäjakauma	31
KUVIO 2. Haastateltavien koulutukset	32
KUVIO 3. Kuntouttavan työtoiminnan asiakkuuden pituus	32

1 JOHDANTO

Minä itse ihmettelin sitä kuntouttavaa, että enhän minä, en minä katsonut, että minä tarvitsen varsinaisesti kuntoutusta, että mulla ei ole sillä tavalla ongelmia. Mulla oli se käsitys, että kuntouttava on, että on joku sairaus tai päihdeongelma tai vastaava ja mulla ei ollut mitään semmoisia niin minä ihmettelin, että miksi minä tarvitsen, mutta siinä olikin se, että kun on sen verran pitkään jatkunut tuo työttömyys niin se on sitten selite; näin minä ymmärsin sen, että joutuu siihen tai pääsee siihen kuntouttavan työtoiminnan piiriin. (Taneli)

Tutkimukseni aihe keskittyy kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden elämän ja arjen tarkasteluun hyvinvoinnin näkökulmasta. Pitkäaikaistyöttömät voivat osallistua kuntouttavaan työtoimintaan omien toiveidensa ja elämäntilanteensa mukaan. Kuntouttavan työtoiminnan tarkoitus on osallistaa pitkäaikaistyöttömiä sosiaaliseen toimintaan ja saada virikkeitä vuorovaikutukseen, aktivoitumiseen ja omaan elämänhallintaan. Tutkin gradussani pidempään työttöminä olleiden toimijuutta ja osallisuutta, ja vaikuttavatko nämä työttömien elämänhallintaan. Tarkoitus on myös tutkia onko näillä asioilla vaikutusta asiakkaiden hyvinvointiin.

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tutkimukseni lähtökohtana olen kiinnostunut pitkäaikaistyöttömien elämäntilanteesta työttöminä ihmisinä kuntouttavassa työtoiminnassa. Työttömät eivät ole ryhmänä homogeeninen joukko vaan on erilaisia työttömyyden lajeja ja tapoja joutua tai päätyä työttömäksi, sekä työttömyyden kesto vaihtelee (Hokkanen 2003, 258). Pitkäaikaistyöttömillä on terveyden, toimeentulon ja sosiaalisen selviytymisen ongelmia, ja he ovat tavallaan kuin eri järjestelmien välissä. Kuntoutusjärjestelmä ei tunnista heitä kunnolla, eikä silloin ole myöskään toimivia kuntoutusväyliä. (Karjalainen 2011, 89.) Kuntouttavassa työtoiminnassa on ajatuksena kuntouttaa pitkäaikaistyöttömät takaisin työelämään yksilölle räätälöitynä palveluna. Kuntoutusajattelussa aletaan tukea ihmisen omia vahvuuksia, jolloin sillä on annettavaa myös työttömien kanssa tehtävään työhön. Sosiaalisessa kuntoutuksessa pyritään parantamaan sosiaalista toimintakykyä ja siihen läheisesti liittyvää työkykyä. (STM 2004, 13.) ”Henkilön työ- ja toimintakykyä kar-

toitetaan ja seurataan kuntouttavan työtoiminnan aikana ja hänelle järjestetään tarpeen mukaan hoitoa (erityisesti päihde- ja mielenterveyspalveluja)” (Karjalainen 2011, 96).

Euroopan laajuisessa mittakaavassa Suomella oli yksi isoimmista työttömyysasteista vuosina 2010–2015. Muualla Euroopassa vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen työttömyys tasoittui tai vähentyi, mutta Suomessa työttömyys lähti kasvuun ja oli pitkään korkealla tasolla. (Nordic Social Statistical Committee 2017, 84.) Yhteiskunnallisesti hankala työllisyystilanne ja korkea työttömyysaste ovat vaikuttaneet siihen, että aktivointitoimenpiteillä, kuten kuntouttavalla työtoiminnalla, on entistä enemmän tarvetta. Pitkittänyttä työttömyyttä on pyritty vähentämään muun muassa lisäämällä työelämäosallisuutta (STM 2011). Kuntien on järjestettävä toimintaa missä asiakas ei ole työsuhteessa, joten pidempään työttöminä olleet pääsevät palvelun kautta kokeilemaan työelämäänsä sopeutumista ja parantamaan elämänhallintaansa (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001). Kunnilla on kuitenkin erilaiset resurssit varattuna työttömien tukemiseen (ks. Kallio, Meklin & Tammi 2008).

Rauno Pietiläinen (2005) on väitöskirjassaan lähestynyt työttömyyttä elämän epäonnistumisen näkökulmasta ja negatiivisena elämäntilanteena. Tutkielmani tarkastelee kuntouttavassa työtoiminnassa olevia pitkäaikaistyöttömiä heidän sen hetkessä elämäntilanteessaan, asiakkaiden itse määrittelemän käsityksen mukaan. En tee etukäteen oletusta työttömyydestä negatiivisena asiana vaan pyrin aineistolähtöisesti tarkastelemaan pitkäaikaistyöttömien elämäntilannetta heidän antamien tietojen mukaan. Yksilön kokemus omasta työttömyydestä voi näyttäytyä negatiivisesti, mutta se voi myös tuottaa positiivisia asioita. Mahdollisuus työllistymiseen on toiveena monella pitkäaikaistyöttömällä, mutta heillä on omat vaikeutensa tätä saavuttaa, joten sitä ennen kaivataan jotakin tekemistä päiviin. Kuntouttava työtoiminta tarjoaa mahdollisuuden tähän.

Olen kiinnostunut kuntouttavasta työtoiminnasta, koska olin kesällä 2015 harjoittelussa eteläsuomalaisen kaupungin työllisyyspalveluissa ja heidän asiakkaitaan ovat työttömät työnhakijat. Yksi työtehtäväni harjoittelussa oli haastatella työllisyyspalveluiden asiakkaita, eli kuntouttavan työtoiminnan asiakkaita. Tapasin monia asiakkaita harjoittelun aikana, jolloin kiinnostuin heidän kokemuksistaan ja elämäntarinoistaan. Monilla on

rankkoja taustoja ja elämänmuutoksia takanaan, mutta silti monet ovat optimistisia tilanteestaan ja haluavat muutoksia muun muassa työllistymisen suhteen. Näiden ihmisten lähtökohdista käsin tarkastelen miten kuntouttava työtoiminta on muokannut heidän elämäänsä ja mitä vaikutuksia sillä on työttömän elämään. Minua kiinnostaa myös antaako kuntouttava työtoiminta työttömille arkipäiväistä aktivoimista ja/tai kontakteja työelämään, ja miten merkityksellisenä toiminta koetaan oman elämän kannalta. Tutkimuksen aineisto koostuu kymmenen kuntouttavan työtoiminnan asiakkaan yksilöhaastattelusta. Aineiston olen analysoinut sisällönanalyttisin keinoin. Tutkittavani edustavat pitkäaikaistyöttömiä, jotka osallistuvat kuntouttavaan työtoimintaan. Tämä tutkimus on katsaus haastattelun ryhmän kokemuksiin ja elämäntarinoihin.

1.2 Aktivointipolitiikka ja kuntouttava työtoiminta pähkinäkuoressa

Kuntouttava työtoiminta on osa aktiivista sosiaalipolitiikkaa. Aktivointipolitiikassa ja/tai aktiivisessa sosiaalipolitiikassa on pohjimmiltaan kyse siitä, että työttömäksi jäänyt henkilö palaisi mahdollisimman pian palkkatyöhön. Hyvinvointivaltion tavoitteena omassa sosiaalipolitiikassaan on työllistää kansalaiset. Sosiaaliturvan varassa ei ole tarkoitus elää pitkäaikaisesti, joten tavoitteena on, että työikäiset kansalaiset elättäisivät itsensä ja perheensä työssäkäyvinä veronmaksajina. Aktivoinnilla haetaan ratkaisuja pitkäaikaistyöttömyyteen ja siihen kytkeytyvään muuhun syrjäytymiseen. Aktivointipolitiikka sisältää laaja-alaista toimintapolitiikkaa, joka tukee työikäisten osallistumista työhön. (Keskitalo & Karjalainen 2013, 7–9.)

Työttömällä on velvoite osallistua julkisen vallan osoittamiin työllistymis- ja aktiivitoimiin saadakseen työttömyys- ja sosiaaliturvaa. Etuuksia saavan yksilön pitää edistää työnsaantiaan ja työllistymismahdollisuuksiaan osallistumalla aktiivitoimiin. Työttömälle osallistuminen on sekä velvollisuus että oikeus. Aktivointi on lisännyt työttömille tarjottavien palveluiden yksilöllisyyttä sekä kehittänyt palveluvalikoimaa. Työllistymistä edistävästä toimista ja niiden toteuttamisesta sovitaan aktivointisuunnitelmassa, joka on työttömille tarjottavaa yksilöllistä palvelua. (Keskitalo & Karjalainen 2013, 9.) Aktivointisuunnitelma on työttömille velvoite, joka on mainittu työttömyysturvan saantiehdoissa. Esimerkiksi asiakkaalla ei ole oikeutta työmarkkinatukeen kahden

kuukauden ajalta, mikäli asiakas kieltäytyy osallistumasta aktivointisuunnitelman laatimiseen (STM 2001, 26.)

Laissa on määrätty, että kunnat ja Työ- ja elinkeinotoimistot ovat velvollisia tekemään aktivointisuunnitelman niin sanottujen aktivointiehdon täyttävien asiakkaiden kanssa (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001). Aktivointisuunnitelma laaditaan 25 vuotta täyttäneelle työttömälle, jolle on laadittu työvoimapalvelulain mukainen työnhakusuunnitelma ja joka on saanut esimerkiksi työmarkkinatukea työttömyyden perusteella vähintään 500 päivää. Aktivointisuunnitelma on kunnan sosiaalitoimen, työvoimatoimiston ja asiakkaan yhdessä tekemä suunnitelma siitä, millä tavoin asiakas etenee kohti koulutusta, työtä, parempaa elämänhallintaa tai kuntoutusta. (STM 2001, 15, 89.) Aktivointisuunnitelma on palvelu, jonka tavoitteena on työ tai osallistuminen työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin. Kuntouttava työtoiminta on vain yksi vaihtoehto suunnitelmassa sovitusta toimenpiteistä, koska asiakasryhmillä on erilaisia tarpeita ja tilanteita. Siihen osallistuu vain kymmenesosa kaikista aktivointisuunnitelman laatineista. Aktivointisuunnitelmaan kirjataan suunnitelma kuntouttavan työtoiminnan paikasta, ajasta, kestosta sekä muita asiakkaan henkilökohtaisen tilanteen mukaan huomioitavia asioita. Aktivointisuunnitelman tekeminen koetaan tarpeelliseksi. Se on kannustanut kuntouttavan työtoiminnan asiakkaita omatoimiseen tavoitteellisuuteen ja työnhakuun. (STM 2004, 10–11.) Aktivointisuunnitelmaa tarkastellaan uudelleen 3–24 kuukauden välein, mikäli suunnitelmaan sisältyy kuntouttava työtoiminta (STM 2001, 25).

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (2001, 2 §:n 2. kohta) määrittelee kuntouttavan työtoiminnan näin: se on ”kunnan järjestämää toimintaa, jonka tarkoitus on parantaa henkilön elämänhallintaa sekä luoda edellytyksiä työllistymiselle, ja jossa ei synny virkasuhdetta eikä työsuhdetta henkilön ja toimintaa järjestävän tai toteuttavan tahon välille”. Kuntouttavan työtoiminnan tarkoitus on aktivoida työtöntä pitämään työkuuntoaan yllä antamalla eväitä elämänhallintaan sekä parantaa työllistymismahdollisuuksia (STM 2001, 13). Kuntouttavaa työtoimintaa on olemassa esimerkiksi ryhmämuotoisena toimintana, yksittäisinä kursseina sekä yksilövalmennuksena. Kuntouttavaa työtoimintaa on tarjolla alle 25-vuotiaille sekä 25 vuotta täyttäneille. Tutkimukseni haastateltavat kuuluvat kaikki jälkimmäiseen ikäryhmään pitkäaikaistyöt-

tömiä. Tutkimukseni tutkittavat eli yli 25 vuotta täyttäneet työttömät ovat mukana kuntouttavan työtoiminnan palvelun piirissä lain 1 luvun 3 §:n soveltamana. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001.) Tutkimukseni aihe keskittyy kuntouttavan työtoiminnan palvelun tarkasteluun sen asiakkaiden näkökulmasta. He ovat valmiiksi palvelussa mukana ja jokaisella tutkittavalla on eripituinen historia toiminnan parissa.

1.3 Työttömyyttä ja kuntouttavaa työtoimintaa koskeva aiempi tutkimus

Työttömyyttä ja pitkäaikaistyöttömyyttä on tutkittu paljon. Työttömyys nähdään pitkälti yhteiskunnallisena ongelmana, joten aihetta tutkimalla ilmiöstä tiedetään enemmän ja siihen pystytään puuttumaan. Työttömyystutkimuksessa on usein kiinnostuttu siitä miten työttömät itse kokevat työttömyyden ja sen tuomat asiat. Pitkäaikaistyöttömien kokemuksia työttömyydestä ja yhdistystoiminnan vaikutuksia näihin kokemuksiin on tutkinut Jari Luomanen (1999). Ensimmäinen työttömien omiin kokemuksiin ja laajoihin aineistoihin perustuva tutkimus työttömyydestä oli Matti Kortteisen ja Hannu Tuomikosken (1998) tutkimus. Tutkijat tekivät sen johtopäätöksen tutkimuksessaan, että kohtuullinen selviytyminen työttömänä edellyttää elannon turvaamista, ja löytämään vastauksen siihen mikä antaa merkitystä ja sisältöä arkeen (emt., 167).

Jaana Vastamäki (2009) tutki väitöskirjassaan koherenssin eli elämänhallinnan tunteen roolia työttömien uudelleentyöllistymisessä ja hyvinvoinnissa. Hän tutki sitä, miten yksilöitä tukevat interventiot muuttivat elämänhallinnan tunnetta. Vastamäki selvitti myös psyykkisen oirehdinnan ja työttömyyden aikaisten riskitekijöiden suhdetta. Alkoholin ongelmakäyttö, taloudelliset vaikeudet ja heikentynyt työkyky olivat tällaisia riskitekijöitä. (emt., 3.)

Työttömien työkyky ja töihin palaamisen mahdollisuudet kiinnostavat työttömyystutkijoita. Työkykyä arvioidaan erilaisin tavoin ja eri toimijoiden toimesta. Tutkimuksissa pyritään selvittämään työttömien työllistymisen mahdollisuuksia työttömyyden pitkittyessä sairauksien kanssa tai ilman; vai onko esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeelle hakeutuminen yksi vaihtoehto. (Ks. esim. Heikkinen 2016; Kuuva 2011; TEM 2011; Virtanen ym. 1997.) Lähestyn pro gradussani työttömyyttä rajaamalla näkökulman kuntouttavassa työtoiminnassa oleviin pitkäaikaistyöttömiin.

Kuntouttavasta työtoiminnasta on tehty runsaasti laajoja tutkimuksia, raportteja ja julkaisuja eri viranomaisten toimesta, kuten esimerkiksi Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksessa, työ- ja elinkeinoministeriössä sekä sosiaali- ja terveysministeriössä. Laitokset ja ministeriöt julkaisevat muun muassa hankkeiden, kuntakartoitusten ja kyselyiden raportteja, joissa on tuotu esiin tilastotietoa kuntouttavasta työtoiminnasta ja miten sosiaalipalvelut on kunnissa toteutettu, sekä on haluttu kehittää kuntouttavaa työtoimintaa ja vaikeasti työllistyvien palveluita (ks. esim. Karjalainen ym. 2015; Klem 2013; THL 2017).

Tutkimuksissa usein keskitytään tarkastelemaan kuntouttavan työtoiminnan vaikutuksia siirtymien tai rakenteellisesta näkökulmasta. Iris Sandelin (2014) on tehnyt THL:lle kirjallisuuskatsauksen asiakkaiden näkökulmasta; hän on tutkinut millaisia merkityksiä kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat antavat toiminnalle ja millainen näkemys heillä on mitä taitoja tai osaamista he ovat saaneet toiminnasta. Mia Tammelin (2010) on tehnyt vastaavanlaisen tutkimuksen kuntouttavan työtoiminnan asiakkaille järjestetyillä asiakasfoorumeilla; hän on kuvannut asiakasfoorumeita sekä kuullut asiakkaiden kokemuksia sosiaalipalveluista ja erityisesti kuntouttavasta työtoiminnasta. Leena Luhtasela (2009) on lisensiaatintyössään tutkinut työttömien omia kokemuksia osallisuudesta kuntouttavassa työtoiminnassa.

Opinnäytetöissä kuntouttavaa työtoimintaa on usein lähestytty hyvinvoinnin, toiminnallisuuden ja voimaantumisen näkökulmasta. Löytämässäni opinnäytetöissä aihetta oli lähestytty vain yhden teeman, kuten esimerkiksi hyvinvoinnin tai voimaantumisen, kautta. Minun tutkimuksessani on yhdistetty useampi näkökulma aiheeseen. Oma tutkimukseni on siis useamman teoreettisen hyvinvointiteeman yhteensovitettu näkökulma. Tutkimukseni asettuu Luhtaselan (2009), Sandelinin (2014), Tammelinin (2010) ja Vastamäen (2009) tutkimuksien sekä opinnäytetöiden yleisimpien näkökulmien kenttään.

1.4 Tutkimus pääpiirteittäin

Tutkimuksessani on viitteitä työttömyystutkimukseen sekä sosiologiseen hyvinvointitutkimukseen. Arjen hyvinvoinnin asioita käsittelen elämänhallinnan, toimijuuden, osallisuuden ja voimaantumisen näkökulmasta. Sosiaalinen pääoma on myös tutkimuksessa mukana teoreettisena käsitteenä, koska se osaltaan määrittää yksilön hyvinvoinnin lähtökohtia ja esimerkiksi yhteiskunnallista asemaa.

Hyvinvointi on mitattavien elintasotekijöiden lisäksi myös subjektiivista hyvinvointia. Hyvinvoinnin osatekijät on yleensä jaettu kolmeen kategoriaan: materiaaliseen hyvinvointiin (tarkoittaen elinoloja ja toimeentuloa), terveyteen ja koettuun hyvinvointiin. Koettu hyvinvointi sisältää yksilöiden omia kokemuksia ja arvioita omasta asemastaan yhteisössä sekä millainen oman terveydentilan ja materiaalisen elintason tulisi olla. (Vaarama, Moisio & Karvonen 2010, 11–14.) Olen tutkimuksessani kiinnostunut tarkastelemaan subjektiivisen hyvinvoinnin näkökulmaa analyysissa. Pitkäaikaistyöttömillä on mahdollisuus parantaa omaa hyvinvointiaan osallistumalla kuntouttavaan työtoimintaan. Tutkielmastani voi löytää viitteitä siitä mistä sosiaalisen toiminnan eri osa-alueista kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden hyvinvointi koostuu.

Tutkin gradussani pidempään työttöminä olleiden osallistumista kuntouttavaan työtoimintaan, ja mitä se tarkoittaa työttömien elämänhallinnan kannalta. Aineistosta on mahdollista tarkastella miten kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen vaikuttaa yksilöiden arkeen ja minäkuvaan työllistymismahdollisuuksista. Pääasiassa tarkastelen sitä millaista toimijuutta ja osallisuutta kuntouttava työtoiminta rakentaa työttömille. Tutkimuksessani ja analyysissa taustalla on useampia teemoja, jotka liittyvät jollain tavalla hyvinvointiin ja elämänhallintaan. Nämä teemat ovat toisiaan tukevia taustavoimia tai pääasiallisia teoreettisia näkökulmia, mutta ne ovat ennen kaikkea toistensa kanssa vuorovaikutuksessa. Avaan teemoja seuraavassa luvussa.

Tutkimukseni aineistona on kymmenen yksilöhaastattelua eri ikäisiltä kuntouttavan työtoiminnan asiakkailta. Haastateltavat ovat kaikki 25 vuotta täyttäneitä. Haastattelut toteutin erään kaupungin työllisyyspalveluille osana korkeakouluharjoitteluani. Kunta missä toimin on alle 20 000 asukkaan keskisuuri kaupunki Etelä-Suomessa, jonka työttömyysaste tutkimushetkellä oli yli 10 %. Tutkittavien yksilöllisyyttä suojellakseni en kerro tarkkaa paikkakuntaa, eikä tieto ole mielestäni olennainen tutkimukseni kannalta,

koska kuntouttavan työtoiminnan tavoitteet ovat samankaltaiset ympäri Suomen kaiken pohjautuessa lakiin. Työllisyyspalveluille tehtyjen haastatteluiden tarkoitus oli kartoittaa kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden kokemuksia kuntouttavaan työtoimintaan ohjautumiseen ja asiakasprosessiin sekä kartoittaa asiakkaiden mielipiteitä palvelusta. Haluttiin myös tarkempaa tietoa siitä, millainen mielikuva pitkäaikaistyöttömillä on omista työllistymismahdollisuuksistaan. Tietoa haluttiin kerätä asiakkaiden näkökulmasta, että kunnan työllisyyspalveluita voitaisiin kehittää. Asiakastutkimushaastattelussa oli työllisyyspalveluiden toivomia kysymyksiä, mutta paljon oli myös itse keksimiäni kysymyksiä. Haastattelut toteutin haastateltavien toiveiden mukaan joko heidän kuntouttavan työtoiminnan kohteessa tai työpaikallani rauhallisessa huoneessa.

1.5 Tutkimuskysymykset

Tutkimusongelmani heijastelevat kuntouttavan työtoiminnan tuottamia pintoja pitkäaikaistyöttömien arkeen. Etsin aineistosta vastausta millaista toimijuutta kuntouttava työtoiminta tuottaa ja mitä ulottuvuuksia se sisältää. Tarkastelen lisäksi tutkittavien osallisuuden kokemusta, ja mistä asioista se muodostuu. Pysin tarkastelemaan näiden näkökulmien kautta pitkäaikaistyöttömien elämänhallintaa ja sen tuottamia merkityksiä. Ensisijaisesti kuvaan toimijuuden ja osallisuuden roolia kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden arjessa. Elämänhallinnasta tarkastelen tarkemmin arjen järjestämistä ja hallintaa sekä millä tavalla kuntouttava työtoiminta vaikuttaa asiakkaiden toimintaan. Sosiaalinen pääoma on tutkimuksessa mukana tukemassa edellä mainittuja teorioita ja toimii tutkimusrungossa tukevana elementtinä osana hyvinvoinnin kokonaisuutta.

Kysyn tutkimukseltani *millaista toimijuutta ja osallisuutta kuntouttava työtoiminta tuottaa pitkäaikaistyöttömien elämään aktivoivana palveluna?* Lisäksi selvitän *kuinka nämä näkyvät pitkäaikaistyöttömien elämänhallinnassa ja hyvinvoinnissa* sekä *miten kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat ovat järjestäneet elämänhallintansa eli mikä merkitys kuntouttavalla työtoiminnalla on pitkäaikaistyöttömien elämänhallinnan ja hyvinvoinnin kannalta?*

1.6 Tutkimuksen rakenne

Pohjustin johdannossa tutkimustani yleisellä tasolla kertomalla aiheestani ja sen kontekstuaalisista lähtökohdista. Tutkailin myös kuntouttavaa työtoimintaa sekä miten työttömiä on aiemmin tutkittu suomalaisen työttömyystutkimuksen kentällä. Yhdistän tutkimuksessani työttömyystutkimusta hyvinvointitutkimukseen ja käytän teoreettisia teemoja avaamaan kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden elämää.

Johdannon jälkeen toisessa luvussa avaan graduni analyysiin vaikuttaneita teoreettisia teemoja. Luku sisältää kattaukset teoreettisista näkökulmista toimijuuteen, osallisuuteen, elämänhallintaan ja voimaantumiseen sekä sosiaaliseen pääomaan. Nämä teemat ovat hallitseva osa graduni rakennetta sekä näkyvät myös kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden elämässä erilaisissa rooleissa. Aloitan toimijuudesta ja etenen siitä eteenpäin teema kerrallaan.

Teoriaosuuden jälkeen kolmannessa luvussa kerron käyttämästäni tutkimusmenetelmästä ja aineistosta. Kuvailen tutkimusprosessia haastateltavien etsimisestä haastatteluiden toteutukseen ja käsittelyyn. Tämän jälkeen kerron tarkemmin tutkittavista. Tutkittavien esittelyn jälkeen pohdin tutkimuksen eettisiä kysymyksiä ja tutkijan rooliani. Luvun lopuksi siirryn kohti aineiston analyysia ja kuvailen kuinka lähestyin aineistoani analyysin rakentamiseksi.

Luvut neljä, viisi ja kuusi sisältävät tutkimukseni analyysia. Analyysissa pureudun enemmän siihen, miten valitsemani teemat näkyvät kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden elämässä. Neljännessä luvussa lähestyn pitkäaikaistyöttömyyttä toimijuuden ja sopeutumisen näkökulmista. Tarkastelen myös työttömien kokemuksia viranomaisten kanssa toimiessaan ja asiakkaiden voimaantumisen kokemuksia. Viidennessä luvussa vallitseva teema on osallisuus, johon kietoutuu ajatus sosiaalisesta pääomasta. Osallisuuden vastakohta osattomuus on myös käsittelyssä sekä taloudellisten resurssien vaikutus osallisuuden ja elämänhallinnan kokemukseen. Kuudes luku keskittyy elämänhallinnallisiin asioihin kuten pohdintaan arjesta ja juhlasta sekä kuntouttavan työtoiminnan ja palkkatyön osuudesta elämänhallinnan kokemukseen.

Seitsemäs luku on pyhitetty tutkimuksen johtopäätöksille eli sinne olen kasannut tärkeimmät huomiot ja tulokset analyysistä. Kahdeksannessa luvussa pohdin tutkimukseni menetelmiä ja onnistumista. Kerron myös mietteitäni graduprosessista ja jatkotutkimusmahdollisuuksista.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Teoriaa lähdän käsittelemään tutkimuksessani esiintyvien teemojen ja käsitteiden katsauksella. Suurimpana toimijuus, osallisuus ja elämänhallinta ja näitä tukevinä käsitteinä sosiaalinen pääoma ja voimaantuminen. Koen, että tutkimukseni teoria muodostuu pienemmistä yksiköistä, jotka yhdessä muodostavat suuremman kokonaisuuden hyvinvoinnin ja elämänhallinnan ympärille. Kaikkia osa-alueita tarvitaan toistensa tueksi muodostamaan analyysistä ja tutkimuksesta yhtenäinen paketti. Pyrin tekstissäni perustelemaan miksi olen valinnut tutkimukseeni ne teoreettiset käsitteet, joita tässä luvussa esiintyy.

2.1 Toimijuuden kokemus

Toimijuus on ensimmäinen pääteemani tutkielmassa ja käytän käsitettä yksilöllisen kokemuksen mittarina. Toimijuutta tarkastelen haastateltavien elämäntilanteiden ja kokemusten merkitysten nimittäjänä. Käsite toimii tutkimukseni aineiston tarkasteluun, kun haluan tarkemmin tutkia yksilöiden elämänkulkua ja miten he suhteuttavat kuntouttavan työtoiminnan siihen. Jokaisella tutkittavallani on oma polkunsä työtömyyteen ja oma elämäntarinansa, jolloin jokaisen toimijuus muokkautuu näistä asioista.

Moninainen käsite toimijuus on kaikkine ulottuvuuksineen ja näkökulmineen ilmiö, jota on vaikeaa saada selkeäksi ja yksiselitteiseksi. Sosiaalitieteessä ei ole yhtenäistä tapaa käyttää käsitettä toimijuus vaan se voidaan esittää joko empiirisenä tai selittävänä käsitteenä (Honkasalo, Ketokivi & Leppo 2014, 371). Toimijuudella voidaan tarkoittaa joko yksilön tai yhteisön toimijuutta (Hokkanen 2013, 60). Tarkastelen tutkimuksessani toimijuutta lähinnä yksilötasolla, mutta huomioin myös yhteiskunnallisissa rakenteissa ja suhteissa syntyneen kollektiivisen toimijuuden. Sen erilaiset näkökulmat auttavat minua ymmärtämään aineistossa tapahtuvaa. Toimijuuden monimutkaisuus ja abstraktius kuvaillaan seuraavassa sitaatissa:

Määritykseksi kehkeytyy seuraava: toimijuus on tilanteisesti ja sosiaalisissa kehyksissä toteutuvaa henkilökohtaisten, sosiaalisten ja kulttuuristen resurssien koostamista, joka tapahtuu kolminkertaisessa nykyhetkessä, sekä menneisyyden, nykyisen että tulevan vaikuttamana. --- Toimijuus rakentuu saatavilla olevasta. Toimijuus määrittyy ainutkertaisena käytettävissä ja tarjolla olevien resurssien varassa. Toimijuuden muutokset ovat mahdollisia lähikehityksen vyöhykkeellä. Toimijuus on yhteiskunnallisiin suhteisiin jäsentymistä. Toimijuus ei ole koskaan täysin organisoitunut, se on aina sekä järjestymässä että epäjärjestymässä. Toimijuus ei ole koskaan valmista, toimijuuden prosessit ovat aina kesken. Toimijuus ei ole koskaan perillä, vaan aina matkalla. (Vanhalakka-Ruoho 2015, 50.)

Esa Pirnes ja Arto Tiihonen (2011) havainnollistavat toimijuutta sen osatekijöiden kautta. Luovuus, osaaminen, elämykset, osallisuus, osallistuminen ja kokemukset ovat niitä tekijöitä, jotka synnyttävät toimijuuden. Toiminta on ihanteellisimmillaan saumaton yhteistyö toimijuuden osatekijöiden välillä. Tutkijat osoittivat kokemuksellisuuden olevan tärkeää toiminnan vaikutuksiin. Yksilöiden kokemukset vaikuttavat siihen, miten he näkevät ja ymmärtävät itsensä yhteiskunnan ja yhteisöjen jäseninä ja millaisen toiminnallisen roolin yksilö siinä ottaa. Jokainen valinta luo merkityksiä kokemuksille. Ihmisen koko elämään ja elämäntulkintaan vaikuttavia kokemuksia ovat avainkokemukset, jotka voivat parhaimmillaan tai pahimmillaan muuttaa koko yksilön elämäntulkintaa. (emt., 440–441.)

Toimijuuden kokemus on hyvin subjektiivinen kokemus ja sidoksissa yksilön kokemuksiin, tuottamiin ja minuutta luoviin asioihin. Yksilöiden toimintaa ohjaavat kokemukseen pohjautuvat havainnot ja merkitykset, jotka voivat muuttua ja muuttaa yksilön minuutta. Minuus ei ole pysyvää, koska yksilö on osiensa summa hänen menneisyydestä, nykyisyydestä ja mahdollisesta tulevaisuudesta sekä elämän- ja olosuhteiden muutosten vaikutuksesta. Yksilöllisyys näkyy myös itsensä toteuttamisena toiminnan kautta esimerkiksi maalaamisessa tai kirjoittamisessa. (Vanhalakka-Ruoho 2015, 47.)

Toimijuus ja toiminta ovat läheisesti sidoksissa toisiinsa. Toimijuuden voi tiivistää näin: ”ihminen tuottaa siis itsensä, toimintansa edellytykset ja tavoitteet toiminnan kautta” (Kotiranta & Virkki 2011, 126). Toisin sanoen toimijuutta ei ole ilman toimintaa, ja toisinpäin. On hyvä ottaa huomioon, että tekeminen ja toiminta ovat eri asioita. Toiminta liittyy tavoitteisiin ja motivaatioon, joita ei voi suoraan nähdä. Tekeminen on jotakin minkä voimme silmin havaita. (emt., 125.) Muut ihmiset voivat tulkita yksilön tekemi-

sen toisenlaiseksi toiminnaksi kuin subjekti itse sen kokee. Sosiaalisessa todellisuudessa ihmiset tulkitsevat tilanteita ja olosuhteita kukin omasta perspektiivistään. Tämä taas määrittää yksilöiden ratkaisuja toimijoina. (Silvonen 2015, 13.)

Yksilöt toimivat monella eri elämänalueella ohjaten toimintaansa niillä toiminnoilla, jotka virittävät heidän identiteettiään. Elämänuraa rakennetaan aktiivisesti ympäristön, perheen, koulun, historian, kulttuurisen ympäristön ja sosiaalisten roolien vaikuttamana. Yksilön identiteetti ja yksilöllisyys muodostuvat näistä. Yksilöt muovautuvat myös niistä ryhmistä ja kulttuureista, joihin he kuuluvat ja osallistuvat. Jokaisen elämänpolku on erilainen, koska jokainen yksilö kokee maailman ainutlaatuisella tavallaan ja luo aktiivisesti omaa kokemusmaailmaansa. (Vanhalakka-Ruoho 2015, 47–48.)

Toimijuus on yksilön tahdonvapauden ilmentymä, kun toiminta ei ole esimerkiksi toisten ihmisten tai tunteiden ja mielenhäiriöiden aiheuttamaa. Vapaa ja riippumaton toimija pystyy tekemään rationaalisia valintoja. (Kotiranta & Virkki 2011, 113–114.) Toimija saa itse valita toimintansa tavoitteet ja luoda motivaation toimintaan (Hokkanen 2013, 60). Koettu hyvinvointi koostuu yksilön tietoisesta rationaalisesta toiminnasta pyrkiä valinnoillaan maksimoimaan omaa hyvinvointiaan ja onnellisuuttaan. Toimijuuden kokemus perustuu tällöin yksilön päätöksentekoon edistää ja valita vaihtoehtoista ne asiat, jotka tuovat eniten henkilökohtaista hyötyä. (Weckroth 2013, 439–440.)

Toimijuus ei rakennu pelkästään yksilötasolla vaan myös yhteiskunnallisissa rakenteissa. Toimijat voivat muokata ja muuttaa näitä, mutta toiminnalle asetetut kehykset tulevat yhteiskunnallisista rakenteista käsin (Silvonen 2015, 12). Sosiologisessa tutkimuksessa toimijuus on yksilöiden ja rakenteiden välistä vuorovaikutusta. Yksilöt ylläpitävät ja muokkaavat rakenteita. Hyvinvointivaltio mahdollistaa yhä yksilöllistyvämmän yhteiskunnan ja kulttuurin, jossa ihmiset voivat rakentaa identiteettinsä ja elämänsä. Työttömyys on yksi monesta elämänsä siirtymistä missä hyvinvointivaltio tukee kansalaisiaan. Jokaisen elämänsuunnittelulle annetaan tilaa ja aikaa. (Kauppila & Kauppila 2015, 18, 20.)

Yksilöiden ja yhteiskunnalliseen kehitykseen suuresti vaikuttavia tekijöitä ovat kollektiiviset representaatiot ja yhteiskunnalliset rakenteet. Kollektiivinen toimijuus on ”erilaisia kollektiivisia kamppailuja elinolojen parantamiseksi hyvinvointivaltion rakentamisen ja uudelleen rakentumisen prosessissa.” (Kauppila & Kauppila 2015, 18.) Rakentumisen prosessit muovautuvat yhteiskunnan muutoksissa. Murroskohdat kuten kriisit, konfliktit ja sodat ovat yksilöille merkittäviä ajanjaksoja, koska ne muovaavat elämäntilannetta. Nämä yhteiskunnan ja kulttuurin muutokset synnyttävät yhteisiä sukupolvikokemuksia sekä kollektiivista toimijuutta. (emt., 22.)

Kollektiivinen toimijuus edellyttää samoja tekijöitä kuin yksilötoimijuus. Tarvitaan yhteisesti jaettavissa oleva toiminta-ajatus tai tavoite, näkemys käytettävissä olevista keinoista, työnjako ja osuus toiminnasta sekä motivoituneisuus yhteiseen toimintaan. Kollektiivitoimijuudessa myös jaetaan usko siihen, että yhdessä pystytään saavuttamaan haluttu tulos. Keskinäiseen vuorovaikutukseen ohjautuminen sosiaalisesta asemasta, toimimisesta tai olemisesta kumpuavan yhteisen tekijän kautta synnyttää kollektiivista toimijuutta. Vertaisryhmät ja vertaisuus esimerkiksi tuottavat kollektiivista toimijuutta. (Hokkanen 2013, 67–68.) Kuntouttava työtoiminta voi tuottaa siihen osallistuville pitkäaikaistyöttömille kollektiivista toimijuutta toimimalla eräänlaisena vertaisryhmänä, jossa työttömät voivat jakaa samankaltaisia kokemuksia ja elämäntilanteita vertaistensa kanssa sekä osallistua yhteiseen toimintaan.

Kollektiivi- ja yksilötoimijuus ovat vuorovaikutteisia. Yksilöille yhteisön toimijuus mahdollistaa näkyvyyden, kuuluvuuden ja vallan, ja kollektiivitoimijuus tarvitsee yksilön toimintaa. Kollektiivitoimijuus rakentaa yhteiskuntaan vuorovaikutusta erilaisen toimijoiden välille sekä ennustettavuutta ja koheesiota. Se palvelee yksilötoimijan identiteettityötä ja liittymisen tarpeita. Kollektiivit ovat demokraattisen yhteiskunnan edellytys. (Hokkanen 2013, 80.) Kollektiivinen toimijuus on hyvä muistaa, kun tarkastellaan yksilötason kokemusta. Yhteiskunnalliset rakenteet sekä kulttuuri muovaavat omalla tavallaan ihmisestä ainutlaatuisen yksilön. Tarkastelen tutkimuksessani enimmäkseen yksilön toimijuutta, mutta kollektiivisen toimijuuden kautta tiedostan sen, että mikrotason toimijuus sisältää makrotason toimijuuden.

2.2 Osallisuus toimintaan osallistumisen muotona

Ajattelen osallisuuden sopivan terminä tutkimukseeni, koska kuntouttava työtoiminta on sosiaalista toimintaa ryhmä- ja kurssimuotoisena eli näin ollen myös yhteisöllistä toimintaa. Tarkastelen osallisuuden kautta pitkäaikaistyöttömien kokemuksia ryhmään kuulumisen tuntemuksista sekä sosiaalisten suhteiden luomisen paikkana. Osallisuus on käsitteenä tutkimukselleni osuva myös, koska sitä voi käyttää ilmaisemaan tutkittavien osallistumisen astetta ja aktivoitumista kuntouttavassa työtoiminnassa.

Helka Raivio ja Jarno Karjalainen (2013) kertovat artikkelissaan osallisuuden rakentumisesta 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Heidän mukaansa osallisuus on yksi keskeinen keino ehkäistä syrjäytymistä ja torjua köyhyyttä, ja sen edistäminen on osa Euroopan Unionin ja Suomen hallituksen tavoitteita. Hyvinvointi- ja politiikkaohjelmissa osallisuus on sekä keino että tavoite edistää ja lisätä sosiaalista koheesiota ja yhteiskunnan tasa-arvoa. Edellä mainituissa ohjelmissa tavoitteena on nähdä osallisuus ensisijaisesti toimina, joilla lisätään heikossa työmarkkina-asemassa olevien ryhmien osallisuutta. Lisäksi halutaan luoda osallistavampia palvelu- ja toimintamalleja sosiaalisen osallisuuden, mutta tärkeimpänä työelämäosallisuuden lisäämiseksi. Tutkijat huomasivat, että osallisuus linkitetään usein työntekoon ja työllisyyteen. Osallisuutta lisäämällä nähdään kasvatettavan yksilötason hyvinvointia, mikä puolestaan näkyy yhteiskunnassa sosiaalisena eheytenä, kestävyysnä ja luottamuksen lisääntymisenä. Tutkijat Raivio ja Karjalainen näkevät osallisuuden kattomääritelmänä, jonka alle kasaantuu erilaisia näkökulmia ja lähestymistapoja käsitteineen. Osallisuus on eräänlainen arvotavoite, mutta toisesta näkökulmasta toimintaa eli ihmisten osallistumista. (emt., 12–13.)

Helka Raivio ja Jarno Karjalainen (2013) havaitsivat aineistostaan, että keskeisimmät keinot torjua syrjäytymistä, eriarvoisuutta ja köyhyyttä ovat työmarkkinoille kiinnittyminen ja työnteko. Tietyillä ryhmillä on kuitenkin työelämäosallisuuden tavoitteen täyttymisessä isoja haasteita. Pitkäaikaistyöttömät ovat ihmisryhmä, joihin kohdistetaan osallisuuden edistämiseen liittyviä toimenpiteitä (emt., 12, 15). Työhallinnollisista toimenpiteistä kuntouttava työtoiminta pyrkii tarjoamaan työttömälle sosiaalisen osallis-

tumisen mahdollisuuden ja aktiivista ajankäyttöä toimintaa. Osallisuus on samaistumista ja ryhmän toimintaan osallistumista:

Osallisuus eli jonkin ryhmän toimintamotiiviin tai toimintatilanteen ehtoihin samaistuminen ja tuon ryhmän toimintaan osallistuminen ovat aktiivisia tapoja tuottaa toimintaa. Ne ovat siten myös välttämättömiä pesänpölyjä toimintaan. Osallistuessaan yksilö ”luovuttaa” kokemuksensa, luovuutensa ja osaamisensa yhteisölliseen toiminnalliseen käyttöön. Osallisuutena yksilö on puolestaan osa koko joukkueen aktiivista pelitilanteen luomista tai ratkaisemista, mikä onnistuneen lopputuloksen tuottaessaan vahvistaa kaikkien osallisten kokemusmaailmaa. (Pirnes & Tiuhonen 2011, 441.)

Osallisuus (ja myös osattomuus) on ensisijaisesti yksilöllinen kokemus tai tunne. Se on prosessi ja syrjäytymisen vastakohta. Osallisuuden aste vaihtelee elämäntilanteiden ja -vaiheiden mukaan, joten se ei ole pysyvä tila tai ominaisuus, joka voidaan saavuttaa. Yhteiskunnallinen toimintakyky ja osallisuuden aste ovat erilaisia esimerkiksi vanhuudessa ja nuoruudessa. (Raivio & Karjalainen 2013, 14–15.)

Kuntouttavan työtoiminnan ryhmät ja kurssit ovat sosiaalinen kohtaamispaikka, joista mahdollisesti haetaan myös vertaistukea. Siellä on mahdollisuus tavata säännöllisesti ihmisiä ja vertailla kokemuksia muiden kanssa. Osallisuus on eräänlainen vertaisuuden erityistapaus, sillä osallistujat antavat toisilleen tukea elää niin mielekästä elämää kuin on mahdollista olemassa olevien puitteiden rajoissa. Yhteinen yhteiskunnallinen todellisuus, jota eletään, luo vertaisuuden kokemuksen. Tässä kokemuksesta on kyse aina vertaisuudesta tietyn asian ja usein sen erityisen ilmenemismuodon suhteen. Vertaisuus muovautuu pohjimmiltaan siitä ilmiöstä, jonka suhteen ollaan vertaisia. Vertaisuus on herkkätuntoinen omalle erityisalueelleen eli työttömien toiminta omilla vertaisnäyttämöillä on erilainen kuin esimerkiksi omaishoitajien. Toiminnan luonnetta vertaisryhmissä muovaa merkittävästi yhdistävän asian yleisyys ja hyväksyttävyyttä. Tämän lisäksi elämäntilanteen kesto tai akuuttisuus sekä vertaisryhmän organisoitumisen tapa muokkaavat toiminnan luonnetta. (Hokkanen 2003, 266–268.)

2.3 Työttömän elämäntilanteen ja hyvinvoinnin kokemus

Haastattelurungostani löytyy suoria kysymyksiä ja epäsuoria kysymyksiä elämänhallintaan liittyen. Teema on siis oikeastaan jo aineistoon upotettuna, joten tutkin sitä yhtenä teoreettisena kysymyksenä tutkimuksessani. Elämänhallinnan valitsin teorialähtökohdaksi, koska minua kiinnostaa tarkastella kuinka pitkäaikaistyöttömät kokevat arkensa ja elämänsä sen hetkisessä tilanteessaan. Pintaraapaisun tähän sain keskustellessani muutamien työttömien kanssa harjoittelun aikana, mutta halusin syvemmän katsauksen teemaan yksilöhaastatteluissa. Elämänhallintaa hyödynnän terminä tutkimuksessani myös muuta teoriaa tukevana käsitteenä. Se muodostuu monesta osaluueesta, jotka luovat yksilön arjen hyvinvointia. Toimijuus ja osallisuus ovat myös yhteyksissä elämänhallintaan. Näitä käsitteitä käyttämällä saan nostettua aineistostani pitkäaikaistyöttömille tärkeitä asioita, joita he saavat kuntouttavasta työtoiminnasta. Elämänhallinta toimii käsitteenä analyysin yhteydessä ja loppupohdinnassa, koska se on yksilön hyvinvointiin ja elämänlaatuun vaikuttava tekijä. Se on myös keskeinen osa tutkimuskysymystäni minkä esitän aineistolle.

Elämänhallinta on kokonaisvaltainen kokemus yksilön arjen sujuvuudesta, tunne-elämän tasapainoisuudesta ja oman elämän mielekkyydestä. Se voidaan jakaa ulkoiseen ja sisäiseen elämänhallintaan. Ulkoinen elämänhallinta on se mikä näkyy henkisesti ja aineellisesti turvattuna asemana, vaurautena ja taloudellisena asemana. Ulkoiseen elämänhallintaan vaikuttaa tällöin olennaisesti sukupuoli, sukupolvi, ammatti ja koulutus. Sisäisessä elämänhallinnassa ihminen kykenee sopeutumaan ja tarkastelemaan asioita parhain päin riippumatta siitä mitä elämässä tapahtuu. Sisäinen elämänhallinta näkyy esimerkiksi siinä, miten yksilö itse määrittelee ja kokee elämänsä merkityksellisyyden ja sen kokemukset. Se tarkoittaa siis sitä, kuinka ymmärrettävänä oma elämä koetaan. (Ruishalme & Saaristo 2007, 14.)

Ulkoiseen elämänhallintaan pystyy vaikuttamaan myös yhteiskunta. Hyvinvointivaltion tavoitteena on tasoittaa sosiaalisia eroja ja tuloeroja, tarjota kansalaisille kohtuullinen toimeentulo ja esimerkiksi torjua työttömyyttä. Hyvinvointivaltio on oikeastaan käsitteenä yhteiskunta, jonka päätavoitteita on huolehtia kansalaistensa sosiaalisista olosuhteista. (Saaristo & Jokinen 2008, 206.) Hyvinvointiyhteiskunta sisältää muitakin toimijoita kuin julkisen puolen ja myös näitä muita toimijoita patistellaan ottamaan vastuuta kansalaisten tarvitseman tuen ja hyvinvoinnin tarjoamisesta (Hokkanen 2003, 255). Es-

imerkiksi kolmannen sektorin toimijat, yrityssektori sekä perhe ja kansalaisten huolenpito voivat tarjota hyvinvointia valtion lisäksi. Hyvinvointivaltio tarjoaa omalta osaltaan hyvinvointia kansalaisilleen, mutta yksilöille luodaan yhä enemmän vastuuta huolehtia omasta hyvinvoinnistaan (TEM 2011, 5).

Elämäntilanteiden kokemukseen liittyy suurelta osin myös itsetunto ja elämäntilanteiden muutokset. Yksilö arvioi ympäristöään ja omia voimavarojaan verrattuna tulevaisuuden odotuksiin minäkäsityksensä kautta (Siitonen 1999, 130). Itsetunto on yksi osa-alue yksilön minän rakenteesta. Se kehittyy ja vahvistuu jaksoittaisessa prosessissa. Minäkäsityksen voimistuminen on yhteydessä itsetunnon kokemiseen sisäisenä prosessina ilman, että ulkoiset vaikutteet muokkaisivat itsetuntoa. Ihminen voi periaatteessa kokea olevansa merkityksellinen, vaikka hän kokisi, ettei voisi kontrolloida omaa elämäänsä. Ihmisen omanarvontunto on osa yksilön käsitystä itsestään toimijana. (Jaari 2004, 31–32.) Työn menettämällä on vaikutuksensa itsetuntoon sekä yksilön identiteettiin. Minuus kärsii kolauksen, kun työssäkäyvän identiteetin muuttuminen työttömän rooliin tarkoittaa yhden rakentavan identiteetin osan menettämistä. Sosiaalisen identiteetin muuttuminen ei yksilön mielessä tapahdu ilman ajallista sisäistämistä ja samastumista uuteen sosiaaliseen ryhmään. (Laurila 1995, 124, 126.)

Elämäntilanteellinen kriisi voi syntyä työttömyydestä ja siihen liittyvistä tai siitä seuraavista elämäntilanteellisistä ongelmista. ”Työttömän on helpompi selvitä omasta kriisistään, jos hän suhteuttaa sen osaksi yhteiskunnan kriisiä” (Laurila 1995, 39). Oma tilanne työttömäksi joutumisesta on helpommin käsitettävissä ja itselle selitettävissä, jos vetoaa yleiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen, kuten esimerkiksi lama-aikaan ja korkeaan työttömyysprosenttiin. Työttömäksi voivat joutua kaikenikäiset ja kaikenlaisista taustoista olevat ihmiset, ja myös korkeakoulutettujen osuus kaikista työttömistä on kasvanut. Joulukuussa vuonna 2017 on ollut 41 171 korkeakoulutettua työtöntä (Taulu 2017, 2). Korkeakoulututkinnon suorittaneellekaan ei ole itsestäänselvyys saada työpaikka.

Henkinen ja fyysinen pahoinvointi vaikuttaa työttömien toimintakykyyn ja samalla elämäntilanteeseen. Työllistymiseen ei ole yksinkertaisia neuvoja, mutta ihmisen ongelmakohtien selvittämisellä ja tilannekatsauksella pääsee alkuun. Monet tarvitsevat

alkuvaiheessa tukea työkyvyn ja terveydentilan kohentamisessa, päivärytmin kuntoon saamisessa ja elämänhallinnan ongelmien ratkaisemisessa. Kuntouttava työtoiminta voi parhaimmillaan tukea yksilöitä tässä vaiheessa. (STM 2004, 15.) Pia Lundbom ja Jatta Herranen (2011, 6) käyttävät termiä sosiaalinen vahvistaminen kuvaamaan ”kokonaisvaltaista tukemista, jonka tavoitteena on yksilön hyvinvoinnin lisääminen ja sen edistäminen. (...) Sosiaalisessa vahvistamisessa yksilö- ja yhteisötaso kulkevat käsi kädessä; hyvinvoiva yksilö jaksaa olla myös aktiivinen erilaisten yhteisöjen jäsen ja erilaiset yhteisöt voivat lisätä yksilön hyvinvointia.”

Työttömyys vaikuttaa haitallisesti hyvinvointiin ja terveyteen, mutta huonon terveyden on myös huomattu vaikeuttavan työllistymistä. Pitkäaikainen työttömyys lisää sairastavuutta ja heikentää hyvinvointia. Työkykynsä ja terveytensä puolesta heikoimmat joutuvat muita useammin työttömiksi. Työttömien elinajanodote on työllistettyihin verrattuna lyhyempi. Heidän aiemman kuolleisuuden, heikomman terveydentilan ja sairastavuuden taustalla on aineellisiin resursseihin, elintapoihin ja psykososiaalisiin sekä palveluiden käyttöön liittyviä tekijöitä. (TEM 2011, 7.) Pitkäaikaistyöttömien pääsy terveydenhuollon piiriin ei ole ongelmaton ja puutteeton. Työkyvyn ja terveydentilan pitkäaikainen seuranta kuuluisi myös pitkäaikaistyöttömille, että voitaisiin huomata muutoksia toimintakyvyssä ja puuttua niihin ajoissa. Vaikeuksia ei aina saada edes lääketieteellisesti diagnosoitua. Pitkään jatkuneeseen työttömyyteen liittyy melko usein sosiaalisia selviytymisongelmia ja psykososiaalista huonovointisuutta. (Karjalainen 2011, 94.)

2.4 Voimaantuminen osana toimijuuden kokemusta

Voimaantumisen valitsin tutkimukseeni kuvaamaan analyysissä pitkäaikaistyöttömien tunnekokemusta heidän kertoessaan kuntouttavan työtoiminnan tuomista positiivisista asioista sekä antamaan nimi aktivoivalle toimijuuden kokemukselle. Voimaantumisen käsitettä ja siihen liittyviä tunteita on hyvä tarkastella osana yksilön kokemusta kuntouttavasta työtoiminnasta. Terminä voimaantuminen kiteyttää ja kategorisoi onnistumisen kokemukset, positiiviset tunteet ja aktivoitumisen samaan pakettiin.

Voimaantumisesta käytetään tieteessä yleisesti käsitettä *empowerment*. Ilmiön teoreettisissa määrittelyissä kuvataan usein vähintään kaksi tasoa: yksilötaso ja ihmisten välistä suhdetta kuvaava taso sekä siinä esiintyvät muutokset ja vuorovaikutukset. Ihmisten välinen taso voidaan jakaa yhteisön ja ryhmien välisiin tasoihin ja yhteiskuntatasoon. (Hokkanen 2009, 323.) Tutkimukselleni ensisijaisesti suurin merkitys on yksilötasolla tapahtuvalla voimaantumisella. On kuitenkin muistettava, että kaikki tasot ovat vuorovaikutuksessa keskenään, joten ihmisten välinen suhdetta kuvaava taso vaikuttaa yksilötasoonkin.

Voimaantuminen on prosessi, joka tuottaa elämään sisältöä, laatua ja merkitystä, jolloin sillä on positiivinen vaikutus yksilön itsetuntoon ja ehkä myös toimijuuteen (Hokkanen 2009, 334). Voimaantumisessa keskitytään yksilön energiaan, kontrollin tunteeseen tai psyykkiseen voimaan (Ylistö 2009, 293). Juha Siitonen (1999) on tutkinut voimaantumista grounded theory-menetelmällä toteuttamassa väitöskirjassaan. Hän käyttää *empowerment* käsitteen synonyymina sisäistä voimantunnetta. Siitonen kuvaa voimaantumista ihmisestä itsestään lähtevänä prosessina, joka on henkilökohtainen ja sosiaalinen prosessi. Jokainen löytää itse voimavaransa, jolloin muut ihmiset eivät voi tuottaa tai aiheuttaa voimaantumista. Voimaantunut ihminen on myös vapaa ulkoisesta pakosta ja on itseään määräävä yksilö. (emt., 83, 93; ks. myös Hokkanen 2009, 329) *Empowerment* mahdollistaa itsemääräämisen. Vapaus, toiminnanvapaus ja autonomisuus ovat siten tärkeitä käsitteitä kuvattaessa voimaantumista. Ihminen tarvitsee toiminnanvapauden ja itsenäisyyden voidakseen tehdä valintoja, ja tunteakseen sisäisen voimantunteen eli voimaantuakseen. (Ylistö 2009, 291, 294.)

Termi *empowerment* käsittää elämänhallinnan psyykkisen ja sosiaalisen puolen. Yksilön sisäisen voimantunne kuuluu psyykkiseen elämänhallintaan. Sosiaalisen eli ulkoisen elämänhallinnan ulottuvuus liittyy valtaan, joka on sosiaalisen vuorovaikutuksen ominaisuus. Valtaa on kaikkialla ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Sen avulla voidaan manipuloida ja velvoittaa muita toimimaan oman tahdon mukaisesti. Koska vallalla voidaan vaikuttaa muiden ihmisten toimintaan, se on olennainen osa ihmisten välistä toimintaa. Valta avaa mahdollisuuksia tahdon toteuttamiselle elämänhallinnassa. Tahto on tekoihin vaadittavaa henkistä energiaa, voimaa, joka on sellaisenaan hyvin lähellä sisäistä voimantunnetta. Tahdon avulla toiminnalle saadaan suunta ja kohde eli

vahvistus sille, mitä yksilö tahtoo. Yksilötasolla valtaantuminen viittaa yksilön kykyyn vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Tähän vaikuttavat valta ja toiminnanvapaus. (Ylistö 2009, 291, 294–295.) Valtaa on montaa eri tyyppiä ja se on monialaista. On esimerkiksi henkistä ja fyysistä tai taloudellista ja poliittista valtaa, sekä ylivaltaa, toimintavaltaa tai jaettua valtaa. (Hokkanen 2009, 325.) Sami Ylistö (2009, 293) kirjoittaa siitä, miten valta vaikuttaa yksilön toimintamahdollisuuksiin: ”Valta edellyttää toisaalta tietoisuutta ympäristön tarjoamista valinnan mahdollisuuksista, mutta myös niiden mahdollisuuksien realistista suhteuttamista omiin kykyihin.”

Yleensä *empowerment* suomennetaan voimaantumiseksi, mutta se voidaan suomentaa myös valtaantumiseksi tai valtaistumiseksi (esim. Hokkanen 2009, Ylistö 2009). Liisa Hokkanen (2009) vertailee tutkimuksessaan valtaistumista ja voimaantumista. Hokkanen esittää, että voimaantuminen on yksilöllisesti painottunut ja valtaistuminen yhteiskunnallisesti painottunut. Voimaantumisessa merkittävässä osassa on ihmisjoukon tai ihmisen subjektiivinen kokemus olotilasta, joka vaatii muutosta. Lisäksi etsitään mieluisampaa ja rikkaampaa tapaa määritellä omaa tilannetta ja suhdetta ympäristöön sekä itseä. Valtaistumisessa on merkittävässä osassa yhteiskunnallinen ja ihmisen elämään liittyvä osattomuus, vääräys tai eriarvoisuus, joka vaatii muutosta. Valtaistumisessa oletuksena on, että nämä tilanteet tiedostetaan muutosta vaativiksi, jolloin päämääränä on poistaa vääräys. (emt., 329, 331.)

Tutkija Liisa Hokkanen (2009) haluaa *empowerment* -keskustelussa otettavan huomioon sen, että käsite on sovitettava kulloiseenkin tilanteeseen ja toimijoihin. Valtaantuminen ja voimaantuminen eivät ole toistensa vastakohtia, koska ei ole toista ilman toista. Molemmat *empowermentin* suomennokset tarvitsevat toisiaan. Valtaistuminen tuottaa voimaannuttavia tuntemuksia ja kokemuksia osallisilleen. Valtaistava toiminta sisältää siis myös voimaannuttavia merkityksiä. (emt., 331–333.)

Sosiologisessa ja yhteiskuntapoliittisessa ajattelussa painotetaan valtaistumista (Hokkanen 2009, 331). Yhteiskunnallisissa voimaantumisen interventioissa käytetään tekniikoita, joiden tarkoitus on saada kohteensa tahtomaan elää yhteiskunnan normien mukaisesti. Nämä liberaalin hallinnan tekniikat ovat usein suotuisia vallan käyttäjälle. Passivoituneita pitkäaikaistyöttömiä halutaan saada innostumaan työllistymisestä näillä

tekniikoilla. (Ylistö 2009, 294.) Yksittäisen työnhakijan työnhakuaktiivisuutta tukevilla toimenpiteillä yritetään poistaa työttömyys (Hokkanen 2009, 332).

Kuntouttava työtoiminta on parhaimmillaan yksilöä aktivoivaa toimintaa. Positiivisen energian ja tekemisen meiningin löytäminen kuntouttavasta työtoiminnasta saattaa auttaa työtöntä pitämään elämänsä kasassa ja antaa voimaantumisen tunteita. Erilaisista elämäntilanteista ja mahdollisista sairauksista huolimatta yksilöille on saatu räätälöityä aktivointisuunnitelmaan sopiva kesto ja pituus kuntouttavalle työtoiminnalle sekä sen ohella tarjottavat muut palvelut lain 3 luvun 9 §:ssa määriteltyjen asioiden mukaan (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001). Se on sosiaalista toimintaa, jossa asiakas on muiden työttömien kanssa joko kuntouttavan työtoiminnan ryhmissä tai kursseilla. Ryhmän tuoma tuki antaa työttömille mahdollisuuksia sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Ryhmissä ja kursseilla voi tutustua uusiin tuttavuuksiin ja luoda ystävyysuhteita. Siellä opetellaan toimimaan yhdessä ja olemaan osa moninaista yhteisöä. Samalla huolehditaan omasta elämäntilanteesta ja urasuunnitelmista, sekä mahdollisesti luodaan ja suunnitellaan samalla uutta suuntaa elämälle. Nämä kaikki voivat luoda voimaantumisen tunteita.

2.5 Sosiaalinen pääoma sosiaalisen kokemuksen kuvaajana

Käytän sosiaalista pääomaa tutkimuksessani teoreettisena välineenä keskustelemaan analyysissä aineiston ja muiden teoreettisten käsitteiden kanssa. Työttömät mahdollisesti saavat sosiaalista pääomaa uusien tuttavuuksien kautta ja ollessaan osa palveluverkosta. Sosiaalinen pääoma käsitteenä käy tutkimukseeni, koska sen lajeissa tutkitaan vuorovaikutusta yksilöiden ja yhteisöjen välillä, ja koska se kuvastaa ihmisen elämän kasaumia taloudellisesta tilanteesta ihmissuhteisiin. Pääoma sopii hyvin tukemaan toimijuuden, osallisuuden ja elämänhallinnan käsitteitä tutkielmassani.

Pierre Bourdieulle (1985) pääoma on kaikkein arvokkain asia ihmisille sosiaalisessa maailmassa ja sen eri kentillä. Ihmiset luovat sitä vahvistamalla niitä ominaisuuksiaan, joilla saavat kasattua pääomaa ja maksimoitua voittoja. Pääomaa ei ole vain yhtä lajia. On olemassa kulttuurista, sosiaalista ja taloudellista pääomaa sekä näiden alalajeja. Pääoman eri muotoja hankitaan osittain sosiaalisen maailman kentillä kilpaillessa

muiden kentillä toimivien kanssa. Osittain niitä saadaan esimerkiksi kasvatuksen ja perinnön muodossa perheen kautta. Pääoma on ennen kaikkea kasattavissa oleva resurssi, joka koostuu ihmisen eri ominaisuuksista. Näitä ominaisuuksia ovat esimerkiksi kulttuurisessa pääomassa oppiarvot, sosiaalisessa pääomassa millaisia ja kuinka monia suhteita yksilöllä on sekä taloudellisessa pääomassa tulot, omaisuus ja virka-asetat. (emt., 11–12.) Pääoman lajeja voi siirtää toiseen kenttään. Esimerkiksi taloudellista pääomaa voi siirtää kulttuuriseksi ja sosiaalista pääomaa taloudelliseksi. Tuntemalla oikeita henkilöitä voi mahdollisesti saada hyvän työpaikan ja taloudellista pääomaa. (Saaristo & Jokinen 2008, 178.) Työttömän taloudellinen pääoma voi olla resurssien puuttuessa niukka, mutta omaan tuttavapiiriin turvautuminen ja samankaltaisessa tilanteessa oleviin tutustumisen kuntouttavassa työtoiminnassa kasvattaa sosiaalista pääomaa.

Sosiaalista pääomaa kasaantuu yhteisön jäsenten välisessä vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutus mahdollistaa yhteisöllisyyden ja sosiaalisen kokonaisuuden, joka hyödyttää koko yhteisöä. Elämänsuunnitteluun ja elämän ongelmiin on mahdollista saada tukea muilta yhteisön jäseniltä. (Ilmonen 2004, 99–100.) Useimmissa sosiaalisen pääoman teorioissa esiintyy keskeisenä käsitteenä luottamus. Luottamusta voi syntyä normeilla ja säännöillä, jatkuvan vuorovaikutuksen ja sosiaalisten siteiden mahdollistamana sekä vuorovaikutuksen luoman yhteisen identiteetin kautta. Yhteisöissä vuorovaikutus on ennustettavaa, jolloin yksilöt eivät tavoittele pelkästään omaa etuaan vaan edut koetaan yhtenäisiksi. (Mäkelä & Ruokonen 2005, 23.) Sosiaalista pääomaa esiintyy samankaltaisten, toisiaan arvostavien henkilöiden tai organisaatioiden verkostossa, joissa yksilö on jäsenenä (Ruuskanen 2001, 26). Kuntouttava työtoiminta voi muodostaa tietynlaista sosiaalista pääomaa haastateltaville ryhmä- ja kurssimuotoisessa toiminnassa, joka sisältää moninaisia sosiaalisia verkostoja. Luottamus tällaisessa yhteisössä voi olla voimakasta keskinäisen ymmärryksen ja elämäntilanteiden samankaltaisuudessa, jolloin vuorovaikutus voi tuottaa omanlaistaan sosiaalista pääomaa.

Sosiaalisen pääoman yhteiskunnallisen tason keskeisimmät piirteet ovat sosiaalisissa rakenteissa.

Sosiaalista pääomaa ovat sosiaaliset rakenteet, jotka tuottavat luottamusta, hyvää tiedonkulkua ja tukevat yhteiskunnan toimintakykyä. Sosiaalinen pääoma vaikuttaa yhteiskunnan toimintakykyyn esimerkiksi parantamalla

yksilöiden ja yhteiskunnallisten ryhmien välistä yhteistyötä, toimintojen koordinoitua ja yhteisön jäsenilleen antamaa vastavuoroista sosiaalista tukea. (Mäkelä & Ruokonen 2005, 21.)

Hyvinvointivaltiossa sosiaalinen pääoma on oletettavasti vahvaa, kun yhteiskunnassa on vallitsevana normina yleinen vastavuoroisuus. Tämä näkyy konkreettisesti hyvinvointivaltion moraalisen velvoitteen huolehtia kansalaisten tukemisesta vaikeina aikoina. Työttömäksi joutuneet saavat yhteiskunnallista tukea aiemmin maksamistaan veroista työttömyyskorvauksen muodossa. (Ilmonen 2004, 107.)

2.6 Työttömäksi leimaantuminen

Rakenteistuneet ja pitkäaikaiset huono-osaisuudet aiheuttavat tilanteita, joissa huono-osaisen omat voimavarat eivät riitä muuttamaan rakenteita tai antamaan kasvoja syrjäytymiselle (Hokkanen 2013, 76). Huono-osaisuuden ja köyhyyden onkin havaittu olevan periytyvää (ks. Airio & Niemelä 2002), jolloin myös pitkäaikaistyöttömyys voi olla seurausta sukupolvien ketjua taloudellista ja sosiaalista huono-osaisuutta. Matti Kortteinen ja Hannu Tuomikoski (1998, 171) totesivat tutkimuksessaan, että sitä selvemmin huono-osaisuus kasautuu mitä enemmän sairaus, köyhyys ja työttömyys keskittyvät samoille ihmisille. Työttömyys on syrjäyttävää, koska se poistaa työttömältä osan normaaleista siteistä yhteiskuntaan ja yhteisöön. Pitkäaikaistyöttömät voidaan leimata syrjäytyneiksi, vaikka he itse eivät mieltäisi itseään syrjäytyneiksi. (Raivio & Karjalainen 2013, 15, 19.)

Pitkäaikaistyöttömyyden leima voi olla voimakas taakka kantaa ja heijastua käyttäytymiseen ja asenteeseen. Työttömänä on usein taloudellisesti hankalassa asemassa ja asenne omaan työllistymiseen saattaa olla negatiivissävytteinen, kun työpaikkaa ei vain kuulu. Työttömänä olemisen rooli voi näkyä heidän toimijuudessa, osallisuudessa sekä elämänhallinnassa. Pyrin tutkimuksessani etsimään leimaantumisen kokemuksia analyysissä, ja johtopäätöksissä miettimään miten tämä heijastuu tutkittavissani.

3 TUTKIELMAN TOTEUTUS

Tässä luvussa on katsaus käyttämiini metodeihin ja aineistoon. Esittelen mitä menetelmiä olen käyttänyt aineistonkeruussa ja analyysissa. Kerron kuinka tutkimusprosessini eteni ja millaisia valintoja olen tehnyt tutkimuksessani. Lisäksi pohdin rooliani tutkijana sekä tutkimuksen eettisiä kysymyksiä.

Tutkimuksessani saan käyttää työharjoitteluni aikana (kesä 2015) keräämääni asiakastutkimusaineistoa kuntouttavasta työtoiminnasta. Toimin harjoittelussa asiakastutkijana ja haastattelijana työtehtäväni roolin mukaan. Aineisto on tehty keski-suuren kaupungin työllisyyspalveluille heidän käyttöä varten ja heidän toiveita kuunnellen. Aineistoa ei ole rakennettu varsinaisesti graduaineistoksi, mutta koska pystyin jonkun verran vaikuttamaan haastattelukysymyksiin ja toteutukseen, on aineistoon sisällytetty gradua silmällä pitäen materiaalia. Aineisto koostuu kymmenestä kuntouttavan työtoiminnan asiakkaan yksilöhaastattelusta. Jokainen haastateltava kategorisoituu pitkäaikaistyöttömäksi. Tein haastattelulomakkeet ja haastattelut itse, ja käsittelin aineiston yksin. Kirjoitin harjoittelussa samasta aineistosta tutkimusraportin ja käytin sitä tässä tutkielmassa analyysivaiheessa apuvälineenä. Työllisyyspalvelut säilyttävät haastattelurunkoa ja aineistoa omissa arkistoissaan. Pyysin tutkimuslupameneteltyllä aineiston käyttöni kaupungin sivistysjohtajalta, joka vastaa työllisyyspalveluista.

3.1 Puolistrukturoitu teemahaastattelu

Haastattelu aineistonkeruutapana mahdollistaa tietynlaisen joustavuuden. Kysymyksissä ei tarvitse seurata tiettyä etukäteen laadittua järjestystä ja haastattelun aikana on mahdollista esittää odottamattomia kysymyksiä (Grix 2004, 127). Puolistrukturoidussa haastattelussa on etukäteen valitut teemat ja niihin liittyvät tarkentavat kysymykset, jonka mukaan haastattelussa edetään (Tuomi & Sarajärvi 2002, 77). Puolistrukturoidussa haastattelussa haastateltava vastaa omin sanoin kaikille samoihin kysymyksiin. Teemahaastattelussa käydään kaikki teema-alueet läpi haastateltavan kanssa, mutta niiden laajuus ja järjestys vaihtelevat haastattelusta toiseen. (Eskola & Vastamäki 2007,

27.) Tutkimuksessani oli hieman molempia haastattelutyyppejä, joten kutsun omaani puolistrukturoiduksi teemahaastatteluksi.

Osa harjoittelun aikaista työtehtävääni oli suunnitella haastattelukysymykset ja toteuttaa asiakastutkimushaastatteluita. Kysymyslomakkeen teemoja lähdin hahmottelemaan ideoimalla työnantajani ja työkavereiden kanssa millaista tietoa he haluaisivat haastattelusta saada ja ehdotin itsekin kiinnostavia aiheita. Kehittelin keskusteluiden pohjalta teemat ja niihin sopivat haastattelukysymykset, ja hyväksyin ne työyhteisöllä. Haastattelukysymykset on osittain muotoiltu harjoittelupaikkani eli kaupungin työllisyyspalveluiden toivomien asioiden ja näkökulmien mukaan. Asiakastutkimushaastattelut keskitettiin pääasiassa tutkimaan asiakkaiden työllistymismahdollisuuksia ja mielipiteitä kuntouttavasta työtoiminnasta sekä miten he kokevat elämänhallintansa. Pyrin haastattelussa jatkokysymyksillä pääsemään syvemmälle asiakkaiden kokemusmaailmaan pitäen mielessä aineiston jatkokäytön pro gradu -tutkielmaan. Tutkielman kannalta voi muodostua ongelmaksi se, että aineisto on luotu toista tarkoitusta varten kuin jos se olisi tehty pelkästään pro gradu -tutkielmaan. Tämä vaikuttanee aineiston analyysiin. Asiakastutkimukseen pystyin onneksi sisällyttämään aika paljon haluamaani materiaalia, joka mahdollistaa tämän tutkielman tekemisen.

Yksilöhaastattelut valikoituivat asiakastutkimukseen yhteisymmärryksellä, koska asiakailta haluttiin luontevaa ja vapaata keskustelua valituista aiheista. Tutkimuksen alkuperäinen tarkoitus oli kartoittaa yksilöiden mielipiteitä kuntouttavasta työtoiminnasta, joten ryhmähaastattelu ei olisi soveltunut siihen yhtä hyvin. Ryhmäpaine olisi voinut estää vapaan mielipideilmaisun. Lomakekyselyssä aineisto olisi saattanut olla suppeampaa eikä siinä olisi ollut mahdollista kysellä laajemmin tutkittavien kokemuksia kuntouttavasta työtoiminnasta heidän elämässään. Yksilöhaastattelussa on mahdollista saada hedelmällistä aineistoa pienistä asioista haastattelurungon ulkopuoleltakin. Yksilöhaastattelun kautta mahdollistui kartoittaa haluttuja teemoja ja kysymyksiä yksilökohtaisesti ja yksityiskohtaisesti, joten asiakastutkimus päätettiin toteuttaa niillä.

3.1.1 Haastateltavien valikoituminen

Haastateltavia sain mukaan niin sanotulla lumipallomenetelmällä. Avainhenkilön tai avainhenkilöiden johdattamana tutkija esitellään uusille tiedonantajille henkilöstä toiseen (Tuomi & Sarajärvi 2002, 88). Työkaverini olivat näitä avainhenkilöitä. Työllisyyspalveluiden työntekijät olivat säännöllisesti yhteydessä asiakkaisiin tapaamalla näitä kuntouttavan työtoiminnan ryhmissä tai kursseilla. Tämä mahdollisti haastateltavien etsimisen suorakontaktina. Pääsin työkavereiden mukana tapaamaan heidän asiakkaitaan kentälle, jolloin pystyin esittämään haastattelukutsun (Liite 2) ja kysymään haastateltavaksi suostuvien yhteystiedot. Halusin, että tutkittavat ilmoittautuisivat omaehtoisesti ja kannustin siihen esittelyssäni, kun kerroin tutkimukseen osallistumisen olevan vapaaehtoista. Yritin olla mahdollisimman avoin, kun kerroin itsestäni ja tutkimuksestani, että se herättäisi luottamusta ja uskallusta suostua haastatteluun. Useat lähtivätkin tutkimukseen mukaan lyhyen esittelyn perusteella, ja tuntuivat olevan innokkaita osallistumaan.

On reilua ja eettisesti perusteltua haastateltavia kohtaan, että heille tiedotetaan mitä aihetta haastattelu koskee (Tuomi & Sarajärvi 2002, 75). Esittäytyessäni kuntouttavan työtoiminnan pitkäaikaistyöttömille kerroin itsestäni ja tutkimuksestani aiheesta. Kerroin työttömille, että olen harjoittelija ja teen haastattelun kaupungin työllisyyspalveluille. Ilmoitin, että tekemäni haastattelu koskee heidän näkemyksistään työelämävalmiuksiin ja elämänhallintaan sekä heidän mielipiteitään sekä palautetta kuntouttavasta työtoiminnasta. Kerroin tutkimuksen tehtävän nimettömänä ja luottamuksellisesti. Kerroin, että olen opiskelija ja teen mahdollisesti samasta materiaalista opinnäytetyöni, jos saan siihen luvan sekä haastateltavilta että esimieheltäni työllisyyspalveluista. Kerroin tutkimuksen sisältävän enimmäkseen avoimia haastattelukysymyksiä ja niiden lisäksi monivalintakysymyksiä. Ilmoitin kiinnostuneille, että nauhoitan haastattelut ja litteroin ne anonymissa muodossa aineiston käsittelemiseksi. Keräsin yhteystiedot vapaaehtoisesti ilmoittautuneilta voidakseni sopia haastattelun ajankohdan ja paikan. Lupasin hävittää yhteystiedot, kun en tarvitse niitä enää tutkimuksessani.

Haastateltavat valikoituivat useammalta kuntouttavan työtoiminnan ryhmästä tai kurssilta. Neljä tutkittavaa osallistui kurssilta ja neljä ryhmästä. Kaksi haastateltavaa osallistui sekä kuntouttavan työtoiminnan kurssille että ryhmään samanaikaisesti. Osa tutkittavista uskaltautui mukaan, kun joku muu samasta ryhmästä tai kurssilta ilmoittau-

tui ensin. Tutkittavat ilmoittautuivat haastatteluun muiden ryhmäläisten ja kurssilaisten läsnä ollessa. Haastateltaviksi luultavasti tällöin valikoitui yksilöitä, joilla itsensä ilmaisemisen taito on voimakkaampi ja jotka ovat sosiaalisesti aktiivisia. En kysynyt perusteluita miksi he halusivat lähteä mukaan haastatteluihin, mutta monet heistä olivat ilahduttavan innokkaita auttamaan tutkimuksessani.

3.1.2 Haastatteluiden toteutus ja käsittely

Haastattelupaikan sovin erikseen jokaisen haastateltavan kanssa heidän toivomuksiensa mukaan. Kerroin haastattelukutsun esittämisen yhteydessä, että haastattelut voitaisiin pitää harjoittelun aikaisessa työhuoneessani, jossa saisi rauhassa jutella niin pitkään kuin haastattelu kestää. Haastatteluun keskittymiseen auttaa se, että tilanne on mahdollisimman rauhallinen (Eskola & Vastamäki 2007, 28). Suurin osa haastatteluista sovittinkin tehtävän työpaikallani. Vain pari tutkittavaa halusi tehdä haastattelunsa muualla. Toinen heistä halusi osallistua tutkimukseen omassa kuntouttavan työtoiminnan paikassaan, joten kysyin työkaverilta tilan ja ajan siihen. Sovin toisen haastateltavan kanssa tapaamisen niin, ettei hänen tarvitsisi matkustaa haastattelua varten työpaikalleni, joten varasin kaupungintalolta tilan mihin hän pääsi helpommin omalla kyydillä.

Kerroin haastateltaville etukäteen mitä osa-alueita ja teemoja haastattelussa on. Kysyin haastateltavilta haastattelun alussa tai lopuksi luvan käyttää haastatteluaineistoa myöhemmin omassa pro gradu -tutkimuksessani, ja kaikki suostuivat tähän. Ennen haastatteluita kannustin tutkittavia kertomaan omasta elämästään niin avoimesti kuin pystyvät. Pyrin myös itse antamaan haastateltaville tilaa kertoa elämäntarinoistaan siinä laajuudessa kuin he halusivat. Heti haastatteluiden alussa kysyin jokaiselta suostumuksen nauhoitukseen, ja suostumuksen jälkeen haastattelut alkoivat.

Pyrin tekemään haastatteluista mahdollisimman keskustelunomaisen, jotta haastateltavilla olisi turvallinen olo vastailla kysymyksiin. Pyrin aluksi luomaan rauhallisen ilmapiirin, että haastateltavien ei tarvitsisi jännittää niin paljon tilannetta, haastattelijaa, kysymyksiä ja nauhoitusta. Myöhemmin pyrin luomaan ilmapiiristä innostuneen rauhallisen, että haastateltavat uskaltaisivat avautua elämästään. Oikeasti haastatteluissa sekä minua että haastateltavia jännitti aluksi. Minulla haastatteluiden eteneminen ja rutiinin

kehittyminen voitti jännityksen nopeasti. Varsinkin silloin, kun omaksuin haastattelijan roolin, niin sain konstruoitua haastatteluista keskustelunomaisia. Pyrin pysymään samalla ajatustasolla kuin tutkittavat, että en olisi heidän silmissään viranomainen.

Haastattelu mahdollistaa kysymysten esittämisen siinä järjestyksessä minkä tutkija kokee tarpeelliseksi (Tuomi & Sarajärvi 2002, 75). Kysyin kaikilta haastateltavilta samat kysymykset laatimastani haastattelurungosta, mutta muokkasin ja vaihtelin kysytävien kysymysten järjestystä haastateltavien palautteen ja haastattelutilanteiden mukaan. Samojen kysymysten esittämisen lisäksi kannustin ja toivoin haastateltavilta haastattelukysymyksistä poikkeamista keskustelun aikaansaamiseksi ja saadakseni laajemman kuvan heidän elämästään. Haastattelussa pyritään saamaan mahdollisimman paljon tietoa halutusta asiasta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 75), joten kyselin paljon lisäkysymyksiä. Haastateltavista riippuen keskustelu lähti usein rönsyilemään laatimieni kysymysten ulkopuolelle, mutta jotkut halusivat pysyä pelkästään aiheessa ja vastasivat sen mukaan kysymyksiini.

Haastattelurungossa jaottelin kysymykset teemojen mukaan osioittain (Liite 1). Teemat olivat työelämävalmiudet ja elämänhallinta, haasteet ja kehittämistarpeet sekä elämänhallinta monivalintakysymyksinä. Taustatiedoissa ja kahdessa ensimmäisessä teemassa oli yhdeksän kysymystä ja viimeisessä teemassa kuusi kysymystä. Pääasiallisesti kvalitatiivisen aineiston lisäksi viimeinen haastatteluteema oli tehty kvantitatiivisesti monivalintakysymyksillä. Vastausvaihtoehtojen (1-5) lisäksi kysyin haastateltavilta perusteluja ja kommentteja heidän antamiin vastauksiin, jolloin sain myös elämänhallintateemasta kvalitatiivista tietoa. Käytän viimeisestä teemasta analyysissä lähinnä haastateltavien perusteluita vastauksilleen, koska ne ovat analyysini kannalta olennaisempia kuin heidän monivalintavastausvaihtoehtonsa.

Kyselyrunko säilyi samantyyppisenä kaikkien haastatteluiden aikana, mutta muokkasin kysymysten järjestystä haastateltavilta tulleen palautteen perusteella. Selkeytin kysymysten muotoilua ensimmäisten haastatteluiden jälkeen niin, että minulla oli yksi ja sama runko melkein kaikkien haastatteluiden aikana. Samanlaiset asiat olen kuitenkin kaikilta haastateltavilta kysynyt. Liitteissä oleva kyselyrunko on se pohja mitä käytin lähestulkoon kaikissa haastatteluissani.

Kaikki haastattelut tein kesäkuun 2015 loppupuolella parin viikon aikana. Haastattelin tutkittavat yksin ja jokainen oli yksilöhaastattelu. Halusin tehdä yksilöhaastatteluita, koska ajattelin, että niin saan syvällisempää ja yksityiskohtaisempaa aineistoa, ja että tutkittavilla olisi ehkä turvallisempi olo haastattelutilanteessa. He olivat käyneet esimerkiksi TE-toimiston virkailijoiden ja työllisyyspalveluiden työntekijöiden luona tapaamisissa aiemmin, joten yksilöhaastattelu tuntui luonnolliselta tavalta kohdata pitkäaikaistyöttömät.

Haastatteluiden pituudet vaihtelivat puolesta tunnista puoleentoista tuntiin, keskimääräisen haastattelun ollessa noin 40 minuuttia. Kävin haastattelurunkoon muodostamani teemat tutkittavien kanssa suullisesti läpi ennen nauhoitusta ja myös haastattelussa kysymysten yhteydessä. Haastatteluiden aluksi pyysin ja sain tutkittavilta luvan haastatteluiden nauhoittamiseen. Nauhoitin haastattelut päiväkodista lainaamalla ääninauhurille ja siirsin nauhoitukset tietokoneelle haastatteluiden jälkeen. Kun nauhurille ei ollut enää tarvetta, poistin haastattelut nauhurista ja palautin laitteen päiväkotiin.

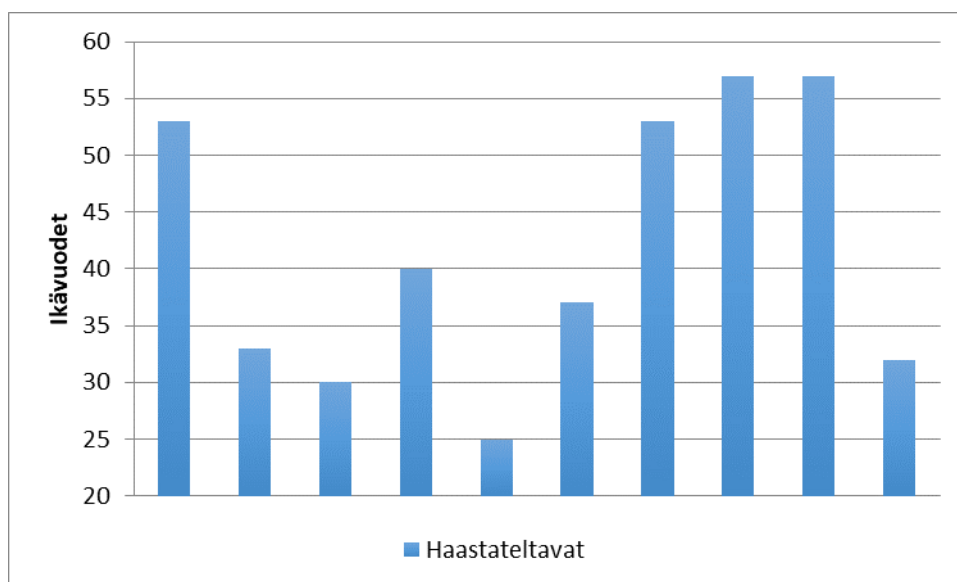
Litteroin ääninauhat sana sanalta tekstitiedostoille vasta kaikkien haastatteluiden loputtua. Litterointia tein harjoittelun lopussa heinäkuussa vuonna 2015 kaksi viikkoa ja elokuussa kolme viikkoa. Pääasiassa litteroin työaikana, koska se oli osa asiakastutkimustyötäni, mutta muutaman kerran litteroin vapaa-ajallakin. Litteroinneista lyhin oli 14 liuskan mittainen ja pisin 41 sivuinen tekstitiedosto. Keskimääräisen litteroinnin pituus oli 24 liuskaa. Litteroinneista muutin mainitut nimet joksikin toiseksi ja vahvat murre sanat yleiskielelle.

Käytin litteroinnissa apuna SoundScriber-nimistä litterointiohjelmaa. Litteroin yleisten litterointiohjeiden mukaan, mutta en kokenut tarvetta litteroida erittäin tarkasti. Halusin kuitenkin pystyä mahdollisesti analysoimaan tunteen ilmaisuja ja erilaisia painotuksia, joten siksi käytin melko sanatarkkaa litterointia (Aineistonhallinnan käsikirja 2017). Litteroin päällekkäisyydet, äänenpainon muutokset ja painotukset, puheen nopeuden ja äänenvoimakkuuden muutokset. Taukoja en laskenut sekunneittain vaan ilmaisain tauot niiden pituuden mukaan pisteiden määrällä. Siistin analyysissä lainauksia yleiskielisempään muotoon eli käytin kirjakieltä ja jätin tyhjiä täytesanoja pois. Siistimiseen päädyin

siksi, että haastateltavien anonymiteetti paranee. Joiltakin henkilöiltä murre voi tulla niin vahvasti puheeseen, että he voisivat sen takia olla tunnistettavissa.

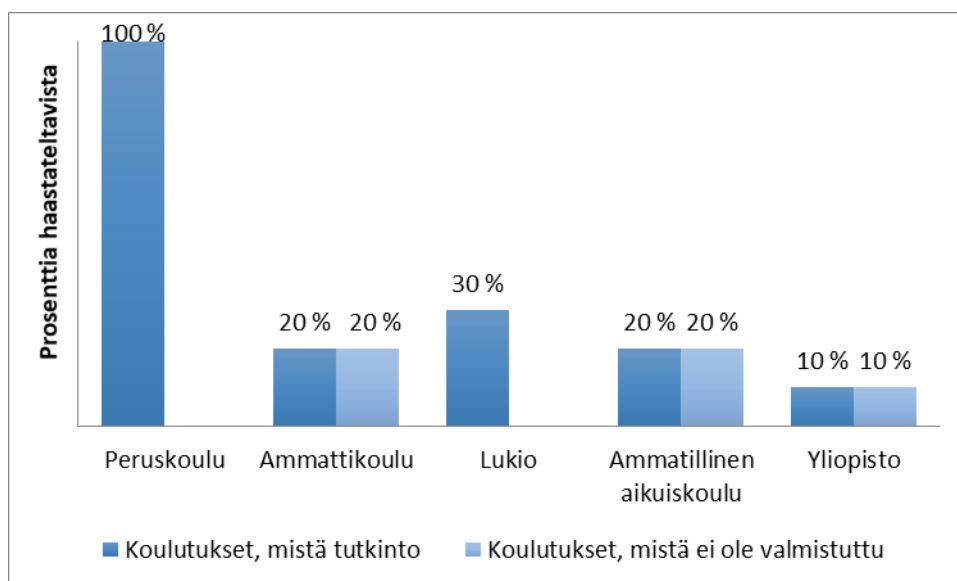
3.2 Tutkittavien taustatiedot

Haastateltavia tutkimuksessani oli kymmenen: viisi miestä ja viisi naista. Ikäjakauma haastateltavilla vaihteli nuorimmasta 25-vuotiaasta osallistujasta 57-vuotiaaseen. Keskiarvo kaikki tutkittavat yhteenlaskettuna oli 42 vuotta. Naisten ikähaarukan keskiarvo oli yleistä keskiarvoa hieman korkeampi: 45 vuotta. Vastaavasti miehillä osallistumisiän keskiarvo oli 39 vuotta. Alla olevassa kuviossa on havainnollistettu tutkittavien ikähaarukka.

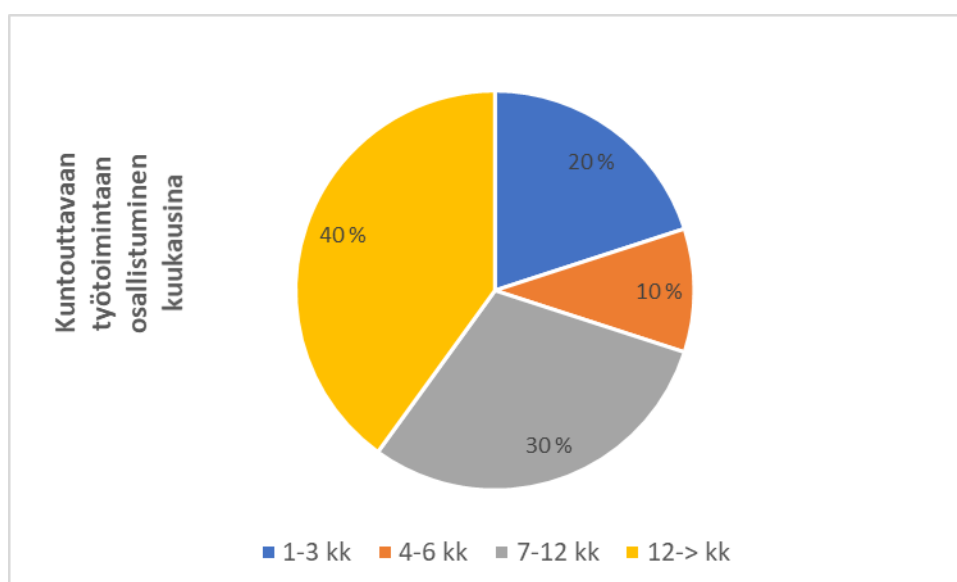
KUVIO 1. Haastateltavien ikäjakauma

Kaikki tutkittavat olivat käyneet peruskoulun, ja viidellä haastateltavalla se oli ainut koulutus, mikä heillä oli. Haastateltavien yleiskoulutustaso on siis peruskoulu. Viidellä haastateltavalla oli peruskoulun lisäksi myös muu tutkinto: toisen asteen koulusta, korkeakoulusta tai muusta ammatillisesta aikuiskoulusta. Ne tutkittavat, joilla oli pelkästään peruskoulututkinto, olivat käyneet koulutuksia, mutta joista he eivät olleet valmistuneet (Kuvio 2).

KUVIO 2. Haastateltavien koulutukset

Kuntouttavaan työtoimintaan tutkittavat olivat osallistuneet kahdesta kuukaudesta neljään vuoteen, ja siltä väliltä. Yli puolet eli 60 % haastateltavista oli ollut alle vuoden verran asiakkaana kuntouttavassa työtoiminnassa. Nämä tutkittavat jakautuivat eri mittaisiin jaksoihin (Kuvio 3). Neljä tutkittavaa (40 %) oli osallistunut kuntouttavaan työtoimintaan yli vuoden ajan.

KUVIO 3. Kuntouttavan työtoiminnan asiakkuuden pituus

Yli puolet tutkittavista (60 %) olivat ensimmäistä kertaa kuntouttavassa työtoiminnassa haastatteluhetkellä. Neljällä haastateltavalla oli ollut aiemmin kuntouttavan työtoiminnan jaksoja, ja yksi heistä oli käynyt kymmenkunta kurssia ennen nykyistä kuntouttavan työtoiminnan jaksoa. Tiedustelin tutkittavilta jatkosuunnitelmista niin kaikki arvioivat jatkavansa kuntouttavassa työtoiminnassa haastattelun jälkeenkin. Muutama haastateltava kertoi hakevansa tai hakeneensa koulutukseen, joka alkaisi myöhemmin, mutta hekin ilmoittivat jatkavansa kuntouttavaa työtoimintaa, mikäli koulutuspaikka jäisi saamatta. Kaksi tutkittavaa aikoi hakea toiselle kuntouttavan työtoiminnan kurssille kuin missä he jo olivat.

Suurin osa haastateltavista (70 %) ohjautui kuntouttavan työtoiminnan asiakkaaksi Työ- ja elinkeinotoimiston (TE-toimiston) kautta. TE-toimiston asiakkuuden lisäksi kolmeen haastateltavaan oli ottanut yhteyttä kunnan virkailija ja ehdottanut kuntouttavaa työtoimintaa. Sosiaalitoimisto, A-klinikka ja TYP eli työllistymistä edistävä monialainen yhteispalvelu mainittiin myös olleen ohjaamassa asiakkaita palvelun piiriin.

3.3 Tutkijan position ja tutkimuksen eettistä pohdintaa

Tutkija on tutkimusprosessissa valintoja tekevä toimija, joten hänen merkityksensä tutkimukselle on mittava. Tutkijalle on tarpeellista tiedostaa, tarkastella ja tuoda näkyväksi omia valintojaan ja lähtökohtiaan sekä valintojen merkityksiä tutkimustuloksiin. Tutkijan on mahdollista olla sokea omien valintojensa, suuntautumistensa ja tekojensa tutkimuksellisille seuraamuksille. (Hokkanen 2014, 41.) Edellä on mainittu vahvoja perusteluita sille, miksi minunkin pitäisi miettiä tutkimustani perusteellisemmin. Seuraavaksi käyn läpi omaa rooliani tutkijana ja pohdin tekemiäni valintoja. Epäilemättä jotkut valinnat ovat vaikuttaneet tutkimuksen lopputulokseen, joten on reilua miettiä niitä ja kertoa niistä lukijalle tutkimuseettisten periaatteiden mukaisesti.

Tutkimuksen aiheen rajausta oli haasteellinen tehtävä, koska päätin käyttää valmista materiaalia, joka ei lievän puolueellisuutensa vuoksi mahdollistanut puhdasta tieteellistä aineistoa. Päätin silti käyttää aineistoa tutkielmaani siihen käytetyn ajan ja paneutumisen vuoksi. Pyrin omassa tutkielmassani objektiivisuuteen ja katsomaan aineistoa puhtain silmin tätä tutkimusta varten. Mielestäni olen onnistunut siinä hyvin, koska

tutkielman näkökulmat ovat todella erilaisia esimerkiksi verrattuna harjoittelussa tekemääni raporttiin samasta aineistosta ja tutkimuskohde ei ole ollut minulle läheinen missään vaiheessa.

Tutkijana aihe oli minulle ennestään tuntematon, eikä mitään aiempia siteitä kuntouttavaan työtoimintaan eikä työttömyyteen ollut. Pystyin siis helposti asettumaan tutkimusaiheeni ulkopuolelle ja katsomaan asiaa minulle uutena ilmiönä. Olin aihetta tutkiessani puolueeton, koska minulla ei ollut ennestään muodostunutta käsitystä tai suhtautumistapaa ilmiöön. Kaikki tieto tuli oikeastaan tekemisen kautta ja sen ohella. Pystyin pitämään etäisyyttä aiheeseen. Jos minulla oli mielipide pitkäaikaistyöttömyyteen tai kuntouttavaan työtoimintaan, en pyrkinyt näyttämään sitä tutkittaville. Itselläni ei ole sidoskohtaa pitkäaikaistyöttömien elämiin, koska lähipiirissäni työttömyyttä ei juuri ole, enkä ole ollut itsekään siinä asemassa.

En halunnut esittäytyä mahdollisille tutkittaville liian virallisesti, että pitkäaikaistyöttömät eivät kokisi minun olevan liian auktoriteettinen uskaltautuakseen puhumaan minulle elämästään avoimesti. Halusin korostaa sitä, että minulla ei ole virallista päätösvaltaa heidän henkilökohtaisiin asioihin kuntouttavassa työtoiminnassa. Tein näkyvää eroa työkaverihini olemalla asiakkaille mahdollisimman ulkopuolinen tekijä, joka ei etukäteen tiennyt asiakkaiden taustoista ja tiedoista mitään. Olin ennen kaikkea harjoittelija ja opiskelija, enkä viranomainen niin kuin työkaverini. Lisäksi olin ainoastaan kesän ajan töissä siinä työympäristössä, joten minun ei tarvinnut tietää haastateltavista mitään muuta kuin haastattelujen aikana tuli ilmi. Tämä toivottavasti auttoi herättämään luottamusta haastateltavissa. Jotkut haastateltavista lähtivät mukaan tutkimukseeni, koska he eivät halua kertoa asioistaan viranomaiselle vaan suostuivat juttelemaan mieluummin tuntemattomalle ulkopuoliselle. Asiakkaat luottivat minun kohtelevan aineistoa luottamuksellisesti ja käsittelevän sitä turvallisesti kaupungin työllisyyspalveluiden työntekijän ominaisuudessa.

Haastattelu toteutettiin nopealla aikataululla kaupungin työllisyyspalveluiden toimeksiantona, joten tutkimus toteutettiin heille ja sen aikataulun mukaan mitä minulla oli käytettävissä harjoittelun aikana. Minun mahdollisuudet vaikuttaa aineiston keräämiseen olivat rajalliset. En ehtinyt tutkimaan riittävästi haastatteluiden toteut-

tamiseen liittyviä asioita, kun minun jo piti toteuttaa ne. Pikainen tekeminen jätti varmasti monia asioita huomioimatta ja tekemättä, mutta yritin parhaani mukaan huolehtia haastateltavien turvallisuudesta. Tutkijana olisi ollut hyvä pyytää haastateltavilta kirjalliset suostumukset ja antaa heille näin lisätietoa haastattelusta, mutta tämä jäi tekemättä. Tämä oli tietämättömydestäni ja kiireestä johtuva virhe. Minulla oli tutkimuksen esittelyissä mukana haastattelukutsu vain pienelle paperille tulostettuna muistuttamassa itselleni mitä minun oli tarkoitus kertoa tutkimuksesta pitkäaikaistyöttömille. Tutkittavat eivät siis saaneet sitä, koska kerroin sisällön ainoastaan suullisesti. Tämä tutkimuksellinen valinta, vaikkakin tiedostamatta tehty, on jäänyt harmittamaan vaikkon asialle enää voi tehdä mitään. Suullisesti toteutettu haastattelukutsu löytyy liitteistä (Liite 2). Onneksi tutkittavat lähtivät ilomielin mukaan haastatteluihin, vaikka minulla ei ollut antaa heille tietoa tutkimuksesta paperilla. Asiakkaat eivät sanallisen esittelyni jälkeen pyytäneet paperia asiasta, vaan heille riitti se tieto mitä he siinä tilanteessa saivat.

Juttelin tutkimuksesta ennen haastatteluita jokaisen tutkittavan kanssa ja kysyin nousiko heillä jotain kysyttävää mieleen. Tällä halusin varmistaa, että haastateltaville olisi selvää minkälaiseen tutkimukseen he osallistuvat. Kysyin haastatteluiden jälkeen haluavatko haastateltavat tietoa pro gradu -tutkielman etenemisestä, mutta kaikki kokivat silloin, ettei se ole tarpeen. Kerroin, että he voisivat halutessaan pyytää yhteystietoni työllisyyspalveluiden työntekijöiltä. Ohjeistin olemaan yhteydessä kaupungin työntekijöihin, mikäli tutkittavat haluavat myöhemmin tiedustella tutkimuksesta. Tutkittavat olivat olleet ennenkin monessa haastattelussa koskien heidän elämäntilannettaan ja työllisyystilannetta eri viranomaisten kanssa. Minun tekemä haastattelu tuntui olevan heille vain yksi tällaisten haastatteluiden joukossa.

Tietämättömyyteni ilmiöön saattoi heijastua tutkittavien suhtautumisessa minuun ja tekemääni tutkimukseen. Luottamus on haastatteluissa avainasia, jolloin haastattelun tulos on riippuvainen haastattelijan ja haastateltavan luottamuksen tasosta (Eskola & Suoranta 1998, 93). En voinut saada haastateltavien luottamusta samasta kokemusmaailmasta käsin, koska minulla ei ole kosketuspintaa aiheeseen muuten kuin kuulemani ja lukemani perusteella. Jos minut olisi koettu liian arvovaltaisena tutkittavieni nähden eli epäluottamuksen arvoisena, niin haastatteluiden anti olisi voinut olla

laiha. Luottamus piti ansaita ystävällisellä kohtelulla ja avoimella juttelulla. Yritin olla haastateltaville helposti lähestyttävä ja aidosti kiinnostunut heidän tarinoista sekä kertomuksista. Pyrin olemaan tasavertainen kaikille ja kohtelemaan heitä yksilöinä. Ennakkokäsityksien puuttuminen antoi minulle kuitenkin mahdollisuuden tutustua aiheeseen aidoimmillaan. Annoin tutkittaville tilaa kertoa aiheesta juuri sen verran kuin he kokivat aiheelliseksi ja kertomisen arvoiseksi.

Tutkimuksen tekemisessä eettisiin kysymyksiin vaikuttavat tavat, joilla tutkija tekee tutkimuksen, kerää aineiston, analysoi aineiston ja kuinka levittää tutkimustaan (Grix 2004, 145). Olen pyrkinyt toimimaan tutkimuseettisten periaatteiden mukaan tutkielmani kaikissa vaiheissa ja pohtimaan toimintatapojani eettisestä näkökulmasta. En halua aiheuttaa vahinkoa tutkittavilleni, joten pyrin säilyttämään heidän anonymiutensa. Haastatteluissa kysyin ainoastaan haastateltavien iän, sukupuolen ja koulutuksen, jotta heitä ei voida tunnistaa. Haastatteluaineistosta häivytyin kaikki tunnistetiedot, paikanimet ja mainitut ihmiset tunnistamattomuuden takaamiseksi. Käytän siistittyjä lainauksia analyysissa. Lainauksissa käytän haastateltavista tunnisteena keksittyjä nimiä, koska haluan suojata tutkittavien yksityisyyden mahdollisimman hyvin. Kerroin tutkittaville käsitteleväni aineiston luottamuksellisesti. Käytän materiaalia omaan tutkimukseeni ja palautan sen työllisyyspalveluille säilytykseen tutkimuksen päätyttyä.

3.4 Aineiston keruusta analyysiin

Tutkimukseni on empiiristä analyysiä, koska kuvailen aineiston keräämis- ja analyysimetodit sekä perustelen toimintani. Tutkimusaineiston kuvaaminen on oleellinen osa tutkimuksen tulosten uskottavuutta ja näin toimimalla annan lukijalle mahdollisuuden arvioida tutkimustani. Empiirisen tutkimuksesta tekee myös tutkittavien tunnistettavuuden häivyttäminen. (ks. Tuomi & Sarajärvi 2002, 20-21.)

Laadullisen aineiston analysoiminen ja tutkimuksen tekeminen tarkoittavat, että tutkijan on tehtävä päätöksiä ja valintoja isoista ja pienistä kysymyksistä (Eskola 2010, 181). Olen tehnyt valintoja pitkin matkaa, mutta aineiston analyysi viimeistään konkretisoi niitä. Pelkästään teorialähtöinen analyysi ei onnistu tutkimuksessani, koska aineisto on kerätty tiettyjen teemojen ja käsitteiden ympärille, mutta aineisto ei ollut riittävän suuri,

että analyysin olisi voinut rakentaa tietyn teorian pohjalta. Joten helpoimmalta tuntui kartoittaa ensin aineisto ja myöhemmin nostaa aineistosta tutkimuksellisia lähtökohtia, tutkimuskysymyksiä sekä teemoja. Mietin millaisiin tutkimuskysymyksiin saisin aineistosta vastauksia, ja valitsin sellaiset mistä löysin materiaalia ja mitkä myös kiinnostivat itseäni. Käytän tutkimuksessani aineistolähtöistä sisällönanalyysia, jossa vastaus tutkimustehtävään saadaan yhdistelemällä käsitteitä. Tulkinnan ja päättelyn avulla empiriisestä aineistosta edetään käsitteellisempään kuvaukseen tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 115.) Aineistolähtöisen analyysin lisäksi aineiston käsittelyn ja luokittelun yhteydessä tuntui luontevalta käyttää teoriaohjaavaa analyysia. Aineistolähtöisesti koottujen teemojen jälkeen katsoin aineistoa teoreettisten lähtökohtien kautta. Koen, että teoria ohjasi aineiston tarkastelua ja luokittelua, ja analyysi on muodostunut aineistolähtöisen ja teoriaohjaavan sisällönanalyysin yhteistyönä.

Tutkimukseni on kvalitatiivinen haastattelututkimus. Induktiivinen lähestymistapa aineistoon sopii tutkimukseeni, koska siinä muodostetaan yksittäisistä tapauksista yleistyksiä. Aineistossani on yksilöiden tarinoita, joista muodostan kokonaiskuvan tutkimastani ilmiöstä. Lähestymistapana analyysissa hyödynsin *grounded theorya*. Siinä tehdään aineiston koodaamista erilaisiksi analyttisiksi kategorioiksi (Bloor & Wood 2006, 96). Kartoitin ja luokittelin aineistoani tutkimuskysymysten näkökulmaa mukailen. Poimin esimerkiksi haastateltavien kertomia merkitysrakenteita työllistymiseen ja oman elämän hallitsemiseen kuntouttavan työtoiminnan tuomista merkityksistä käsin. Sisällönanalyysissa kiinnitin huomiota asiakkaiden kertomuksiin siitä mitä kokemuksia he olivat saaneet kuntouttavasta työtoiminnasta ja miten heidän elämänsä olivat kytköksissä siihen. Lisäksi tarkastelin miten he itse merkityksellistivät kokemuksiaan ja mikä oli heille tärkeää. Teemoittelin aineistoa helpommin hallittavaksi kokonaisuudeksi. Aineistossa huomioni kiinnitti haastateltavien puheet kanssatyöttömistä kuntouttavan työtoiminnan kursseilla ja ryhmissä sekä miten moni heistä oli saanut aktiivisuutta elämäänsä sen kautta. Huomasin, että monet asiakkaista olivat innoissaan kuntouttavasta työtoiminnasta tai sitten he halusivat muutosta sen hetkiseen asiantilaan. Minua jäi kiehtomaan mahdollisuus tutkia mikä tai mitkä aiheuttavat nämä asiat. Tämän inspiroimana muodostin tutkimukseni teemoja.

3.5 Analyysin vaiheet

Aineiston käsittelyn aloitin ihan ensimmäiseksi siirtämällä nauhoitukset tietokoneelle ja litteroimalla haastateltavien puheet sana sanalta kirjalliseen muotoon. Analyysia aloitin varovaisesti litterointivaiheessa, koska silloin minulle ei ollut selvää, miten lähdän aineistoa käsittelemään, tai teenkö ylipäänsä aineistosta pro gradu -tutkielmaani. Varsinaista analyysia siis aloittelin vasta, kun olin varma, että teen aineistosta tutkielman ja kun olin valinnut teoreettiset näkökulmat tutkimustani varten. Ensimmäiseksi silmäilin haastattelulitteraatiot läpi ja hahmottelin kustakin litteraatiosta lyhyitä muistiinpanoja, joihin kokosin pääkohtia teoreettisiin teemoihin liittyen. Perehdyin haastattelujen sisältöön ja pelkistin aineistoa etsimällä olennaisia ilmauksia tutkimusaiheeni mukaan. Luokittelin aineistoa ryhmittelemällä samaa tarkoittavia ilmauksia ja käsitteitä luokiksi ja nimesin ne sisältöä kuvaavilla käsitteillä. Abstrahoin aineiston eli erotin tutkimukseni kannalta olennaisen tiedon, muodostin teoreettisia käsitteitä ja yhdistelin luokituksia. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 114.)

Analyysiin sain koottua isot kokonaisuudet käyttämällä samoja teemoja kuin teoriassa ja kasasin kuhunkin teemaan liittyvät osa-alueet niiden mukaan. Kategorisoin samalla asioita, kun kokosin teorieemojen mukaisia kokonaisuuksia. Elämänhallinnasta oli haastatteluissa oma kysymyspatterinsa, mutta muut teemat nostan aineistosta esiin haastateltavien kertomusten mukaan. Kokonaisuuksien pääkohtina pidin teoreettisia teemoittelujani toimijuutta, osallisuutta ja elämänhallintaa. Mietin mitä osa-alueita kuhunkin teemaan liittyy ja jaottelin teemat pienempiin lohkoihin. Koska teemoillani on paljon yhtymäkohtia toistensa kanssa, niin sen vuoksi oli vaikea kerätä osa-alueita tietyn teeman alle. Samasta aiheesta löytyi materiaalia muihinkin teemoihin liittyen. Jaottelua piti silti tehdä, jotta analyysistä saisi jouhevan kokonaisuuden. Analyysissa päätin tehdä erilliset luvut pääteemojen mukaan. Tämä päätös sai analyysin kunnolla käyntiin.

Analyysin apuna käytin harjoittelussa kirjoittamaani raporttia asiakastutkimushaastatteluista sekä tiivistelmää raportista Powerpoint-esityksen muodossa. Olin harjoittelussa koostanut Microsoft Excel-tiedostoon yhteenvedon haastatteluista, kirjoittanut sinne muistiinpanoja sekä tehnyt taulukoita. Taulukoita hyödynsin tutkittavien taustatietojen kuvioissa (ks. 3.2. Tutkittavien taustatiedot). Analyysissa isona apuna olivat tiedostoon

koostamani yhteenvedot, koska aineiston taustatyötä, tuntemusta ja ennen kaikkea ajatustyötä oli siinä jo tehty.

4 TOIMIJUUS

4.1 Toimijuuden eri muodot

Aineistosta löysin yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia toimijuuden suhteen. Pohdin aineiston luettuani tutkimuskysymystäni toimijuudesta, että millainen toimijuus kuntouttavan työtoiminnan asiakkailta on ja vaikuttaako työtoiminnassa oleminen siihen. Pitkällisen pohdinnan ja aineiston tuntemuksen jälkeen kokosin haastatteluista kolme erilaista toimijuutta. Kuntouttavassa työtoiminnassa oleva työtön voi olla aktiivinen, muutoshakuinen tai rajoitteinen toimija, tai vaikka näitä kaikkia tilanteen mukaan.

Aktiivisella toimijalla on elämänhallinta kunnossa ja omat rajoitteet on saatu hallintaan. Elämä työttömänä voi tuntua polkevan paikoillaan ja tähän halutaan muutosta. Aktiivinen toimija on jo tehnyt tai aikoo tehdä muutoksia elämässään, että saisi elämänsä vielä mielekkäämmäksi. Työhön tai kouluun pääsy on lähitulevaisuuden tavoite. Kuntouttava työtoiminta voi tuntua turhauttavan helpolta tai se on yksi osa arkirytmää. Kuntouttavasta työtoiminnasta opittuja uusia asioita hyödynnetään omassa elämässä. Ryhmätilanteissa aktiivinen toimija on läsnä sosiaalisissa tilanteissa. Häntä häiritsee helposti, jos joku toinen työtön ei ole yhtä osallistuva kuntouttavassa työtoiminnassa.

Muutoshakuinen toimija uskoo työllistyvänsä jossakin vaiheessa tulevaisuudessa ja uskoo omalla aktiivisuudella olevan merkitystä työnhakuun. Tällainen toimija näkee tulevaisuutensa valoisana tai ainakin suuntana parempaan. Muutoshakuinen toimija pohtii keinoja elämänmuutokselle, mutta ei yritä aktiivisesti tehdä sen eteen asioita. Toimijalla voi olla rajoitteita, ja niiden kanssa tasapainoillaan. Elämänhallinta on pääasiassa hallinnassa, mutta se horjuu vaikeuksien mukana. Muutoshakuinen toimija ei halua työttömyyden olevan pysyvä olotila, mutta työllistyminen koetaan epävarmana. Kuntouttava työtoiminta ylläpitää arjen hallintaa positiivisessa mielessä, ja se vahvistaa muutoshakuisen toimijan henkistä työkuntoa.

Rajoitteinen toimija haluaisi työelämään, mutta ei omien rajoituksiensa takia kykene tai koe kykenevänsä työhön. Työelämään palaaminen on hankalaa, ellei jopa mahdotonta. Rajoitteisella toimijalla on fyysisiä sairauksia tai mielenterveydellisiä ongelmia, jotka

rajoittavat jo arkielämästä selviytymistä niin paljon, että työssäkäynti ei onnistu, ei ainakaan ilman erityisjärjestelyitä. Rajoitteiselle toimijalle työttömyys voi olla mielekäs elämäntapa, koska asiantilan muuttumista ei välttämättä nähdä mahdollisena. Rajoitteisen toimijan osallisuus riippuu siitä millainen olo henkisesti tai fyysisesti kuntouttavaan työtoimintaan osallistuessa on. Rajoitteisella toimijalla kuntouttavan työtoiminnan kokemus on usein, että se on ainut työntekoa läheisesti muistuttava asia mihin hän sillä hetkellä kykenee.

Havaitsin aineistosta, että pitkäaikaistyöttömän minäkuva ei ole pysyvää toimijuuden osalta. Yksilö ei välttämättä ole vain yhtä toimijuuden lajia, vaan ne voivat limittyä ja vaihdella elämäntilanteen, terveydentilan ja päivittäisen arjen mukaan. Pitkäaikaistyöttömät voivat liikkua toimijuudesta toiseen ja kuulua myös useampaan toimijuuteen samaan aikaan. Useimmat haastateltavat olivatkin erilainen sekoitus toimijuuksia.

Pitkäaikaistyöttömän toimijuus on liukuva myös sen mukaan, miten hän uskoo omiin (elämän)mahdollisuuksiin ja miten merkityksellisenä hän pitää itseään tai arkeaan. Ihminen toimii sen mukaan minkä roolin hän kussakin elämäntilanteessa ottaa. Ihmisen yksilöllistymisessä keskeistä on kyky vaihtaa rooli-odotuksia ja rooleja. Niiden vaihtaminen edellyttää kykyä olla toimija ja vapautua vanhoista sosiaalisista siteistä. (Ilmonen 2004, 125.)

4.2 Sopeutujan rooli

Haastateltavat tekivät varovaisia päätöksiä niin arkensa kuin elämänmuutosten osalta. Eräs haastateltava kertoi hakeneensa koulutukseen, mutta pysyvänsä kuntouttavassa työtoiminnassa, mikäli ei saa koulupaikkaa. Haastateltava koki olonsa turvalliseksi yrittää muuttaa tilannettaan, koska jos jokin menisi pieleen tai hän tulisi toisiin ajatuksiin, niin hän voisi vain jäädä kuntouttavaan työtoimintaan. Toinen pitkäaikaistyötön vastaa mietti elämänmuutosta, kun toinen oli jo tehnyt ratkaisuja. Mikä sai työttömät tekemään harkittuja, pitkällisiäkin päätöksiä?

Pekka Karjalainen ja Petri Virtanen (1997, 287–288) puhuvat työttömyydestä välitilana ja sopeutumisen tilana. He tarkoittavat näillä sitä, että työtön sopeutuu ajan kanssa

omaan tilanteensa eikä yritä vaurastua tai edetä työuralla tai elämänuralla vaan tyytyy selviämään päivittäisessä elämässään taloudellisessa niukkuudessa ja tyytyy omaan asemaan työmarkkinoilla. Tästä on kysymys myös tutkittavieni kohdalla, koska suurin osa toivoi työttömyyteen muutosta, mutta ylimääräistä panostusta asian muuttamiseksi ei oltu valmiita ottamaan. Yksi haastateltava totesikin, että *tänne voi jäädä vähän turhankin jumiin, että ei sitten haakaan mitä on tehnyt*, vaan tyytyy vain olemaan kuntouttavassa työtoiminnassa. Sopeutuminen on työttömille elämännhallinnallinen keino pitää arki ja mielenterveys hallinnassa.

Sopeutuminen kuntouttavaan työtoimintaan voi olla hyväkin asia sosiaalisen kuntouttamisen kannalta. Pitkäaikaistyöttömille, joilla on ollut aiemmin vaikeuksia elämännhallintansa ylläpitämisessä, ja joilla ei ole aktivointia, kuntouttava työtoiminta toimii tietynlaisena henkisenä tukena ja sosiaalisena ympäristönä. Sopeutuminen elämänmuutoksiin ei ole aina helppoa, joten silloin ei ole haitaksi, jos on valmistautunut henkisesti. Muiden ihmisten tuki ja läsnäolo oli tärkeää tutkittavilleni. Yksi heistä kertoo miten kuntouttava työtoiminta hänen mielestään ylläpitää työkuntoa:

Se ylläpitää jonkinlaista työkuntoa, vaikka tämä nyt tuskin sitä niin hirveästi pitää ainakaan fyysisesti, mutta ehkä henkisesti voisikin pitää sitä. Ei erakoidu mihinkään kotiin, ja näkee sentään, vaikei nyt missään muualla kävisikään koko päivän aikana, mutta vaikka jos käy sitten vaan täällä, niin näkee tässä nyt ihmisiä kuitenkin. Ettei ainakaan ihan puskista tarvitse mihinkään työhön mennä. Jos sattuu jonkun työ- tai koulupaikan saamaan, ja olet yksin ollut 24/7 ja sitten menet johonkin kouluun tai töihin, niin kyllä se voi päälle olla semmoinen ihmeellinen paikka just siinä vaiheessa, että jos olet ihan erakoituneena ollut. (Aleksi)

Verna Vaherjoki (2011) havaitsi, että onnistuneessa sopeutumisessa on tärkeää rakentavan elämännhallinnan löytyminen. Silloin löydetään sellaisia elämännhallintakeinoja, jotka tuottavat tunteen arvokkaasta ja hyvästä elämästä. Oman elämäntilanteen hyväksyminen sen hetkiseksi tilaksi mahdollistaa energian vapauttamisen vaihtoehtoisten arjen elämistapojen etsimiselle. Vaherjoki oivalsi, että työttömyyden kokemuksessa ei tarvitse hävetä itseään vaan hyödyllisempää on kääntää ajattelu positiiviseen suuntaan. Työttömän kannattaa vahvistaa aktiivista ja pärjäävää minuutta sekä onnistumisen kokemuksia. (emt., 32.) Havaitsin saman omissa tutkittavissani. Yksikään heistä ei kerhtonut rypevänsä itsesäällissä tai työttömyydessä, vaan ennemmin he pyrkivät

kääntämään oman tilanteensa voimavaraksi. Työttömyys ei olekaan täysin huono asia. Oma elämä on mahdollista nähdä merkityksellisenä ja rikkaanakin, kun pyrkii torjumaan kielteiset tunteet esimerkiksi huonommuudesta. Aiemmin yrittäjänä toiminut haastateltava kertoo ajatuksiaan työttömäksi jäämisestä ja sen jälkeisestä ajasta:

Me oltiin yrittäjäperhe ja molemmat jäivät työttömäksi. (...) Elämähän romahti siihen tavallaan, mutta jälkeensä ajatellen niin tämän jälkeinen aika on ollut tosi hienoa, rikasta, monipuolista. En olisi koskaan kokenut semmoisia asioita, jollei minusta olisi tullut työtön. Mulla on sattunut niin hienoja kursseja, niin hienoja kavereita olen saanut niiltä kursseilta. Että jos yksi ovi menee kiinni niin toinen kyllä aukeaa, että kyllä se näin on. Että se ei ole välttämättä huono asia, joltain kantilta siis. Kyllähän nyt tulot romahtivat ihan täysin, mutta mitä ihminen rahalla tekee sitten, jos se keksii muuta tekemistä mikä ei tarvitse rahaa. (Anne)

Puhe, jossa oma elämä nähdään syvempänä ja rikkaampana kuin vakituisessa työsuhteessa olevan ihmisen, kuvastaa itsen peilaamista työttömän stereotyyppistä kuvaa vasten. Työttömyys saa silloin positiivisia ja uusia tulkintoja, jotka luovat tunnetta henkisesti hyödyllisistä ja kasvattavista kokemuksista. (Vaherjoki 2011, 34.) Haastattelut antoivat viitteitä siitä, että selviytyminen pitkäaikaistyöttömänä vaatii avarakatseisuutta, kekseliäisyyttä sekä pitkää pinnaa esimerkiksi työttömyyden ja rahallisen tilanteen kanssa pärjäämiseen. Työttömänä henkinen pärjääminen on haastavampaa kuin taloudellinen toimeentulo (emt., 33). Pitkäaikaistyöttömien toimijuuksien eri muodot joutuvat kaikki käyttämään sopeutumista elämässään. Aktiivinen toimija vähemmän kuin muutoshakuinen ja rajoitteinen toimija, mutta myös aktiivinen toimija tarvitsee selviytymiskeinoja elämänhallintaan.

4.3 Pitkäaikaistyöttömien asiakkuuskokemukset

Työttömien toimijuutta muovaa se, miten he kokevat muiden ihmisten kohtelevan heitä. Viranomaisten kanssa pitkäaikaistyöttömällä oli pitkäaikaisia asiakkuuksia, joten eräänlaisesta suhteesta voidaan puhua. Asiakkaiden toimijuutta, omanarvontuntoa ja valtaistumisen kokemusta tukee asiakkaan toimijuuden säilyttäminen ja sen korostuminen asiakkuuskokemuksessa (Hokkanen 2013, 75). Tutkittavat toivovat arvokasta kohtelua kaikilta viranomaisilta, ja ohjaajien läsnäoloa sekä vuorovaikutusta kuntouttavassa työtoiminnassa.

Pitkäaikaistyöttömät vierastavat sanaa *asiakas*, vaikka heistä käytetään termiä asiakas niin Kelassa, TE-toimistossa kuin työllisyyspalveluissa. He ovat osa palveluiden asiakkaita, halusivat he sitä tai eivät. Haastatteluissa ilmeni, että pitkäaikaistyöttömät kokevat eriarvoisuutta ja ehkä alemmuuden tunteitakin, kun heitä puhuteltiin asiakkaina.

Minä inhoan sanaa asiakas, kun minä en tiedä missä vaiheessa se tuli semmoinen nimike, että me ollaan jotain asiakkaita täällä. Minusta tulee hyvin laitospäinen olo, että hei, että mihin minä nyt tulen, että minä olen joku potilasasiakas tai asiakas täällä, koska en minä sitä koe. (Päivi)

Työttömät haluavat tulla kohdelluksi omina itsenään. Heille tulee epämukava olo, jos heitä puhutellaan asiakkaina ikään kuin he olisivat potilaita tai toisen luokan kansalaisia. Asiakkuuksissa pitkäaikaistyöttömille oli tärkeää, että heitä kuunnellaan ja heidän toiveitaan otettaisiin huomioon. Monilla oli omia rajoitteita sairauksien, perhe-tilanteen tai mielenterveyden kanssa, joten työttömät toivoivat ne otettavan huomioon heille sopivana palvelumuotona tai räätälöitynä palveluna. Haastateltavat tiesivät, ettei jokaista yksilöä ole mahdollista huomioida siinä mittakaavassa kuin he haluaisivat, koska viranomaisten resurssit ovat rajalliset. Monet halusivatkin vain tulla kuulluksi ja ymmärretyksi.

Viranomaiset yrittävät lisätä pitkäaikaistyöttömien osallisuutta mm. kuntouttavan työtoiminnan lain (ks. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001, 1 §) mukaan, mutta haastateltavat eivät itse koe saavansa tarvittavaa tukea viranomaisilta oman työllisyystilanteen parantamiseen. Yhdeksän haastateltavaa kymmenestä totesi, ettei heidän ympärillään ole tahoja, jotka auttaisivat parantamaan työllistymismahdollisuuksia ja tukisivat elämänhallinnassa. Useimmat heistä kokivat, että viranomaiset, kuten TE-toimisto ja työllisyyspalvelut, yrittävät tukea ja patistaa liikkeelle, mutta konkreettista apua työllistymiseen heillä ei ole tarjota.

En minä koe, että kovin paljon oma ääni kuuluu, että se viranomaistoiminta, byrokratia menee niiden mukaan mitä on heille annettu ne raamit ja suunnitelmat, että se on muualla suunniteltu ihan budjettien mukaan mitä työttömille annetaan ja jaetaan ja sen mukaan sitten mennään ja siihen on pakko sopeutua, että ei siihen valitettavasti pysty kyllä juuri vaikuttamaan tai niin minä ainakin koen sen. (Taneli)

Asiakkaiden kokema voimattomuus vaikuttaa asioihin juontaa juurensa valtasasetelmista. Pitkäaikaistyöttömillä on heikentynyt kyky vaikuttaa muiden tekemiin päätöksiin, joka tuottaisi heille edullisen lopputuloksen (Ylistö 2009, 293). Asiakaskokemuksen taustalla vaikuttavat valtasuhteet ja vallan määrä, joka on yleensä heikommalla osapuolella vähäisempää. Vallalla on kyky vaikuttaa olosuhteisiin:

Vallan kohteen kyky vastustaa vallan vaikutuksia heikkenee sitä mukaan, mitä vähemmän hänellä on käytettävissä tietoa. Tämä sama ajatus pätee myös kykyyn hallita oman elämänpiirin tapahtumia. Mitä vähemmän on käytettävissä tietoa ja mitä voimakkaammin ulkopuoliset tahot osallistuvat elämän määrittelemiseen, sitä heikommät mahdollisuudet on itse hallita elämän tapahtumia. Tämä pätee syrjäytyneiden ihmisten elämäntilanteisiin: usein asiantuntijat ovat astuneet heidän elämäänsä määrittelemään mitä heidän pitäisi elämässään tehdä ja miksi. Vapaille moraalisisille valinnoille jää tällöin hyvin vähän tilaa, koska elämä täyttyy muiden asettamista pakoista ja velvoitteista. (Ylistö 2009, 293.)

Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat haluaisivat voida vaikuttaa tai kokea vaikuttavansa omaan tilanteeseensa viranomaisten kanssa toimiessaan. Moni haastateltava koki turhauttavaksi sen, että he eivät olleet saaneet töitä tai apua töiden saamiseen viranomaisilta. Ennemminkin kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat kokivat omalla aktiivisuudella saavan parempia tuloksia. Viranomaisiin ei luoteta viime kädessä. Epäluottamus viranomaisten apuun näkyy niin, että asiakkaat kyseenalaistavat viranomaisten tarkoitusperät. Haastateltava kertoo oman mielipiteensä kuntouttavan työtoiminnan tarkoituksesta:

Minusta tuntuu, että tämä, suurimmalta osalta tämä kuntouttava työtoiminta, olisi vaan tarkoitus se, että kaupunki ei joudu maksamaan näitä rahoja näistä pitkäaikaistyöttömistä, kun he joutuvat maksamaan puolet Kela-korvauksista. Että on vaan, että laitetaan johonkin toimintaan mitä hyvänsä se sitten onkin. Että tämä se motiivi tässä on etten, en minä usko, että tämä kauheasti.. Tai no on monenlaisia ihmisiä, koska siellä on selvästi tuollakin kurssilla niin ihmisiä, joilla on kaiken maailman vaivoja, joita se estää, mutta ei minulla nyt ole fyysisiä vaivoja, että mitkä estäisivät ja ei tämä nyt minun ongelmia tämä kuntouttava toiminta sinänsä paranna. (...) Mutta että minun mielestä tämä huono puoli, että tässä pääasiallisena tarkoituksena on vaan se, että saada ihmiset jotain aktiviteettia, jotta kaupunki välttyy sakkomaksuilta. (Mika)

Haastateltava pyrkii järkeistämään kuntouttavan työtoiminnan tarkoitusta talouskysymykseksi ja byrokraattiseksi toiminnaksi. Epäluottamus instituutioihin ja

viranomaisiin kolauttaa tutkittavien sosiaalista pääomaa, mutta heikentää myös työttömien uskoa työllistymiseen. Tämä taas vaikuttaa työttömän toimijuuteen ja käsitykseen itsestä ja omista kyvyistä. Virpi Heikkinen (2016, 23) tulkitsi koetun arvostuksen ja tuen puutteen sekä menetetyt luottamuksen heikentävän työllistymismahdollisuuksia ja edesauttavan pitkäaikaistyöttömyyden jatkumista.

4.4 Elämässä eteenpäin pääseminen: voimaantuneet toimijat

Varmaan mulla huonommin menisi, jos minä en täällä olisi. (Aleksi)

Pitkäaikaistyöttömät osaavat olla kiitollisia saamistaan työllisyyspalveluista ja mahdollisuudesta osallistua kuntouttavaan työtoimintaan. Monet heistä kokivat palvelun tuoneen rytmiä heidän elämään ja mahdollistaneen useita asioita. Hyvinvointivaltio tukee siinä mielessä pitkäaikaistyöttömiä, että on kehittänyt työllisyyspalveluitaan yksilöllisempään suuntaan eli yksilö pääsee kuntouttavan työtoiminnan palveluun itselleen sopivassa muodossa ja laajuudessa.

Muutama työtön mainitsi saaneensa elämänsä enemmän järjestykseen, kun oli päässyt kuntouttavaan työtoimintaan. Heille erityisesti palvelu oli nytkäys kohti parempaa elämänhallintaa. Yksi haastateltava käytti termiä *ponnahduslauta eteenpäin* kuvaillessaan kuntouttavan työtoiminnan antamia mahdollisuuksia. Voimaantuminen palvelun kautta näkyi siinä, kun haastateltavat puhuivat, että se tarjoaa mahdollisuudet itsensä kehittämiseen ja uusien kiinnostuksen kohteiden löytämiseen. Työttömät voivat saada hyödyllistä tekemistä, joka taas parantaa itsetuntoa ja osaamista. Haastateltavat kertoivat, että kuntouttava työtoiminta on tuonut erilaista sisältöä heidän elämäänsä, kuin että he olisivat vain kotona.

Vaikka asiakkaiden arki ei olisi muuttunut merkittävästi kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisen jälkeen, on se joka tapauksessa erilaista kuin työttömyys. Syrjäytyneet pitkäaikaistyöttömät voivat löytää kuntouttavasta työtoiminnasta alun kehittää sosiaalisia taitoja, jos muiden ihmisten kanssa oleminen on vaikeaa. Yksilön elämään se tuo rytmitystä viikkoihin ja sosiaalisen kohtaamispaikan. Kuntouttavan työtoiminnan tarjoamat yhteisöt ja tehtävät voivat olla asiakkaalle asia, mihin hän kokee pystyvänsä.

Palvelu toimii kuntouttavana tekijänä, jolla autetaan ylläpitämään asiakkaiden toimintakykyä. (Karjalainen 2011, 97.)

Jos olisi jatkunut kaikki samalla lailla niin en tiedä missä olisin nyt, jos en olisi yhtään saanut tekemistä (...) On tottunut käymään joka päivä jossain. On sillä iso vaikutus sillai ollut, että on sellainen tietty rytmi ja viikonloput on mukava kun on viikonloppuja. Kun joskus sillä ei ollut mitään merkitystä, että mikä päivä oli. Onhan se hyvä. Ja olen huomannut, että jaksaa kyllä, että jaksaisi olla koko päivän, että voi mennä kouluun seuraavaksi ja, on se ollut hyvä juttu. (Vesa)

Pitkään kuntouttavassa työtoiminnassa oleminen on puuduttavaa, niin kuin pitkään jatkuva työttömyyskin. Eräs haastateltavista huomautti, että kuntouttavaan työtoimintaan voi jäädä myös turhan jumiin, ettei haekaan esimerkiksi töitä tai muuta tekemistä. Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuminen on toisen haastateltavan mukaan *aika simppeleitä hommia ollut, ettei niissä voi epäonnistua*. Yksinkertaisella tekemisellä oli myös aika yllättävä vaikutus pitkäaikaistyöttömiin. Haluttiin tehdä jo jotain muuta kuin käydä kuntouttavan työtoiminnan kursseilla tai ryhmissä viikosta toiseen. Palvelu toimi aktiivisena tekijänä.

Tämä on nyt ollut oman aikansa tätä kuntouttavaa ja sitten siitä on just ollut paljon puhetta työkkärissä sun muuta, että nyt sitten täytyy mennä, että olen minä itsekin vähän sillai kyllästynyt, että rupeaa, haluan mennä eteenpäin. Ei viitsi paikallaan jauhaa, ihan tarpeeksi kauan menee jo. (...) Kun se on ensimmäistä kertaa sillai nyt just, että tuntuu kuin ennen on mennyt vaan sillai vähän, kun on pakko ja patistettu, mutta nyt haluaisin itse just mennä eteenpäin. Että se on eri asia kuin vuosia sitten. (Vesa)

Vesa kertoi, että hän haluaa nyt muutosta elämäänsä kouluttautumalla ammattiin ja löytämällä sitä kautta töitä. Hän on omassa elämässään voimaantunut sen verran, että uskoo muutokseen ja on ottanut ohjat omiin käsiinsä. Kuntouttavan työtoiminnan yksi päätarkoituksista on innostaa työttömiä siirtymään työelämään (Karjalainen 2011, 97). Vesan tapauksessa kuntouttava työtoiminta oli laukaiseva tekijä, joka vaikutti muutokseen hänessä itsessään ja halun edetä elämässä. Voisi sanoa, että kuntouttava työtoiminta oli yksi osa hänen elämänpolkuaan, joka hänen täytyi kulkea, että polku jatkuu.

Voimaantuminen näkyi tutkittavilla juuri niin kuten edellä mainitulla haastateltavalla. Kuntouttava työtoiminta ei tietyn ajan jälkeen enää tuntunut riittävältä elämiseltä vaan alettiin tutkia mahdollisuuksia päästä töihin tai koulutukseen. Silloin kerättiin myös voimavaroja läheisiltä ja perheeltä, että jaksetaan muuttaa elämä mielekkäämpään suuntaan. Tutkimukseni antoi viitteitä siitä, että pitkäaikaistyöttömien kohdalla elämässä eteenpäin pääseminen vaatii vahvaa toimijuutta, että pystytään irtautumaan sopeutumisen tilasta. Voimaantuminen oli tärkeä tekijä vahvan toimijuuden saavuttamiseksi. Etenkin aktiiviset toimijat, jotka olivat voimaantuneet kuntouttavan työtoiminnan aikana, olivat valmiimpia tekemään elämänmuutoksia.

5 OSALLISUUS

5.1 Osallisuuden kokemus ja voimavarat

Sosiaalisen osallistumisen ja ajankäytön yksi keskeisimmistä muodoista on työ. Työväenpuolueet ja ammattiyhdistysliikkeet ovat hyvä esimerkki tästä. Työttömänä sosiaalinen osallistuminen mainituissa toiminnanmuodoissa voi olla rajoitettua ja pienempää kuin työllistettynä. Harrastus- ja järjestötoimintaan työttömyydellä ei ole niin suurta vaikutusta sosiaalisen osallistumisen kannalta, koska ne eivät ole sidoksissa välittömään työympäristöön. Yksilön kokema sosiaalinen leimaantuminen saattaa kuitenkin vähentää osallistumisen määrää, sekä myös taloudellisten resurssien supistuminen. Työtön ei kuitenkaan menetä merkittäviä välittömän sosiaalisen osallistumisen alueita, jos keskeisimmät niistä koostuvat esimerkiksi perheestä ja harrastuksista. (Vähätalo 1983, 97–98.) Yhteiskunnallisesti hylätyksi tullut hakee tukea oman elämän yhteisöllisistä puolista. Yhteisöllisesti ankkuroitunut työtön on myös riippuvainen sosiaalisista verkostoistaan työmarkkinatilanteensa johdosta. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 69.)

Tutkimieni pitkäaikaistyöttömien sosiaaliset verkostot koostuivat pääasiassa omasta perheestä, mutta pari asiakasta mainitsi tukiverkostona myös viranomaiset. Luottamus on vahvinta perheenjäseniin, mutta sitä kehitettiin myös kanssatyöttömien kesken kuntouttavassa työtoiminnassa. Asiakkaat saivat sieltä sosiaalista pääomaa osallistumisen ja verkostoitumisen kautta. Kuntouttavassa työtoiminnassa työttömät saavat sosiaalista pääomaa ja osallisuuden kokemusta uusien ihmissuhteiden muodostumis- ja ylläpitoprosessissa. Toiminnassa näkee muita työttömiä, jolloin sama työ- ja elämäntilanne eli pitkäaikaistyöttömyys yhdistää monia ihmisiä. Ryhmissä ja kursseilla luodaan uusia tuttavuuksia ja kavereuksia. Ihmiskontaktien saaminen oli pitkäaikaistyöttömille tärkeää. Haastateltavat eivät tietoisesti käyttäneet kursseja tai ryhmiä ystävyysuhteiden luomiseen, mutta jos läheisempiä ihmissuhteita niissä syntyi, niin niistä oltiin iloisia. Lähinnä tutkittavat kertoivat tutustuneensa uusiin ihmisiin pinnallisella tasolla eli saivat uusia tuttavuuksia tai kavereita, mutta eivät ystäviä.

Yksilöt, joiden yhteisyyssuhteet ja yhteisöllinen ankkuroituminen ovat heikkoja, eivät tahdo pysyä työkykyisinä työttömäksi joutuessaan. Heillä voi ilmetä erilaisia sairauksia, fyysistä ja psyykkistä oireilua sekä inhimillistä pahoinvointia. Pitkäaikaistyöttömyys lisää sairastavuutta jo itsessään. Huonoimpien taloudellisten ja sosiaalisten aseman omaavien verkostot ovat heikoimpia. Yhteisöllinen kannattelu auttaa kestävämpään työttömyyteen, koska ilman sitä työtön on myös alttiimpi sairastumaan. Kaikilla on sosiaalisia suhteita, mutta niiden laatu vaihtelee yhteiskunnallisen aseman mukaan. Mitä alempana aseman suhteen on, sitä kovempia ja etäisempiä suhteet ovat. Yhteisöllinen ankkuroituminen on taloudellisesti määrittynyt ja koska taloudellinen asema heikkenee työttömyyden pidentyessä, niin myös yhteisöllinen tuki heikkenee. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 175, 177–178.)

Aineistosta huomasi, että osallistumisen aste kuntouttavassa työtoiminnassa vaihtelee sen mukaan, miten kiinnostunut asiakas on kurssistaan/ryhmästään, ja millainen yhteishenki siellä on sekä millaiset henkilökemiat asiakkaiden ja/tai ohjaajien välillä on. Myönteiset kokemukset kuntouttavasta työtoiminnasta ja siellä viihtyminen kasvattivat tutkittavien luottamusta ja sitoutumista yhteisöön. Kuntouttavan työtoiminnan ryhmien ja kurssien ilmapiirillä oli merkitystä ihmisten viihtyvyyteen ja sitä kautta osallisuuden kokemukseen. Osallistuminen kasvatti tutkittavien sosiaalista pääomaa. Seuraavassa lainauksessa haastateltava kertoo oman näkemyksensä kuinka kuntouttavan työtoiminnan kurssi aktivoi sen osallistujia:

Kyllä varmaan ne aktivoivat. Moni ainakin innokkaasti, että minä leivoin ja minä kuivasin, mutta onhan sitten semmoisiakin ketkä ei ole tehnyt mitään itse siellä, että ehkä ei ole sitten mahdollisuutta tai ei ole innostusta mihinkään leipomiseen eikä tämmöiseen. Mikä kunkin tilanne on, mutta kyllä minä koen kauhean positiivisena tämän kurssin, että monen osalta, että kaikki tuntuvat olevan semmoisia innokkaita ja tunnistamaan ja kaikki näin, että varmaan kaikilla on vähän samanlaista. Että on ollut mukava kurssi. (Anne)

Osallisuudessa toiminta on ennen kaikkea tasa-arvoista (Hokkanen 2003, 266), jolloin osallisuuden tunne kuntouttavassa työtoiminnassa voi olla yksi arjen jaksamista ja hyvinvointia luova positiivinen asia pitkäaikaistyöttömälle. Silloin, kun toiminta ei ollut tasa-arvoista, se oli hyvinvointia heikentävä tekijä. Haastateltavia turhautti, jos joku toinen kuntouttavan työtoiminnan asiakas ei osallistunut toimintaan ja yhteiseen

tekemiseen. Haastateltavat itse kokivat osallistuvansa ja tulevansa toimeen muiden ihmisten kanssa, mutta kertoivat kuntouttavassa työtoiminnassa olleen ihmisiä, joista ei tykätty, koska he eivät tehneet mitään. Näissä tapauksissa osallistumattoman yksilön käyttäytyminen ei ole ollut odotusten mukaista, jolloin muut yhteisön jäsenet näkevät toiminnan epäluottamuksen osoituksena muita yhteisön jäseniä kohtaan. Vuorovai-
kutustilanteissa toimijat odottavat voivansa luottaa siihen, että myös tämä toinen osapuoli tekee oman osansa kanssakäymisen edistämiseksi. Ja kun näin ei käy, sellaisen ihmisen toiminta on moraalisesti tuomittavaa. (Saaristo & Jokinen 2008, 58; ks. myös Carter & Fuller 2015, 8.)

Kursseilla ja ryhmissä on siis sekä osallisuutta että osattomuutta. Muiden yksilöiden osattomuus vaivasi eniten näitä asiakkaita, jotka kokivat kuuluvansa ryhmään ja olevansa samaa joukkoa muiden asiakkaiden kanssa. Osallisuuteen vaikuttavat nämä ihmiset, jotka eivät olleet osallisina, koska he heikentävät yhteishenkeä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta muidenkin välillä. Normien ja yleisten hyvien käytössääntöjen noudattaminen kuuluu kuntouttavan työtoiminnan luomien yhteisöjen toimintaan. Ranskalaisessa ajatusperinteessä ihmisyyhteisöt muodostavat myös moraalisia kollektiiveja, joissa ihmisiä yhdistävät sosiaaliset ja taloudelliset suhteet, ja näiden lisäksi näitä suhteita jäsentävät moraaliset koodit, säännöt, arvot ja velvollisuudet. Nämä määrittävät sen mikä on oikein ja kohtuullista ja mikä kellekin kuuluu. Kokemukset yhteisöllisestä elämästä, jossa ihmiset käyttäytyvät toistensa kanssa yhteisten arvojen mukaisesti ennakoitavalla tavalla liittyy korkeaan sosiaaliseen luottamukseen. (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 102.)

Suurin osa haastateltavistani koki kuuluvansa yhteisöön ja koki tullessa hyväksytyksi muiden asiakkaiden seurassa. Kuntouttavassa työtoiminnassa luodut tuttavuusverkostot lisäsivät asiakkaiden kokemusta joukkoon kuulumisesta ja yhteisöllisyydestä. Yksi haastateltavista koki olonsa ulkopuoliseksi, kun hän osallistui kuntouttavaan työtoimintaan, joka oli järjestetty muualla kuin ryhmässä tai kurssilla. Hän koki olevansa siellä henkisesti yksin, koska oli ainut työtön. Fyysisellä kuntouttavan työtoiminnan paikalla tai oikeastaan siellä olevilla ihmisillä on siis merkitystä yhteenkuuluvuuden kokemuksessa. Vertaisten kanssa voi olla helpompi jakaa samoja kokemuksia kuin

tuntemattomien. Muilla samassa elämäntilanteessa olevilla on positiivinen vaikutus ryhmähengen ja yhteenkuuluvuuden sekä osallisuuden luomiseksi.

Just se, että kuuluu johonkin. Minun mielestä työttömyydessä on kaikista kauheinta se, että kun et sinä ole mitään. Et sinä kuulu mihinkään joukkoon. Niin tässä taas sitten, kun kuuluu tähän joukkoon niin se on paljon helpompi mieltää täällä, että nyt minä kuulun tähän ja minä olen yksi osa tätä ryhmää tässä. (Anne)

Kuntouttava työtoiminta toimii pitkäaikaistyöttömille eräänlaisena vertaisnäyttämönä ja vertaisuuden paikkana. Haastateltavat tutustuivat helposti muihin kurssilaisiin ja ryhmäläisiin, koska siellä pystyi jakamaan turvallisesti ja muiden tuomitsematta työttömyyden mukanaan tuomia asioita. Kuntouttava työtoiminta osoittautui sosiaalisesti kohtaamispaikaksi missä työttömänä sai kokea olevansa tasa-arvoisessa asemassa toisten kanssa. Ihminen tarvitsee mahdollisuuden jakaa kokemuksiaan muiden kanssa ja erityisesti poikkeustilanteissa välittäminen on tärkeää. Syrjäytyminen tuo monenlaisia haittoja, kuten sen johdosta sisäistetty kielteinen identiteetti ja sen tuoma leima. Yhteisöt voivat purkaa ja lieventää syrjäytymisen aiheuttamia haittoja. Yhteisöllisyyden kokemus auttaa yksilöitä kokemaan olevansa osa yhteisöä eikä yksilölle jää niin suurta vastuuta syrjäytymisestä selviytymiseen. Yhteisösuhteiden avulla rakennetaan myönteistä identiteettiä. Yksilö saa tukea toisilta ja hyväksyntää sellaisena kuin on, ja nämä palauttavat uskoa omaan itseen. (Mikkonen 2011, 205–206.)

5.2 Osallistumisen resurssit

Työttömien taloudellinen pääoma on heikompi kuin työssäkävillä, mutta heillä voi olla hyvinkin runsas sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma. Pitkäaikaistyöttömät voivat keskittyä parantamaan ihmissuhteitaan tai esimerkiksi opiskelemaan, kun rahallinen tilanne on heikompi. He toimivat pääasiassa sen mukaan mitä resursseja heillä on käytettävissään. Jos ei ole rahaa mennä ulos syömään ja elokuviin niin voidaan syödä kotona yhteinen illallinen ja kutsua kavereita kylään. Työttömänä haluttaisiin harrastaa ja kuluttaa niin kuin työssäkävätkin, mutta taloudellinen tilanne ei mahdollista tätä. Yksi haastateltavista toivoi enemmän harrastusmahdollisuuksia työttömille:

Aika useasti on just tuo, että opiskelijat saattavat olla puoleen hintaan tai opiskelijat tähän ja tähän hintaan, mutta eipä juuri työttömille ole tai kuntouttavassa työtoiminnassa oleville, että sitten jos sinä olet työtön niin sinä olet työtön. Ei sinun tarvitse mitään harrastaakaan. (Venla)

Yksi haastateltavista näki asian päinvastoin. Kuntouttavan työtoiminnan päivistä työtön saa yhdeksän euron kulukorvauksen, joka on lisäraha työttömyysrahan lisäksi. Haastateltava huomasi, että kuntouttava työtoiminta käy myös harrastuksesta, josta saa lisäksi rahaa:

Minä olen pitänyt sitä vähän semmoisena, että kun harrastuksehan maksaa aika paljon, niin tämä on minulle lähinnä semmoinen harrastus, mistä minulle maksetaan. (Marjatta)

Raha tai oikeammin rahan puute vaikuttaa työttömien arkipäivän valintoihin esimerkiksi harrastusten osalta. Sosiaalietuuksista pitää maksaa asumismenot, ruoka, laskut ja muut menot. Sosiaali- ja työttömyysetuuksien päätöksien tekeminen on viranomaisten käsissä, ja tämä tuntuu työttömistä kohtuuttomalta puuttumiselta elämiseen tarvittaviin taloudellisiin resursseihin. Perustarpeisiin liittyvän päätätävällän menettäminen viranomaisille on isku yksilön kokemukseen omasta elämännhallinnastaan (Vaherjoki 2011, 14).

Työttömyydestä aiheutuvaa stressiä vähentävät taloudelliset voimavarat ja työttömyyden kesto voi vaikuttaa rasittavasti niin työttömyyden kokemukseen kuin taloudelliseen tilanteeseen (Vesalainen & Vuori 1996, 8). Useampi tutkittava mainitsi taloudellisten resurssien puutteesta, mutta se ei ollut heidän arkielämänsä tärkein vaikuttaja. Niukuuteen oli totuttu eikä suurimmalla osalla pitkäaikaistyöttömistä ollut muutakaan vaihtoehtoa. Elämän mielekkyys koostuu silloin muista asioista kuin rahasta. Tutkittavilla on tällöin vahva sosiaalinen pääoma, kun kulttuuriseen ja taloudelliseen pääomaan heillä ei ole niin hyvät mahdollisuudet.

Kysyin haastateltavilta arviota ja haaveita tulevaisuudennäkymistä niin useimmilla oli realistinen kuva omista fyysisistä, sosiaalisista ja taloudellisista rajoitteistaan, koska niiden puutteet estivät haaveilemasta suurista asioista. Pitkäaikaistyöttömät uskoivat varovasti ja varauksella positiiviseen tulevaisuuteen, koska taloudellinen niukkuus ja muut rajoitteet pakottavat elämään enimmäkseen tässä hetkessä.

Toiveita ja tavoitteita olisi varmaan montaa lajia, mutta se nyt on semmoista että, itsellä niitä ei ole. En minä tiedä, ne on vähän kaikki kariutuneetkin. Ja sitten se, että monet toiveet kaatuivat siihen, että ei ole oikeasti sitä rahaa niin ne kaatuvat siihen. Mutta kyllä minä näiden resurssien mukaan elän. (Päivi)

Haastateltava tiedostaa, että hänen toiveensa ovat kariutuneet rahanpuutteeseen, mutta hän on sopeutunut tilanteeseen ja kuvaileekin, että hänellä ei ole tavoitteita tulevaisuudelle. Hetkessä eläminen on osa pitkäaikaistyöttömien elämäntilannetta, että he pystyvät selviämään niukoilla resursseilla. Ihmisen hyvinvointia heikentävät epärealistiset tavoitteet, koska ne kuluttavat yksilön voimavaroja, joten hyvä elämäntilanne myös edellyttää mahdollista unelmista luopumisesta. (Ylistö 2009, 293). Tutkittavat eivät ole katkeroituneita taloudellisten resurssien puutteesta. Enemmän heitä harmitti tekemättä ja kokematta jääneet haaveet tai käymättä jäänyt koulutus, koska näillä olisi voinut olla merkitystä heidän nykytilanteeseensa. Elämäntilannallisesta näkökulmasta niukan rahatilanteen kanssa selviytyminen oli työttömille loppujen lopuksi järjestelykykyisyys.

6 ELÄMÄNHALLINTA

6.1 Sisäisen ja ulkoisen elämäntilanteen kokemus

Sisäiseen ja ulkoiseen elämäntilanteeseen pitkäaikaistyöttömät vaikuttavat valinnoilla, olivat ne sitten miten pieniä tai suuria tahansa. Koulutuksellisiin valintoihin useampi asiakas on havahtunut vasta myöhemmin elämässään, kun töitä ei vain löydy. Haastateltavat korostivat koulutuksen tärkeyttä, että on mahdollista saada töitä koko työiän ajan. Tutkittavat, joilla oli pelkästään peruskoulupohja, kokivat sen haitaksi ja työllistymisen esteeksi. Pelkän peruskoulun käyneet haastateltavat kokivat, että olivat työmarkkinoilla heikommassa asemassa kouluttautuneiden kanssa. Työttömyys tuntui silloin erityisen raskaalta, koska heikot työllistymismahdollisuudet nakersivat yksilön omanarvontuntoa.

Minä olen semmoinen ihminen, että kyllä minä haluaisin tehdä jotain. Siis tekisin ihan mitä vaan työtä, kun voisin tehdä työtä. Katkerasti olen katunut sitä, minä lähdin peruskoulusta suoraan töihin. En kouluun vaan menin töihin. Että minä olisin siinä ajassa, kun minä olin töissä (...) niin minä olisin saanut itselleni opiskeltua ammatinkin. Et sitten minulle tuli jo ensimmäinen lapsi. (Marjatta)

Taloudelliseen tilanteeseen asiakas voi vaikuttaa esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan osallistumispäivillä, joista saa yhdeksän euron kulukorvauksen työttömyyskorvauksen lisäksi tai vastaavasti menettää kulukorvauksen luvattoman/oman poissaolon takia. Asiakas saattaa jättää menemättä kuntouttavaan työtoimintaan, jos on itse sairas tai lapsi tarvitsee hoitoa tai tarvitsee itselleen aikaa hoitaa asioita. Omasta poissaolosta jää kuitenkin kulukorvaus saamatta, mikäli hänellä ei ole esittää lääkärintodistusta kuntouttavan työtoiminnan järjestäjälle. Haastateltavat kertoivat, että eivät voi välttämättä itse vaikuttaa siihen, että ovatko he riittävän terveitä mennäkseen kurssille, koska vakavat sairaudet saattoivat estää jopa lääkäriin lähtemisen. Kurssikerralta jättäytyminen on tietynlainen taloudellinen valinta, tahattomanakin, koska kulukorvausta ei myönnetä ilman hyväksyttävää syytä.

Pitkäaikaistyöttömät kokivat, että heidän elämäntilanteensa on kaiken kaikkiaan paremmin hallinnassa, kun he ovat kuntouttavassa työtoiminnassa. Sami Ylistö (2009, 294) selittää

asian niin, että elämänhallinnassa on kyse suhteellisesta käsitteestä. Suurin osa elämästä on hallinnassa, mutta sen rinnalla tapahtuu myös paljon hallitsemattomia asioita. Haastateltava kertoo miten hänen elämänsä on hallinnassa tämänhetkisessä elämäntilanteessa:

No kyllä se siinä menee. Kyllä meillä kotona on sitten semmosta turbulenssia ja taloudellisesti aina välillä hankaluuksia, että sitä saa sumplia, mutta tuota kyllähän nyt muuten sinänsä on hallinnassa sitten, että sinänsä toimii siinä. (Mika)

Tutkittavillani oli ollut menneisyydessään vaikeampia elämäntilanteita, mutta haastatteluhetkellä jokainen oli tuntunut löytävän tasaisemman vaiheen elämässään. Päihdeongelmat oli saatu kuriin ja oma taloudellinen tilanne sellaiseen malliin, että pärjää. Elämänhallintaan heikentävästi vaikuttivat sen hetkinen terveydentilanne ja elämän satunnainen kaoottisuus niin paljon, että kukaan tutkittavista ei kuvaillut elämänhallintaansa täydelliseksi. Seuraava lainaus aineistosta on pohdintaa elämänhallinnasta yleensä ja työttömyyden vaikutuksesta siihen:

Kyllä se aika hyvin on hallinnassa. Nyt tuntuu, että on jo muutaman vuoden ollut sellainen aika seesteinen kausi, että välillä tulee masennuskauasia, mutta ne ehkä kuuluvat jokaisen elämään, ettei aina mene ihan kauhean lujaa, mutta se, että kun on löytynyt sellainen tasapaino, ja eikä liikaa anna sen työttömyyden viedä mennessään. Että sitä voi olla paljon kaikkea muutakin aika edullisesti mitä saa ilman rahaakin niin se on silti suhteellisen täysipainoista elämää. Että kyllähän on määrättyjä asioita mitä ei voi tehdä eikä voi ostaa, kun on työtön, mutta en minä koe, että jään mistään paitsi. (Anne)

Haastatteluissa näkyi, että elämä on tasapainoilua, johon työttömyyden kokemus vaikuttaa joko negatiivisesti tai positiivisesti. Sisäiset elämänhallintakeinot voivat olla haitallisia, jolloin toimijuus näyttäytyy luopumisena, katkeroitumisena, periksi antamisena, omaan tilanteeseen alistumisena ja passivoitumisena. Ne voivat olla tietoisia tai tiedostamattomia keinoja sisäisen elämänhallinnan säilyttämiseksi. Aina ei myöskään jakseta suhtautua omaan elämään positiivisesti asennoitumalla. (Vaherjoki 2011, 36, 38.) Työttömänä on mahdollista elää täysipainoista elämää, mutta se vaatii asioiden suhteuttamista ja järjestelyä. Onnistunut elämänhallinta edellyttääkin tietoa omista vahvuuksista ja heikkouksista sekä tilanteiden tarjoamien potentiaalien tiedostamista (Ylistö 2009, 295).

6.2 Arjen hallinta pitkäaikaistyöttömänä

Työttömyyden kohdatessa ihmistä totutut rutiinit murtuvat ja elämän järkkyessä arkeen kiinnittyminen on tapa selviytyä. Arjesta löytää rytmin, ryhdin ja turvan, joka auttaa kestämaan ja pääsemään yli menetyksistä ja kolhuista. Arki on täynnä lupauksia elämän järjestyksestä. (Koski & Harinen 2008, 7.) Arjen järjestäminen pitkäaikaistyöttömänä on yksi osa elämänhallintaa.

Ajankäyttö voi muodostua työttömälle ongelmalliseksi, kun pitäisi järjestää mielekästä tekemistä arkipäiviin ja kuluttaa päivien tunnit, kun ei ole tiedossa työssäkäyvän rytmitettyä arkea (Vähätalo 1983, 98). Arkiajan voi kuluttaa haluamallaan tavalla, mutta joillakin se menee elämänhallinnan kannalta haitallisen elämäntyylin ylläpitämiseen. Haastateltava, joka on kamppailut oman päihdetaustansa kanssa, kuvailee seuraavassa lainauksessa, miten hänen elämänsä on muuttunut nyt, kun hän on kuntouttavassa työtoiminnassa:

Jos ei tätäkään olisi niin kyllä minä sohvaperunana olisin tai sitten minä ryyppäisin koko ajan, että ehkä (kuntouttava työtoiminta) jotain sisältöä päivään tuo. (...) Olen saanut sitä sisältöä tosiaan, etten ole ihan 24/7 tuolla missään ryyppyporukoissa. Se mulla on varmaan eniten ehkä auttanut siihen, että on tosiaan jotain tekemistä tullut, vaikka ei täälläkään nyt silleen niin tekemistä ole, mutta eipä ainakaan ensimmäisenä valu suoraan kaljakauppaan tai johonkin. (Aleksi)

Yksilöiden elämässä arki on tila, jonka voi rakentaa vapaasti itselleen, mutta sitä rajoittavat lukemattomat sosiaaliset välttämättömyydet ja pakot. Sosiaalinen, kulttuurinen ja taloudellinen pääoma kaikkine ulottuvuuksineen luovat raamit yksilön arkeen. (Koski & Harinen 2008, 8.) Tutkittavat kertoivat löytäneensä kuntouttavan työtoiminnan kautta helpotusta arjen käytäntöjen kanssa toimimiseen. Haastateltaville oli iso asia, että kuntouttava työtoiminta ylläpitää viikkorytmiä. Työttömänä päivät ovat ilman sitä liian samankaltaisia ja passivoivia. Tutkittavat kertoivat kuntouttavan työtoiminnan antavan aktiviteetteja päiviin ja jonkun kodin ulkopuolisen paikan mihin mennä.

On se tietysti, että saa elämään päivärytmiä, rungon. Se on iso juttu, vaikka ei se niin mielekästä välttämättä olisikaan niin on se tärkeää, että on semmonen päivärytmi, ja kun ei siitäkään tule mitään, että makaa kotona vaan ja niin, ei siitä tule mitään. Mieluummin sitten vähän epämieluisaa

tekemistä tekee kuin että on vaan kotona. Se on vaan niin elämästä poispäin, jos on kotona päivät. (Vesa)

Elämänhallinnallisesta näkökulmasta arki on suuri vaikuttaja. Arjen askareet ja sen käytännöt ovat tärkeitä toimijuuden kokemuksen ja sen ehtojen luomiseksi työttömän elämässä. Sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen ja muiden ihmisten tapaaminen ei katso työllisyystilannetta, ja kotitöitä on tehtävä työttömänäkin. Normaalit arkiasiat auttavat työtöntä pitämään elämänsä hallinnassa. Työttömän toimijuus ei oleellisesti muutu arjen käytännöissä, koska ne eivät ole sidoksissa siihen onko ihminen työssäkäyvä vai työtön.

Oman vapaa-ajan ja kuntouttavan työtoiminnan rytmitys meni haastateltavilla sujuvasti. Yksi tutkittava totesi, että *työ työnä ja muu elämä muuna elämänä*. Heidän oli helppo sovittaa omat menot kurssien mukaan. Arkea haluttiin myös paeta esimerkiksi juhliin, ja siten lisätä elämään mielekkyyttä ja hyvinvoinnin tunnetta. Juhlia ja perhetapahtumia työttömät eivät halunneet jättää välistä kuntouttavan työtoiminnan päivinä, joten heistä tuntui turhalta selitellä menojaan lomakkeilla. Juhlien erityisyys arkeen verrattuna oli niin suuri innostuksen aihe, että niitä haluttiin juhlia siitäkin huolimatta, että se aiheuttaisi ongelmia työttömyysturvan maksuun. Tutkittava kertoo miltä hänestä tuntuu ristiriita työtoimintaan osallistumisen ja omien menojen suhteen:

No meille on ainakin sanottu, että pois ei saa olla ilman lääkärin lausuntoa, ja sitten jos on pois niin sitten ei tule rahaa. Että ketä se sitten koskettaa, niin sillä on nämä ehdot. Minulla on valmistujaisjuhla just perjantaina, että miten ne silloin sitten sanovat minulle. Niin, että hae sairasloma tai sitten et saa palkkaa, mutta se on minulle se yksi ja hailee, jos minun poika valmistuu, niin se menee asian edelle. Sinne minä menen, sain sitten sitä päivärahaa tai en, että elämän tärkeysjärjestys kaikessa. Että tuntuhan se pahalta, kun ensimmäisellä kerralla sanottiin, että sitten ei tule ylimääräisiä poissaoloja olla ja sitten sitä ja sitä ei tule ja näin ja näin ja näin, että olkaa rehellisiä. No minä olen rehellinen ihminen, että minuun se vähän kolahti negatiivisesti. Mutta tilanteen mukaan, että jos jollain on paha päivä, niin eihän silloin sinne voi tulla sitten sinne kurssille ja vaikka tulisikin niin eihän siellä sitten voi tehdä mitään, jos sinulla on joku jalka jotenkin tai selkä jo jumissa, niin täytyisi ottaa huomioon se siten kanssa, että kaikilla on ne omat vaivat. Ja sitten se mikä juhlatilanne se sitten onkin minkä takia olet pois, että se tärkeys. (Anne)

Tutkittavat olivat valmiita menettämään työttömyyskorvauksen siltä ajalta, jos juhla tai tapahtuma ei ole viranomaisten mielestä hyväksyttävä meno. Asiakkaan näkökulmasta kontrolli on uuvuttavaa ja siinä kokee menettävänsä yksityisyytensä. Kontrolli koetaan myös epäluottamuksen osoituksena ja se herättää tunteen, että asiakkaan rehellisyys on asetettu kyseenalaiseen valoon. Yksilö kokee tämän loukkaavana tilanteessa, jossa on vaatimusten mukaisesti raportoinut ja vastannut byrokratian edellyttämiin selvityksiin ja ilmoituksiin. (Vaherjoki 2011, 15.)

6.3 Kuntouttavan työtoiminnan ja työn merkitys elämänhallintaan

Haastattelemistani pitkäaikaistyöttömistä useimmat puhuivat kuntouttavasta työtoiminnasta yhtä lailla työnä kuin puhuisivat palkkatyöstä. He käyvät toiminnassa säännöllisesti viikoittain tietyn tuntimäärän ja saavat käydyistä päivistä korvauksen. Kuntouttava työtoiminta on silloin asiakkaille töihin verrattavissa olevaa toimintaa, mutta jossa he saavat käydä joustavasti oman tilanteensa mukaan. Useampi mainitsi käyvänsä töissä, kun he kertoivat arjestaan kuntouttavan työtoiminnan asiakkaana. Kuntouttava työtoiminta oli asiakkaille aktivoivaa toimintaa, joten vastasi hieman samaa kuin työ. He vain eivät olleet palkkatöissä vaan työttömän ”töissä”. Työttömät kyllä tiesivät palkkatyön ja kuntouttavan työtoiminnan ”työn” eroavaisuudet, ja tekivät jaon näiden välille merkitysten eroissa. Palkkatyö oli arvostettu työn muoto. Yksi tutkittava kuvasi työn tärkeyden näin:

Työllä on ihmiselle kyllä tosi suuri merkitys, että ei passivoidu. (Marjatta)

Työmarkkina-asemaa pidetään keskeisimpänä kansalaisuutta ja mahdollisuuksia kansalaisena turvaavana tekijänä. Asema kansalaisena ja yhteiskunnan jäsenenä korostuu työttömyyden myötä. Yksilön mahdollisuudet integroitua yhteiskuntaan muovaavat sitä millaiseksi tämä asema koetaan. Työttömillekin palkkatyö on lähes ainoa toivottava tila ja mahdollisuus integroitua yhteiskuntaan. Palkkatyön tavoittelu estää näkemästä muita mahdollisuuksia. Työttömyyden rakenteistamassa välitilassa olevat työttömät yrittävät ratkaista noita asioita, mutta samalla sopeutuvat ja elävät sitä todellisuutena. (Karjalainen & Virtanen 1997, 9.)

Seitsemän haastateltavaa kymmenestä haluaisi töihin, mutta esimerkiksi perhetilanteen, koulutuksen puutteen, oman jaksamisen ja monisairauksien koettiin olevan este työlämää siirtymiselle. Yhdeksän haastateltavaa ei uskonut työllistyvänsä lähitulevaisuudessa haastatteluhetkellä. Työllistymismahdollisuuksien koettiin olevan heikot lama-aikana, kun työpaikkoja on vähän tarjolla sekä myös edellä mainituista syistä. Viisi asiakasta uskoo kuitenkin, että omalla aktiivisuudella voisi olla mahdollista muuttaa työllisyystilannetta. Nämä asiat kuulostavat olevan ristiriidassa keskenään, mutta koin, että haastateltavat haluavat ylläpitää uskoa työllistymiseen, vaikka tiedostavat ettei töitä välttämättä löydy. Halutaan uskoa siihen, että pitkäaikaistyöttömyydestä huolimatta on olemassa jonkinlainen työmarkkina-arvo.

Haastateltavilleni kuntouttava työtoiminta on lähimpänä sellaista työtä, johon he pystyvät nykyisessä elämäntilanteessaan. Kuntouttava työtoiminta on kuntien järjestämä työllistymistä edistävä palvelu, mutta monille työttömille se on heidän palkkatyönsä, koska ei ole muutakaan. Kuntouttavassa työtoiminnassa käydään säännöllisesti tietyt tunnit ja siitä saa ”palkkaa” työttömyysturvan muodossa. Työttömät osaavat erottaa kuntouttavasta työtoiminnasta saadun rahan ja palkkatyöstä saadun rahan erikseen. Nämä näyttäytyivät eriarvoisina keskenään. Useampi haastateltava kertoi, että yhdeksän euron kulukorvaus kuntouttavan työtoiminnan päivästä ei vastaa tehtyä työmäärää tai työn vaatavuutta.

Siitä pitäisi sitten saada kyllä joku muu kuin se yhdeksän euroa. (---) Kun sinä teet kuitenkin samaa, yrität tehdä kuin se ketä on niin kuin oikein töissäkin. Teet samaa asiaa niin kyllähän siitä pitäisi saada se. (Päivi)

Vaikka kuntouttavasta työtoiminnasta ei saa samaa palkkaa kuin työntekijä palkkatyöstä, niin sen arkimerkitys oli työttömille niin suuri, että toimintaan oltiin loppujen lopuksi tyytyväisiä. Se, että kurseilla sai osallistua ohjattuun toimintaan tai tehtäviin, oli merkityksellistä pitkäaikaistyöttömille, koska se aiheutti tutkittavissa tunteen, että sai tehdä jotakin hyödyllistä. Kuntouttava työtoiminta ylläpiti kokemusta elämönhallinnasta. Varsinaisia kuntouttavia vaikutuksia haastateltavat eivät tunnustaneet saaneen, mutta kokivat sen itsetunnolleen paremmaksi kuin pelkän työttömyyden.

Jos on pitkäaikaistyöttömänä vaikka niin kyllä, kyllähän se nyt paljon, jos ei pääse töihin vaikka mihinkään ja, niin onhan se nyt hyvä, että ihminen

saa tekemistä ja vielä jos saa hyödyllistä tekemistä oikein tehdä ja, parantaa itsetuntoa ja, onhan sillä monia hyviä vaikutuksia. Minun mielestä se on tärkeitä, että semmoinen on olemassa. (Vesa)

Tutkittavat olivat saaneet monia hyviä taitoja ja eväitä elämänhallintaan, mutta kuntouttavasta työtoiminnasta ei uskottu poikivan työsuhteita. Kuntouttavan työtoiminnan lakisääteinen tehtävä on luoda edellytyksiä työllistymiselle, mutta asiakkaiden kokemus ei vastannut tätä. Yhdeksän kymmenestä tutkittavasta koki, että heidän ympärillään ei ollut tahoja, jotka olisivat auttaneet parantamaan työllistymismahdollisuuksia. Viisi haastateltavaa mainitsi, että TE-toimisto on kannustanut asiassa, mutta sieltäkään ei ole järjestetty töitä. Palvelu koetaan epätarkoituksenmukaiseksi pirstaleisessa palvelujärjestelmässä (STM 2011, 27). Kaikki tutkittavat arvioivat omat mahdollisuutensa työllistyä heikoksi. Toiveet työuran suhteen olivat optimistisia, mutta realistiset mahdollisuudet työelämään palaamiseen olivat rajallisemmat.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Pertti Alasuutari (1999, 32) totesi artikkelissaan, että ”sosiologeille on alkeistotuus sanoa, että sosiologiassa tutkija on aina osa omaa kohdettaan, yhteiskuntaa”. Minun tekemät tulokset tutkimuksessani pohjautuvat myös tähän. Tämä on hyvä ottaa huomioon, kun tarkastelee tutkimukseni tuloksia. Olen yhteiskuntani tuote, joten tarkastelen asioita sen mukaan. Tutkimukseni olisi todennäköisesti erilainen, jos sen olisi tehnyt esimerkiksi ruotsalainen tai italialainen tutkija.

Tutkimuksen aihe on ollut työttömyystutkimuksen kannalta ajankohtainen koko tutkimusprosessin ajan. Työikäisten joukosta työttömänä on ollut yllättävän suuri osa väestöstä jo pidemmän aikaa. Yhteiskunta yrittää parhaansa saada työttömiä takaisin työelämään. Aktivointitoimenpiteitä, kuten kuntouttavaa työtoimintaa, on tutkittu muun muassa sen takia, että nähtäisiin hyötyvätkö työttömät näistä toimenpiteistä. Pitkäaikaistyöttömät kuuluvat osana suomalaiseen yhteiskuntaan, joten kuntouttavan työtoiminnan ja muiden aktivointitoimenpiteiden tutkiminen on tarpeellista vielä pitkään.

7.1 Tutkimuskysymykset jälkitarkastelussa

Pro graduni tavoitteena oli löytää haastatteluaineistosta vastauksia kysymyksiin millaista toimijuutta ja osallisuutta sekä elämänhallintaa kuntouttavassa työtoiminnassa olevilla pitkäaikaistyöttömällä on, ja onko kuntouttava työtoiminta vaikuttanut näihin. Lisäksi tavoitteenani oli pohtia näiden vaikutusta työttömien hyvinvointiin. Käsittelin aineiston aineistolähtöisellä ja teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä. Seuraavaksi pohdin, onnistuinko analyysissä vastaamaan tutkimuskysymyksiini.

Analyysia oli vaikea lähteä miettimään tutkimuskysymyksiin vastaamisen näkökulmasta, koska teoreettisiksi teemoiksi olin valinnut abstrakteja ja moniulotteisia käsitteitä. Tulokset ovat siten muotoutuneet sen mukaan, mitä näin kussakin teemassa toimivan tutkimukseni aineiston kanssa. Huomasin analyysin edetessä, että tutkimukseen valitsemani teemat soveltuivat hyvin yhteen, koska jokainen tuki toisiaan. Teemat ovat

yhteydessä toisiinsa, vaikka aluksi ei vaikuttaisi siltä. Ihmisen elämänhallintaan kuuluu kokemus toimijuudesta ja minuudesta sekä muiden ihmisten vaikutus näihin eli osallisuus. Toimijuus oli sidoksissa osallisuuteen ja elämänhallintaan, koska näissä tapahtuvat muutokset vaikuttivat myös toimijuuteen. Pitkäaikaistyöttömien toimijuus näyttäytyi liukuvana ja mukautuvana elämän merkityksellisyyden, sosiaalisen ja taloudellisten resurssien sekä rajoitteiden mukaan.

Pohdin analyysin jälkeen mitä asioita teoriasta jäi puuttumaan mihin en saanut vastattua analyysissä. Ensimmäisenä mieleen nousi sosiaalinen pääoma ja vaikeus nostaa sitä elementtinä analyysiini. Esimerkiksi Pierre Bourdieun (1985, 11) ajatus sosiaalisen pääoman hankkimisesta maailman kentillä kilpaillessa muiden kentillä toimivien kanssa tuntui vieraalta ajatukselta tutkimuksessani. En aivan tavoittanut tätä ideaa aineistossani enkä näin ollen myöskään analyysissä. En saanut sosiaalisen pääoman teoriasta kiinni muuten kuin muita teorioita tukevana ajatuksena. Sosiaalinen pääoma oli parhaimmillaan osana osallisuutta, jossa sitä ilmeni esimerkiksi yhteisössä luottamuksen kokemuksissa. Sosiaalinen pääoma ei ollut turha tutkimukselleni, koska se osoittautui toimivaksi tukemaan osallisuuden teoriaa.

7.2 Tutkimuksen tulokset

Analyysissä kehittelin kolme erilaista toimijuutta kuntouttavan työtoiminnan pitkäaikaistyöttömille. Nämä toimijuudet heijastavat tekemisen ja olemisen tapaa heidän omassa elämässään sekä kuntouttavaan työtoimintaan osallistuessaan. Havaitsin, että toimijuus ei ole stabiili tila vaan se on mukautuva ja joustava elämäntilanteen mukaan. Osallisuus liikkui näiden toimijuuksien mukana ja sekin osoittautui mukautuvaksi.

Pitkäaikaistyöttömien toimijuutta kuvastaa hyvin termi sopeutuminen työttömyyden välitilassa. Tässä välitilassa yritetään ratkoa työn eetosta ja sen ensisijaisuutta sekä työttömyyden problematiikkaa. Siinä on myös kysymys selviytymisen eetoksesta eli yritetään olla valumatta pohjalle. (Karjalainen & Virtanen 1997, 9.) Työttömyys ei näyttäytynyt hassumpana olotilana, jos siihen sopeuduttiin niin hyvin, että elämänmuutosten tekeminen tuntui liian isolta askeleelta. Useimmille tutkimuksen pitkäaikaistyöttömille

päivittäisestä arjesta selviäminen oli heidän sen hetkistä elämäänsä – ei yritetä edetä elämässä eteenpäin ja esimerkiksi saada palkkatyötä vaan yritetään säilyttää oma toimintakunto kuntouttavassa työtoiminnassa, jos mahdollisesti saisi töitä tulevaisuudessa. Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaani elämät heijastivat tätä, mutta osa heistä oli kyllästynyt ja tyytymätön elämäntilanteeseensa ja he pyrkivät pääsemään irti sopeutumisen tilasta.

Muutamille asiakkaille kuntouttava työtoiminta toimi miettimisen paikkana saadakseen omat arvot ja tavoitteet kuntoon. Ennen kuntouttavaa näillä asiakkailla saattoi olla elämänhallinnassa suuria ongelmia, mutta kuntouttavasta työtoiminnasta sai virikkeitä pohtia elämänsä suuntaa. Se oli paikka, jossa sai pohtia miten elämänsä järjestäisi tulevaisuudessa, ja kun on valmis muutokseen niin voisi tehdä tarvittavat toimenpiteet. Juha Siitonen (1999) on kuvannut onnistumisen kokemuksia erittäin arvokkaina voimaantumisen kannalta. Luottamus, arvostus, hyväksyminen ja ilmapiirin rakentuminen liittyvät läheisesti onnistumiseen. Nämä taas ovat yhteydessä itsetunnon ja itsearvostuksen rakentumiseen, minäkuvan muodostumiseen, riskinottoon, rohkeuteen kokeilla itselle uusia asioita ja voimavarojen vapautumiseen. (emt., 154.)

Työttömäksi leimaantuminen vaikutti haastateltujen työttömien luottamukseen itseään kohtaan ja sitä kautta asiakkuuskokemukseen ja viranomaisten kanssa toimimiseen. Pitkäaikaistyötön ei välttämättä halua itseään kutsuttavan asiakkaaksi, koska se tuntuu alentavalta. Kokemus johtui myös siitä, että työttömällä on vähemmän valtaa vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Viranomaisilla on valta päättää asiakkaille myönnettävistä sosiaalietuuksista, jolloin tutkittavien taloudelliset resurssit ovat muiden käsissä. Tämä heikensi tutkittavien kokemusta elämänhallinnasta. Viranomaisten ja byrokratian kontrolli työttömän toimeentuloon ja yksityisyyteen on pitkäaikaistyöttömille punainen vaate, joka vaikuttaa asiakaskokemuksessa luottamuksen menettämisenä.

Haastateltavat joutuivat tekemään arkielämässään päätöksiä rahallisen tilanteensa puitteissa, jolloin monesta asiasta joutui myös luopumaan. Pitkäaikaistyöttömät olivat tähän kuitenkin sopeutuneet ja elämänhallinta oli mukautettu sen hetkisten resurssien mukaan. Taloudellisen tilanteen niukkuus oli kuitenkin hyvinvointia heikentävä tekijä ja vaikutti työttömien tekemiin arkivalintoihin harrastuksista lähtien.

Tutkittavat saivat sosiaalista pääomaa jonkin verran kuntouttavasta työtoiminnasta uusien tuttavuuksien kautta, mutta suurin osa heistä ammensi jaksamista omista läheisistä ja perheestä. Perhe ja ystävät ovat niin tärkeitä, että he ovat suuri voimavara päivittäisessä arjessa ja työttömyyden kanssa selviytymisessä. Tulokset ovat yhteneväisiä Matti Kortteisen ja Hannu Tuomikosken (1998) tutkimuksen kanssa. Heidän mukaan työttömän selviytyminen työ- ja toimintakykyisenä perustuu sosiaaliseen kannatteluun, jota on olemassa niin yhteisöllistä kuin yhteiskunnallista. Sosiaalisen kannattelun jäsentämät sosiaaliset suhteet auttavat kestämaan pitkäaikaistyöttömyyttä. (emt., 167–168.)

Tutkittavieni hyvinvointi oli parhaimmillaan, kun arki tuntui mielekkäältä. Arjen hallinta ja arkielämän taidot ovat sosiaalisia prosesseja. Hallinta suhteessa itseen ja muihin ihmisiin yhtä aikaa on elämäntähtäystä, jonka vuoksi se on ensisijaisesti sosiaalista toimintaa ja toissijaisesti psyykkistä ponnistelua. (Ylistö 2009, 296.) Arkirytmien säilyminen kuntouttavan työtoiminnan mukana oli hyvinvointia parantava tekijä. Ilman sitä arki työttömänä tuntui tyhjältä ja merkityksettömältä. Työttömien elämäntähtäystä oli parempaa, kun arki toimi ja tukea oli riittävästi. Arkeen kaivattiin piristystä myös juhlien ja perhetapahtumien kautta, joten pettymys oli suuri, mikäli työttömyyspäiväraha evättiin niiden takia. Perhetapahtumat menivät haastateltavilla aina kuntouttavan työtoiminnan edelle, joka kertoo siitä, että ihmissuhteiden ylläpitäminen on merkittävä hyvinvointitekijä pitkäaikaistyöttömän elämässä.

Toimijoiden välisiä suhteita määrittivät yleisesti osallistuminen ja yhteenkuuluvuuden tunne. Kuntouttava työtoiminta ei ollut näkyvästi heikentänyt työttömien hyvinvointia vaan pikemminkin päinvastoin, mutta hyvinvointia se saattoi heikentää muun muassa ryhmähengen puuttumisen vuoksi. Ryhmissä ja kursseilla missä ollaan tiiviisti muiden ihmisten kanssa, on yleensä näkymättömät ja puhumattomat kohteliaisuussäännöt ja osallistumisen eetos. Jos joku rikkoi näitä, häntä katsottiin paheksuvasti. Aktiivisesti osallistuvat asiakkaat suhtautuivat nyreästi muihin asiakkaisiin, jotka käyttäytyivät hankalasti tai eivät tehneet mitään. Molempien osapuolien toiminta peilaa *affect control theoryn* (suomentaisin teorian tunteiden säätelyn teoriaksi) ajatusta siitä, että on mahdollista ennustaa miten yksilöt toimivat, kun toiset rikkovat sosiaalisten tilanteiden en-

nakko-odotuksia. Teorian mukaan yksilöt konstruoivat tapahtumia vahvistaakseen perustavanlaatuisia merkityksiä itsen ja toisten suhteen, ja käyttävät tunteita mittareina siitä onko tapahtumia odotettu vai ei. Tunteiden herääminen tilanteissa, jotka ovat erilaisia kuin kulttuurissa odotetaan, synnyttää poikkeaman, joka saa yksilön palauttamaan itsen ja tilanteen takaisin kulttuurin standardiin. (Carter & Fuller 2015, 8.) Teorian perusteella on mahdollista vetää se johtopäätös, että kuntouttavassa työtoiminnassa asiakkaiden välisillä vuorovaikutustilanteilla on sosiaalisia vaikutuksia ja seurauksia. Pääasiassa kuntouttavasta työtoiminnasta kuitenkin saatiin hyviä kokemuksia ja ihmiset tuntuivat innokkailta olemaan mukana. Siellä luotiin uusia ystävyys- ja tuttavuussuhteitakin. Kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden luoman keskinäisen yhteisön toimivuus riippui siitä millainen osallistumisen ja yhteistyön aste kursseilla ja ryhmissä valitsi.

Haastattelemiini kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat olivat elämäntilanteissa, joissa aktivointipoliittinen palvelu ylläpitää kokemusta oman elämän hallitsemisesta ja aktivoi ottamaan uusia askelia elämässä. Pitkäaikaistyöttömillä oli yleensä ottaen positiivinen elämänasenne, vaikka he tiedostivat rajallisuutensa päästä työelämään, rajallisen sosiaalisen pääomansa ja muut resurssit. Näiden ihmisten tarinat kannustavat uskomaan, että elämä ei ole ankeaa pitkäaikaistyöttömänä, vaan siihen voi löytää merkityksellisyyttä ja arvokkuutta.

7.3 Tutkimuksen yleistettävyys

Tutkimukseni tulokset antoivat viitteitä siinä, että kuntouttava työtoiminta lisää pitkäaikaistyöttömien hyvinvointia monella tasolla. Se onnistui vaikuttamaan niin toimijuuteen, osallisuuteen kuin elämänhallintaan, ja enimmäkseen positiivisilla asioilla. Koen, että tutkimukseni on hyvä lisä olemassa olevaan työttömyystutkimuskenttään. Tutkimukseni koostuu pienen asiakasjoukon kokemuksista, joten tulokset ovat sen takia varauksella yleistettäviä. Haastateltavien osuus kaikista pitkäaikaistyöttömistä kuntouttavassa työtoiminnassa on niin pieni, että heidän kokemuksensa eivät voi vastata kaikkien asiakkaiden kokemuksia. Tutkimuksen tuloksiin on syytä suhtautua vain näiden kymmenen yksilön kokemuksista muodostuneen haastatteluaineiston yleistyksinä. Tästä pienestä kattauksesta voidaan kuitenkin tehdä jotain päätelmiä.

Tarkastelin mikrotasolla yksittäisten toimijoiden elämää, mutta makrotasolla kategorisoin nämä toimijat pitkäaikaistyöttömiksi. Joukon tarkastelu mahdollisti kurkistamaan mitä he ajattelivat kuntouttavasta työtoiminnasta ja kuinka se on heidän kohdallaan onnistunut. Aktivointipolitiikka on siinä mielessä onnistunut tutkittavieni osalta, että useampi aikoi tehdä tai oli jo tehnyt elämänmuutoksia, ja he pyrkivät työllistymään jossakin vaiheessa näiden muutosten avulla. Toiminta onnistui tukemaan tai jopa parantamaan elämänhallintaa, mutta ei luomaan edellytyksiä työllistymiselle. Suurin osa tutkittavista ei kokenut kuntouttavaa työtoimintaa turhana vaan sieltä sai vähintään jotain pientä ammennettavaksi myös omaan elämään ja arkeen. Haastateltavat olisivat toivoneet enemmän tukea työllistymiseen, koska työtoiminta ei heidän mielestään luonut edellytyksiä työllistymiselle. Aktiivinen sosiaalipolitiikka ei ole toteutunut tässä kohtaa tutkittavieni osalta. Tästä voi myös päätellä, että kuntouttava työtoiminta ei poista rakenteellista työttömyyttä. Pitkäaikaistyöttömille tarkoitettu kuntouttava työtoiminta on pyritty tekemään aktivoivaksi palveluksi, mutta tutkimukseni antoi viitteitä, että sitä voidaan edelleen kehittää toimimaan paremmin. Jokaisen yksilön elämäntilannetta on hankala ottaa kokonaisvaltaisesti huomioon kuntouttavassa työtoiminnassa, mutta esimerkiksi tutkimalla asiaa, palvelua voidaan muokata yksilöläheisemmäksi.

8 LOPPUPOHDINTA

8.1 Menetelmän ja aineiston toimivuus

Haastattelu tutkimusmetodina toimi tutkimuksessani loistavasti, koska sillä päästään tarkastelemaan kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden elämää ruohonjuuritasolta ja heidän kokemuksistaan käsin, juuri kuten olin halunnutkin. Kyselyllä ei olisi päässyt tarpeeksi lähelle, kun tarkastelussa on yksilöiden subjektiiviset kokemukset. Koen, että jos olisin tarkastellut asiakkaiden kokemuksia kuntouttavasta työtoiminnasta käyttäen muiden tutkimuksia aineistona, kuten esimerkiksi Iris Sandelin (2014) on tehnyt, en olisi päässyt yhtä syvällisesti tutkimaan pitkäaikaistyöttömien ajatuksia. Olisin myös tylsistynyt nopeasti toisenlaisen tutkimuksen tekemiseen. Nyt tutkimus pysyi mielenkiintoisena koko ajan myös sen ansiosta, että sain kunnian tutustua tutkittaviini haastatteluiden kautta.

Tutkija-tiedonantaja suhde on kaikista näkyvimmillään haastattelutilanteessa. Pyrin itse luomaan avointa ilmapiiriä, että tutkittavat voisivat luottamuksellisesti vastalla kysymyksiini. Haastatteluissa tutkijan ja haastateltavan välinen suhde tuntui yleensä luontevalta haastatteluiden loppua kohti, mutta jokaisen kanssa oli aluksi hakemista samalle aaltopituudelle pääsemiselle. Onneksi taustakysymyksiä oli useita, että haastateltavat saivat mahdollisuuden rentoutua niin paljon kuin pystyivät ennen teemakysymyksiä. Olisin voinut itsekin helpottaa tilannetta rupatteleamalla enemmän tutkittavien kanssa ennen haastattelua tai pohjustamalla heille mitä on tiedossa. Toiset tutkittavat halusivat haastattelut nopeasti suoritetuksi, joten vastaukset olivat lyhyitä. Ne olivat riittäviä harjoitteluni aikaiseen tutkimusraporttiin, mutta pro graduun riittämättömiä. Toiset haastateltavat halusivat jutella haastattelurungon ulkopuolisista asioista, mutta ne eivät välttämättä liittyneet haastattelukysymyksiin tai pro graduni teemoihin mitenkään. Haastatteluissa oli jonkin verran tasapainoilua luottamuksen kanssa, kun joihinkin kysymyksiin tutkittavat eivät halunneet vastata kovinkaan tarkasti ja lisäkysymyksiini vastattiin nihkeästi. Luulen, että tämä johtui siitä, että työttömät eivät olleet tottuneet vastailemaan henkilökohtaisempiin kysymyksiin aiemmissa viranomaishaastatteluissa

eivätkä kokeneet tuntevansa minua tarpeeksi avautuakseen omasta elämästään syvällisemmin.

Aineisto on laadullisesti ajateltuna suppeahko pro gradun tekemiseen. Määrällisesti kymmenen haastattelua on hyvä määrä opinnäytetyöhön, mutta mielestäni aineistoni käytettävyys laadullisesti ei ollut riittävää hyvän tutkimuksen tekemiseen. Aineistosta vain pieni osa oli käytettävissä valitsemieni teoreettisten näkökulmien kanssa. Viimeistään analyysivaiheessa huomasin miten ongelmallinen aineistoni loppujen lopuksi oli käyttää tieteellisen tutkimuksen aikaansaamiseksi. Haastattelukysymykset olivat paikoitellen niin suppeita, että haastateltavien vastaukset myötälivätkä tätä, jolloin he vastasivat lyhyesti. Joihinkin kysymyksiin tutkittavat olivat vastanneet muutamalla sanalla, joten niistä oli vaikea tehdä päätelmiä mistään. Tämä ongelma on varmasti vaikuttanut analyysiini ja tutkimuksen tuloksiin. Ongelmaa olisi voinut yrittää paikata esimerkiksi tekemällä kuntouttavan työtoiminnan asiakkaille lisäkyselyn suoraan teoreetisiin teemoihini liittyen. Ajatus tästä tuntui kuitenkin työläältä, koska käyttämäni aineiston käsittely oli jo kymmenen haastattelun osalta aikaa vievää. Päätin käyttää aineistoani sellaisena kuin se on ja kertoa avoimesti sen ongelmakohdista.

8.2 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimukseni tulosten luotettavuudessa on ongelmallisuuksia, joten niihin on suhtauduttava varauksella. Ensinnäkin aineisto on tehty muuta tarkoitusta varten kuin pro gradu -tutkielmaa, joten tulokset ovat sen mukaisia. Toiseksi uskoisin, että tutkittavien vastaamiseen vaikutti tieto, että tutkimus tehdään viranomaisille, joten he ovat voineet kaunistella puheitaan. Kolmanneksi kysyin kyllä tutkittavilta luvan käyttää haastatteluita myöhemmin pro gradua varten, mutta en voinut antaa heille haastatteluun osallistuessaan tietoa, että miten käyttäisin aineistoa omassa tutkimuksessani ja mistä näkökulmasta sen teen. Tiedonantajina heillä olisi ollut oikeus saada tietää tämä. Minulla ei ole mahdollisuutta ottaa heihin yhteyttä näin jälkikäteen ja ilmoittaa, että tutkimukseni on valmis. Tutkittavien yhteystiedot oli jo hävitetty, koska minulla oli niihin oikeus vain harjoittelun aikana. En siis voi myöskään antaa tutkimustani haastateltaville luettavaksi ennen tulosten julkaisua.

Olen edellä ja tutkimuksen aikana kertonut avoimesti tutkimuksen ongelmakohdista ja pohtinut niiden vaikutuksia tutkimukseen ja sen tuloksiin. En ole yrittänyt peitellä niitä, koska en olisi silloin uskottava tutkijana. Pidän tutkielmaani silti eettisesti luotettavana, koska olen tuonut julki epäkohtia ja kertonut tutkimukseni valinnoista. Läpinäkyvyys kerryttää luotettavuutta.

Jos siis jotakin muuttaisin tutkimuksestani, niin sen, että tekisin haastattelut varta vasten pro gradua varten. Haastattelukysymysten muotoilua voisi silloin laajentaa ja saada puolueettomia vastauksia kysymyksiin. Tekisin tutkimusmuistiinpanoja ennen ja jälkeen haastatteluiden auttamaan tutkimuksen tekemisessä. Kannustaisin haastateltavia enemmän kertomaan asioita tutkimuskysymysten ohi ja lisäksi, koska sieltä saisi mahdollisesti herkullisia tuloksia. Kiinnittäisin myös enemmän huomiota eettisten kysymysten pohtimiseen jo ennen tutkimuksen tekemistä. Tekisin tutkittaville viralliset haastattelukutsut ja tiedottaisin siinä tarkemmin esimerkiksi tutkimuksen kulusta ja aineiston käsittelystä.

8.3 Pro gradu -tutkielma prosessina

Tutkimuksen tekeminen on oppimisprosessi, joka varmastikaan ei pääty tutkimuksen julkaisemiseen. Tutkimuskirjallisuuden lukemiseen ja kirjoittamiseen käytetty aika saattaa tulevaisuudessa vielä yllättää minua tilanteissa, joista ei tässä vaiheessa ole aavistustakaan. Ajattelen, että kaikenlaisesta opiskelusta on hyötyä. Pro gradu -tutkielma tehdään projektiluontoisesti: siinä tarvitaan runsaasti kestävyyttä, tekemisen pilkkomista osiin ja aikaa sekä istumalihaksia tietokoneella työskentelyyn.

Tutkimukseni on minusta tärkeä, koska huono-osaisia ja heikommassa yhteiskunnallisessa asemassa olevia on hyvä oppia tuntemaan ja ymmärtämään. Tieto itselle tuntemattomasta asiasta vähentää ennakkoluuloja ja eriarvoisuutta, ja tämä pätee myös työttömiin. Tieto voi myös lisätä tuskaa, mutta ainakin se saa ihmisen ajattelemaan. Ja kuka tietää milloin saattaa joutua itsekin työttömäksi. Vakituinen työpaikka ja sen säilyminen eläkeikään asti ei ole itsestäänselvyys tänä päivänä, eikä edes määräaikaiset työsuhteet

ole itsestäänselvyyksiä, vaikka olisi koulutettu. Työmarkkinoihin vaikuttaa niin moni tekijä, että yksittäinen ihminen voi olla eksyksissä sellaisessa labyrintissa.

Itse oletin ennen korkeakouluharjoitteluani työllisyyspalveluissa, että työttömät ovat enimmäkseen tyytymättömiä tilanteeseensa, mutta haastatteluiden jälkeen jouduin muuttamaan käsitystäni. Tutkielmaa tehdessäni tajusin, että minulla on tämän yhteiskunnan tuotteena kuitenkin jonkinlaiset ennakkokäsitykset käsillä olevasta aiheesta. Haastatteluissa en ollut tietoinen asiasta, joten minun mielipiteilläni työttömyydestä ei ole ollut vaikutusta aineistoon. Onko tutkielmani muuttanut ajatuksiani pitkäaikaistyöttömistä? Kyllä se on. Olen oppinut ymmärtämään työttömyyttä ja pitkäaikaistyöttömyyttä paremmin, ja se on auttanut minua suhtautumaan työttömiin samanarvoisina ihmisinä kuin muutkin. Heille tärkeät arvot ja käsitys mielekkäästä elämästä on ihan yhtä arvokas kuin esimerkiksi minun. He ovat yhtä lailla tuntevia, ajattelevia ja kokevia ihmisiä kuin kuka tahansa meistä. Työttömiä ei ole syytä eriarvoistaa tai ajatella heitä erilaisina vain, koska he poikkeavat työllisyystilanteellisesti valtaväestöstä. Tutkielmani on katsaus tärkeään aiheeseen ja tätä lukiessa voi pohtia omaa suhtautumistaan (pitkäaikais)työttömyyteen ja työttömiin. Mielestäni hyvän tutkimuksen merkki on, jos se aiheuttaa lukijassaan jonkun reaktion.

Tutkielmassa käytetyn aineiston keräsin kesän 2015 aikana, ja pro gradua samasta aiheesta ja aineistosta aloitin hahmottelemaan saman vuoden syksyllä tutkielmaseminaarissa. Keräsin siis aineiston jo ennen ajatusta opinnäytetyöstä. Tein tutkimusta lukuvuosina 2015–2016, mutta kesäksi se jäi tauolle kesätöiden takia. Lukuvuonna 2016–2017 tein tutkimusta tosi vähän, joten en laske aikaa ollenkaan tältä ajalta. Aloitin gradun tekemisen uudelleen myöhäissyksyllä vuonna 2017. Kuluva kevät 2018 on ollut todella tiivistä aikaa tutkimuksen parissa, mutta myös tuottoisaa. Aiemmin tutkimusta varten tuottamani tekstit menivät uudelleenkäsittelyyn ja käytännössä tein melkein koko tutkimuksen kevään 2018 aikana. Sain jäseneltyä tutkimuksen siihen muotoon kuin se nyt valmistuessaan on. Tein tutkimusta siis noin kaksi ja puoli vuotta.

Minulla meni tutkielman valmistumiseen useampi vuosi alkaen aineiston keräämisestä vuonna 2015, mutta huomasin, että ajan kulumisessa on hyviäkin puolia. Ehdin kypsytelemään aihetta ja sen näkökulmia kunnolla sekä pohtimaan onko tutkielmani kirjoit-

tamisen arvoinen. En halunnut myöskään luovuttaa ja jättää pro gradua tekemättä, joten sisuunnuin, tartuin itseäni niskasta kiinni ja tein tutkielman. Siitä olen kiitollinen itselleni. Olen saanut läheisiltä paljon kannustusta, ja ilman heidän tukeaan gradu voisi olla vielä kesken. Haluan kiittää myös heitä saamastani tuesta.

8.4 Jatkotutkimuksen mahdollisuudet

Aineiston jatkokäytettävyydessä on hankaluuksia. Tutkimusluvan taakse rajattu aineisto ei mielestäni mahdollista jatkotutkimusta sellaisenaan, mutta aineistoa lisäämällä ja/tai laajentamalla se voisi onnistua. Jatkotutkimuksen mahdollisuuksia tutkimuksestani löytyisi enemmän laajentamisen kautta. Tutkimuksessani käsitellään vain yhden kaupungin kuntouttavan työtoiminnan asiakkaita, joten jatkotutkimuksessa aihetta voisi laajentaa useamman kunnan katsaukseksi. Laajempi aineisto mahdollistaisi uudenlaisia tutkimuskysymyksiä ja vaikka useamman tutkimuksenkin. Suuremmasta aineistosta olisi mahdollisuus tehdä vaikka väitöskirja.

Jatkotutkimusta voisi tehdä myös haastattelemalla uudestaan tutkimuksessa mukana olevia tutkittavia. Heiltä pitäisi kysyä lupa uudelleenhaastatteluihin, mutta sitä ennen tietenkin pitäisi kysyä heidän yhteystietonsa työllisyyspalveluilta. Olisi mielenkiintoista seurata miten haastateltavien elämä on muuttunut vuosien aikana ja ovatko he edelleen kuntouttavassa työtoiminnassa. Uusintahaastatteluisa voisi esimerkiksi ottaa selvää, onko kuntouttavan työtoiminnan tarkoitus eli työllistymisen edellytyksien parantaminen ja elämänhallinnan tukeminen onnistunut pitkäaikaistyöttömien kohdalla.

Työntekijänäkökulmaa kuntouttavaan työtoimintaan on tutkittu vähemmän kuin asiakasnäkökulmaa. Tutkimusmenetelmänä haastattelu tai kyselytutkimus olisivat mahdollisia, mutta työntekijöiden tulkinnat pääsisivät ehkä haastattelussa parhaiten esille. Tutkimusta voitaisiin tehdä niin, että haastatellaan kaupungin työntekijöitä kuntouttavasta työtoiminnasta. Tällöin saataisiin työntekijöiden näkökulma esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan aktivoivasta vaikutuksesta työttömiin sekä millaista on työskennellä työttömien kanssa.

Mielenkiintoista olisi tutkia miten työpaikan löytäneet entiset pitkäaikaistyöttömät kokivat kuntouttavan työtoiminnan. Hyvä menetelmä siihen olisi haastatella kuntouttavassa työtoiminnassa olleita, mutta sittemmin työelämään siirtyneitä. Silloin voitaisiin tutkia miten kuntouttavaa työtoimintaa on käytetty ponnahduslautana työttömyydestä irtaantumiseen, ja onko siitä saatu eväitä työelämään ja/tai omaan elämään.

LÄHTEET

- Aineistohallinnan käsikirja. 2017. Kvalitatiivisen datatiedoston käsittely. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.
<http://www.fsd.uta.fi/aineistohallinta/fi/kvalitatiivisen-datan-kasittely.html> (Luettu 03.04.2018.)
- Airio, Ilpo & Niemelä, Mikko. 2002. ”Periytyykö köyhyys? : köyhyiden ja toimeentulotukiasiakkaiden sukupolvinen liikkuvuus.” *Sosiologia* 39:3, 215–226.
- Alasuutari, Pertti. 1999. ”Yhteiskunta, kansakunta ja sosiologia.” *Sosiologia* 36:1, 32–40.
- Bloor, Michael & Wood, Fiona. 2006. *Keywords in qualitative methods: a vocabulary of research concepts*. London; Thousand Oaks, California; New Delhi: SAGE Publications.
- Bourdieu Pierre. 1985. *Sosiologian kysymyksiä*. Suomentanut J.-P. Roos. Tampere: Vastapaino.
- Carter, Michael J. & Fuller, Celene. 2015. ”Symbolic interactionism.” *Sociopedia.isa* DOI: 10.1177/205684601561, 1-17.
<http://www.sagepub.net/isa/resources/pdf/symbolic%20interactionism.pdf> (Luettu 23.04.2018)
- Eskola, Jari. 2010. ”Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen tutkimuksen analyysi vaihe vaiheelta.” Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittavalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*, toim. Juhani Aaltola & Raine Valli. Jyväskylä: PS-kustannus, 179–203.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana. 2007. ”Teemahaastattelu: opit ja opetukset.” Teoksessa *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittavalle tutkijalle*, toim. Juhani Aaltola & Raine Valli. Jyväskylä: PS-Kustannus, 25–43.
- Grix, Jonathan. 2004. *The foundations of research*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Heikkinen, Virpi. 2016. *Pitkäaikaistyötön vai pysyvästi työkyvytön: Tyyppitarinoita 2000-luvun teollisuuskaupungista*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto: Terveystieteiden yksikkö. Acta Universitatis Tamperensis 2232.
- Hokkanen, Liisa. 2003. ”Vapaaehtoinen ja vertainen auttaminen”. Teoksessa *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut*, toim. Merja Laitinen & Anneli Pohjola. Jyväskylä: PS-kustannus, 254–274.

Hokkanen, Liisa. 2009. ”Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina.” Teoksessa *Sosiaalityö ja teoria*, toim. Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö. Jyväskylä: PS-kustannus, 315–337.

Hokkanen, Liisa. 2013. ”Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityöllisessä asianajossa.” Teoksessa *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*, toim. Merja Laitinen & Asta Niskala. Tampere: Vastapaino, 55–86.

Hokkanen, Liisa. 2014. *Autetuksi tuleminen: valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet*. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 145.

Honkasalo, Marja-Liisa, Ketokivi, Kaisa & Leppo, Anna. 2014. ”Moniselitteinen ja hämärä toimijuus.” *Sociologia* 51:4, s. 365–372.

Ilmonen Kaj. 2004. ”Sosiaalinen pääoma: uusi ihmeäsite vai käyttökelpoinen hypoteesi?”. Teoksessa *Sociologia nyk keskusteluita*, toim. Keijo Rahkonen. Helsinki: Gaudeamus, 99–142.

Jaari, Aini. 2004. *Itsetunto, elämäntilanne ja arvot: korrelatiivinen tutkimus Morris Rosenbergin itsetuntokäsitteen taustasta suomalaisilla työkäisillä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kallio, Olavi, Meklin, Pentti & Tammi, Jari. 2008. *Kuntouttavan työtoiminnan taloudelliset vaikutukset kunnille vuonna 2006*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Työ ja yrittäjyys 4/2008. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Karjalainen, Jarno, Kirjavainen, Ewa, Mattila, Ira, Sipilä, Hilla-Maaria & Valkonen, Tiia. 2015. *Kohti kuntouttavampia työelämäpalveluita - KOPPI-hankkeen tuloksia*. Työpäpöri 7/2015. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere: Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy.

Karjalainen, Pekka & Virtanen, Petri. 1997. ”Työttömyys ja urbaani toiseus: pohjoiskarjalainen näkökulma.” *Sociologia* 34:4, 281–294.

Karjalainen, Vappu. 2011. ”Työttömien ammatillisen kuntoutuksen kysymys”. Teoksessa *Kuntoutus muutoksessa*, toim. Aila Järvikoski, Jari Lindh & Asko Suikkanen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 89–101.

Kauppila, Juha & Kauppila, Päivi Annika. 2015. ”Hyvinvointivaltio toimijuuden tukena.” Teoksessa *Toimijuus, ohjaus ja elämäntilanne*, toim. Päivi Annika Kauppila, Jussi Silvonen & Marjatta Vanhalakka-Ruoho. Joensuu: Itä-Suomen Yliopisto, 17–38.

Keskitalo, Elsa & Karjalainen, Vappu. 2013. ”Mitä on aktivointi ja aktiivipolitiikka?” Teoksessa *Kaikki työuralle! - Työttömien aktiivipolitiikka Suomessa*, toim. Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 7–18.

Klem, Simo. 2013. *Työllistymistä tukeva toiminta, työtoiminta ja työhönvalmennus sosiaalihuollossa: Kuntakartoitus 2013*. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2013:23. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Helsinki.

Kortteinen, Matti & Tuomikoski, Hannu. 1998. *Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Koski, Leena & Harinen, Päivi. 2008. ”Arjen ahtaus ja turva.” Teoksessa *Arjen askeleet: Otteita elämän järjestyksistä*, toim. Päivi Harinen & Leena Koski. Joensuu: Joensuun yliopisto, 7–11.

Kotiranta, Tuija & Virkki, Tuija. 2011. ”Toimijuus ja sosiaalisen toiminnan teoria.” Teoksessa *Sosiaalisen toiminnan perusta*, toim. Tuija Kotiranta, Petteri Niemi & Raili Haaki. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 113–132.

Kuuva, Niina. 2011. *Takaisin työhön vai työkyvyttömyyseläkkeelle? Työkykyä palauttavat prosessit*. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 5/2011. Eläketurvakeskus. Helsinki: Edita Prima Oy.

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta. 189/2001. FINLEX -säädetietopankki. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010189> (Luettu 18.4.2018.)

Laurila, Anja. 1995. *Työ meni - mitä jäi: vaihtoehtoja elämänhallintaan*. Helsinki: Kirjapaja.

Luhtasela, Leena. 2009. *Osallisuuden rakentuminen kuntouttavassa työtoiminnassa*. Lisensiaatintyö. Helsinki: Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos.

Lundbom, Pia & Herranen, Jatta. 2011. ”Sosiaalisen vahvistamisen ajankohtaisuus.” Teoksessa *Sosiaalinen vahvistaminen kokemuksina ja käytänteinä*, toim. Pia Lundbom & Jatta Herranen. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu, 4–12. <http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/38289/978-952-456-114-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Luettu 08.01.2018.)

Luomanen, Jari. 1999. *Työttömyys – Ongelmia ja mahdollisuuksia*. Turku: Turun yliopisto. Sosiologian laitos. Sosiologista keskustelua B 34.

Mikkonen, Irja. 2011. ”Vertaistuki osana sosiaalista vahvistamista.” Teoksessa *Sosiaalinen vahvistaminen kokemuksina ja käytänteinä*, toim. Pia Lundbom & Jatta Herranen. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu, 204–222. <http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/38289/978-952-456-114-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Luettu 18.04.2018.)

Mäkelä, Pekka & Ruokonen, Floora. 2005. ”Luottamus sosiaalisen pääoman teorioiden ydinkäsitteenä”. Teoksessa *Sosiaalisen pääoman kentät*, toim. Pertti Jokivuori. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy, Kopijyvä Oy, 21–44.

Nordic Social Statistical Committee. 2017. *Social Protection in the Nordic Countries 2015/2016. Scope, Expenditure and Financing*. Copenhagen: Nordic Social Statistical

- Committee (NOSOSCO). Version 63:2017. <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1148493/FULLTEXT02.pdf> (Luettu 10.04.2018.)
- Pietiläinen, Rauno. 2005. *Työttömyydestä selviytyminen: psykologinen lähestyminen työttömyyteen*. Väitöskirja. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Acta Universitatis Laponiensis, 84.
- Pirnes, Esa & Tiihonen, Arto. 2011. ”Merkityksellisen ja kokemuksellisen (kansalais)toimijuuden pelikenttä.” *Yhteiskuntapolitiikka* 76:4, 436–448.
- Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno. 2013. ”Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa.” Teoksessa *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?*, toim. Taina Era. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu, 12–34.
- Ruishalme, Outi & Saaristo, Liisa. 2007. *Elämä satuttaa: kriisit ja niistä selviytyminen*. Helsinki: Tammi.
- Ruuskanen, Petri. 2001. *Sosiaalinen pääoma: käsitteet, suuntauksat ja mekanismit*. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. VATT-tutkimuksia 81.
- Saaristo, Kimmo & Jokinen, Kimmo. 2008. *Sosiologia*. 1.-3. painos. Helsinki: WSOY.
- Sandelin, Iris. 2014. *Kuntouttava työtoiminta asiakkaiden kokemana. Kirjallisuuskatsaus asiakkaiden toiminnalle antamista merkityksistä*. Työpaperi 8/2004. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere.
- Siitonen, Juha. 1999. *Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua*. Väitöskirja. Oulu: Oulun yliopisto. Oulun opettajankoulutuslaitos. <http://jultika.oulu.fi/files/isbn951425340X.pdf> (Luettu 05.01.2018.)
- Silvonen, Jussi. 2015. ”Toiminta ja suhteet – neljä fragmenttia toimijuudesta”. Teoksessa *Toimijuus, ohjaus ja elämäntie*, toim. Päivi Annika Kauppila, Jussi Silvonen & Marjatta Vanhalakka-Ruoho. Joensuu: Itä-Suomen Yliopisto, 3–15.
- STM. 2001. *Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja*. Sosiaali- ja terveysministeriö, oppaita 2001:8. Sosiaali- ja terveysministeriö. Työministeriö. Helsinki.
- STM. 2004. *Kuntouttavan työtoiminnan ohjausryhmän muistio*. Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita, 2004:10. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- STM. 2011. *Työelämäosallisuuden lisääminen on yhteinen asia. Asiantuntijaryhmän ehdotukset heikossa työmarkkina-asemassa olevien henkilöiden työelämäosallisuuden lisäämiseksi*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2011:4. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.
- Tammelin, Mia. 2010. *Kokemuksia sosiaalipalveluista. Kuntouttavan työtoiminnan asiakasfoorumit Keski-Suomessa*. Raportti 31/2010. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki: Yliopistopaino.

Taalu, Heikki. 2017. *Tilastoja korkeasti koulutettujen työttömyydestä*. Akava. https://www.akava.fi/files/12516/01_Tilastoja_korkeasti_koulutettujen_tyottomyydesta_yleisimmat_asteet.pdf (Luettu 21.02.2018.)

TEM. 2011. *Työttömien työkyvyn arviointi- ja terveystalvet*. TEM raportteja 10/2011. Työllisyys- ja yrittäjyysosasto. Työryhmän raportti 1.3.2011. Työ- ja elinkeinoministeriö.

THL. 2017. *Kuntouttava työtoiminta 2016 - Kuntakyselyn osaraportti*. Tilastoraportti 33/2017. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Helsinki. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135308/Tr33_17.pdf?sequence=4&isAllowed=y (Luettu 29.03.2018.)

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Vaarama, Marja, Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari. 2010. ”Johdanto”. Teoksessa *Suomalaisien hyvinvointi 2010*, toim. Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL), 10–18.

Vaherjoki, Verna. 2011. *Minuus, sosiaaliturva ja hyvä elämä*. TJS työelämäjulkaisut. Helsinki: TJS opintokeskus.

Vanhalakka-Ruoho, Marjatta. 2015. ”Toimijuus ja suunnanotto elämässä.” Teoksessa *Toimijuus, ohjaus ja elämäntulkku*, toim. Päivi Annika Kauppila, Jussi Silvonen & Marjatta Vanhalakka-Ruoho. Joensuu: Itä-Suomen Yliopisto, 39–54.

Vastamäki, Jaana. 2009. *Sense of Coherence and Unemployment*. Academic dissertation. Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg, University of Kuopio. Kuopio: Kopijyvä.

Vesalainen, Janne & Vuori, Jukka. 1996. *Työttömänä koettu toimintakyky ja itsetunto*. Helsinki: Työterveyslaitos. Työ ja ihminen, Tutkimusraportti 9.

Virtanen, Pekka, Saloniemi, Antti, Uitti, Jukka, Riikonen, Eila, Hietala, Riitta, Oksa, Panu & Viljanen, Matti. 1997. ”Sairastaminen ja työllistyminen työkyvyn heikentyessä ja työttömyyden pitkittyessä.” *Sosiologia* 34:4, 309–321.

Vähätalo, Kari. 1983. *Työtön ja yhteiskunta: tutkimus työttömyyden vaikutuksesta työttömiin ja yhteiskuntaan*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Tutkimuksia / sosiaalipolitiikan laitos 7.

Weckroth, Mikko. 2013. ”Onnellisuus, raha ja arvovapaa hyvinvointitutkimus?” *Yhteiskuntapolitiikka* 78:4, 437–446. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/110572/weckroth.pdf?sequence=1> (Luettu 18.4.2018.)

Ylistö, Sami. 2009. ”Tavoiteteoreettinen elämäntulkku: selvyttä sekavaan käsitteistöön.” *Sosiologia* 46:4, 286–299.

LIITTEET

LIITE 1. Haastattelurunko

1) Taustatiedot

- Sukupuoli
 - mies
 - nainen
- Ikä
- Koulutus
 - Peruskoulu
 - Ammattikoulu
 - Lukio
 - Ammatillinen aikuiskoulu
 - Ammattikorkeakoulu
 - Yliopisto
 - Ei koulutusta
- Miten pitkään olette olleet kuntouttavan työtoiminnan asiakkaana?
 - Missä olet tällä hetkellä?
 - Mitä kautta päädyit asiakkaaksi?
 - Miten nopeasti sait apua tilanteeseesi?
 - Miten henkilökohtainen tilanteesi otettiin huomioon?
 - Miten asiakkuus jatkuu?

2) Työelämävalmiudet ja elämänhallinta

- Koetko olevasi valmis siirtymään työelämään?
 - Kyllä; Miksi?
 - Ei; Mikä on esteenä?
- Koetko ympärilläsi olevan tahoja, jotka auttavat parantamaan työllistymismahdollisuuksiasi ja elämänhallintaasi?
- Kerro oma arviosi siitä, millaisena koet mahdollisuutesi työllistyä tällä hetkellä?

- Haluaisitko muutosta tähänhetkiseen työllistymistilanteeseesi?
 - Kyllä; Millaista?
 - Ei; Miksi ei?
- Millä keinoilla muutosta voisi tulla?
- Onko elämässäsi henkilö/henkilöitä jolta saat tukea ja rohkaisua tarvittaessa?
- Koetko jonkun asian/tapahtuman vaikuttaneen elämäännne suuresti?
- Kerro oma arviosi siitä, miten elämäsi tulee jatkumaan seuraavien vuosien aikana?
Toiveet ja tavoitteet?
- Miten elämäsi on hallinnassa tähänhetkisessä elämäntilanteessasi?

2) Haasteet ja kehittämistarpeet

- Mitä onnistumisia Sinulla on ollut kuntouttavan työtoiminnan asiakkaana?
- Mitä epäonnistumisia Sinulla on ollut kuntouttavan työtoiminnan asiakkaana?
- Mikä on mielipiteesi kuntouttavasta työtoiminnasta?
 - Hyvät puolet?
 - Huonot puolet?
 - Kehittämisaajatukset?
- Millaisia mahdollisuuksia kuntouttava työtoiminta voi mielestäsi tarjota?
- Onko olemassa jokin palvelu tai apu jota kaipaisit?
- Kuinka tärkeä rooli kuntouttavalla työtoiminnalla on työllistymisen ja/tai oman elämäsi kannalta?

3) Elämänhallinta

Ympyröi seuraavista vaihtoehdoista tilannettasi parhaiten kuvaava vaihtoehto.

- Miten hyvin pystyt hallitsemaan arjen tuomat vastuut ja tapahtumat?

Erinomaisesti	5
Hyvin	4
Kohtalaisesti	3
Huonosti	2
Erittäin huonosti	1
- Tunnetko hallitsevasi itse omaa elämääsi?

Erinomaisesti	5
Hyvin	4
Kohtalaisesti	3
Huonosti	2
Erittäin huonosti	1

- Miten hyvin pystyt sovittamaan yhteen työn ja muun elämän?

Erinomaisesti	5
Hyvin	4
Kohtalaisesti	3
Huonosti	2
Erittäin huonosti	1

- Miten perheesi huomioidaan kuntouttavassa työtoiminnassa?

Erinomaisesti	5
Hyvin	4
Kohtalaisesti	3
Huonosti	2
Erittäin huonosti	1

- Koetko saavasi riittävästi asiakasohjausta?

Erinomaisesti	5
Hyvin	4
Kohtalaisesti	3
Huonosti	2
Erittäin huonosti	1

- Onko kuntouttava työtoiminta tuonut muutoksia Sinun elämääsi?

Huomattavaa muutosta	5
Hieman muutosta	4
Vähän muutosta	3
En osaa sanoa	2
Ei lainkaan muutosta	1

LIITE 2. Haastattelukutsu

Hei,

Olen Kaisa Jaaranen ja olen harjoittelijana (nimi poistettu) kaupungin työllisyyspalvelussa. Teen haastattelututkimuksen kuntouttavasta työtoiminnasta. Kysyn haastattelussa palautetta ja mielipiteitä kuntouttavasta työtoiminnasta. Nyt on mahdollisuus vaikuttaa asioihin kertomalla mielipiteensä. Haluan erityisesti kuulla ja kuunnella Teidän asiakkaiden näkökulman. Tutkimukseen osallistumalla voit auttaa kehittämään työllisyyspalveluita. Haastattelu sisältää avoimia haastattelukysymyksiä ja monivalintakysymyksiä. Teemana on muun muassa työelämävalmiudet ja elämänhallinta.

Käsittelen aineiston luottamuksellisesti niin, että vain minä käsittelen aineistoa ja henkilöllisyytesi säilyy anonyymina. Ohjaajat näkevät vain tulosten yhteenvedon. Nauhoitan haastattelut ja litteroin ne kirjalliseen muotoon jatkokäsittelyä varten.

Olen myös yliopisto-opiskelija ja minulla on mahdollisuus tehdä pro gradu aineistosta. Tiedostathan, että haastatteluun osallistuttuasi annat samalla luvan käyttää haastatteluasi aineistona pro graduun.

Osallistuminen on vapaaehtoista. Otan yhteystietosi ylös, että voin ottaa puhelimitse yhteyttä ja sopia ajan haastattelulle. Haastatteluun kannattaa varata aikaa noin tunti. Hävitän yhteystiedot haastattelun valmistuttua. Haastattelut voidaan tehdä työpaikallani (nimi poistettu) työhuoneessani tai Sinulle sopivassa paikassa.